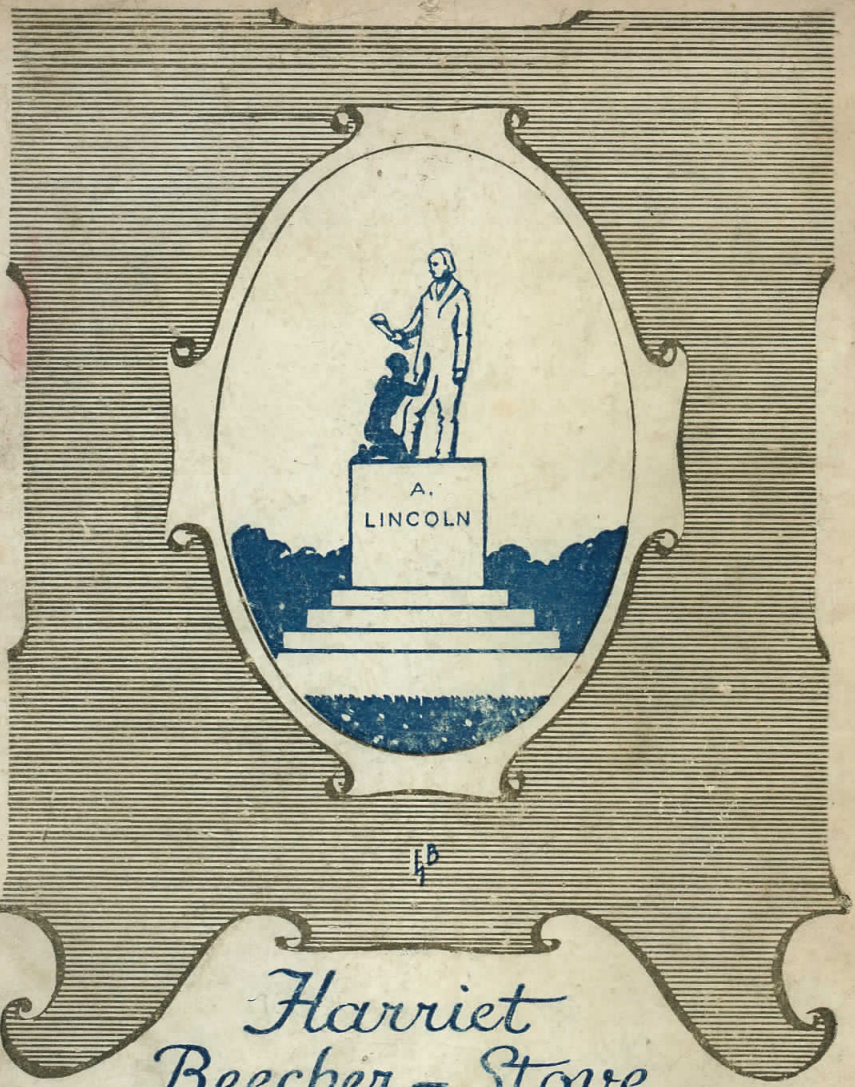

Harriet
Beecher-Stove

ČIČA TOMINA KOLIBA

NAKLADA
MIRKA BREYERA U ZAGREBU

22
27023

25 -

HARRIET BEECHER-STOWE:

ČIČA TOMINA KOLIBA

PRIPOVIJETKA IZ ŽIVOTA CRNACA U SJEVERNOJ AMERICI PRIJE UKINUĆA ROBIJAŠTVA.

PREVEO DR. ARTUR SCHNEIDER.

SA SLIKAMA LJUBE BABIĆA.

No Wejss

SLAVENSKA KNJIŽARA
ST. i M. RADIĆ
ZAGREB, Jurišićeva ul. 1

KNJIŽEVNA NAKLADA MIRKA BREYERA U ZAGREBU.

TISKARA I LITOGRAFIJA C. ALBRECHTA.

SADRŽAJ.

Abraham Lincoln i Harriet Beecher-Stowe			1
Prvo	poglavlje:	Trgovac robljem	7
Drugo	„	: Robijaški brak	15
Treće	„	: U Čiča Tominoj kolibi	23
Četvrto	„	: Jedna majka u bijegu	30
Peto	„	: Lov na plemenitu zvjerad	38
Šesto	„	: Spas	53
Sedmo	„	: Čiča Tomin oproštaj	64
Osmo	„	: Još jedan bjegunac	69
Deveto	„	: Tamni poslovi	76
Deseto	„	: Među kvekerima	86
Jedanaesto	„	: Na putu k slobodi	92
Dvanaesto	„	: Evangelina	101
Trinaesto	„	: Kod novih gospodara	108
Cetrnaesto	„	: Lijepo gospodarstvo	116
Petnaesto	„	: Odluka tetke Hloje	122
Šesnaesto	„	: Vjesnica ljubavi	126
Sedamnaesto	„	: Umiranje male prijateljice	134
Osamnaesto	„	: Nagao preokret	141
Devetnaesto	„	: Novi gospodar	150
Dvadeseto	„	: Plantaža pamuka	157
Dvadeset i prvo	„	: Plačidrûga	164
Dvadeset i drugo	„	: Nečista savjest	170
Dvadeset i treće	„	: Sablasti	177
Dvadeset i četvrto	„	: Čiča Tomina smrt	184
Dvadeset i peto	„	: Nova vremena	190

Abraham Lincoln i Harriet Beecher-Stowe.

Nekog vrućeg srpanjskog dana stajao sam u Bostonu. „kolijevci sjeverno-američke slobode“, pred jednim spomenikom, koji je u meni budio spomen na knjigu, što sam je u svojoj mladosti dubokom sućuti bio čitao. Knjizi je bio natpis: „Čiča Tomina koliba.“ Čovjek od mjedi, koji stoji na visokom podnožju, predsjednik Abraham Lincoln, gleda dobrostivo na crnca, koji pred njim kleči, dižući slavodobitno prema njemu svoje od okova riješene ruke. Bilo mi je, kao da tamo kleči čiča Tom, zahvaljujući plemenitom čovjeku u ime svoje crne braće na slobodi, na čistoj, usrdnoj ljubavi bližnjega koju je onaj propovijedao i koju je u pravom kršćanskom duhu u svome srcu osjećao, svojim životom dokazao i svojom smrću zapečatio.

Još dva puta vidjeh mjedeni lik Abrahama Lincolna sa njegovim karakterističnim, punim nabora licem, jedamput u Filadelfiji, na ulazu u Fairmount-Park, gdje je on, državnik i pučanin, prikazan kao da drži mnogim tisućama ljudi jedan od svojih vatrenih govora proti grozotama robijaštva; drugi put opet na Union Square-u, u središtu New-Yorka, sjedeći na svojoj predsjedničkoj stolici i držeći u ruci proklamaciju oslobođenja robova.

Ono što je George Washington bio prignjetenom američkom narodu — osloboditelj — to je bio Abraham Lincoln ubogom crnom plemenu, njegov spasitelj i njegov mučenik.

Živio je i umro za ono isto evanđelje slobode i ljubavi, koje je plemenita jedna žena, Harriet Beecher-Stowe

zaodjenuvši ga čudovitom jednom pripoviješću 1852. objavila svojim savremenicima — izdavši knjigu „Čiča Tomina koliba."

Ne bih mogao pisati o ovoj ženi a da ne reknem koju i o čestitom starom Abrahamu Lincolnu ili kako ga njegovi zemljaci još i danas zovu Honest Old Abe-u.

Već njegov život uči nas razumijevati „Čiča Tominu kolibu."

Lincolnovi su pređi bili među prvim kolonistima Pensylvanije, preselivši se kasnije u državu Kentucky, gdje se i prvi dio naše pripovijesti odigrava. Njegova je kolijevka stajala u priprosto zbijenoj drvenoj kućici, a njegov otac, farmer Toma Lincoln, priprost čovjek ne znajući ni čitati ni pisati, zahvaljivaše jedino svojoj ženi, da je kasnije naučio napisati svoje ime i čitati od slovke do slovke sveto pismo. Sin je uzrastao u tom tegotnom farmerskom životu. Nažalost je u nejakoj mladosti izgubio svoju vrijednu majku. Ali i maćeha, žena dobra srca, pazila ga je brižljivo dajući mu prilike, da se dalje izobrazi.

Stupivši u život, znao je čitati, pisati i računati. Sa šesnaest godina postane prevozač, zaposlen kod prevoza na Ohiu. Kasnije postane veslačem, a iza toga kormilarom na lađi, što je vozila niz Mississipi do New-Orleansa. U ovome gradu, u kojemu je prema našoj pripovijesti čiča Tom bio u službi St. Clareovoj i gdje je poslije kupnjom prešao u vlasništvo okrutnoga Legrea, upozna Lincoln prvi puta sve grozote robijaštva. New-Orleans bijaše naime u ono doba jedno od najvećih tržišta robova. Lincoln je tamo vidio crnce u verigama, kako ih javno bičuju i mrcvare. Njegov se osjećaj pravednosti digne protiv ovake okrutnosti, a u srcu i u duši svojoj počne sada razumijevati sve ono, što je prije o tom čuo i čitao.

Pripovijedaju, da je jednoga dana idući gradom naišao na neku dražbu robova. Snažna, ljepušna mulatkinja stajaše

na prodaju. Kupci su je pomnjivo pretraživali, štipljući je u meso i zapovijedajući joj, da kao konj trči gore dole, da vide, kako hoda. Ovaj je prizor bio tako užasan, da se Lincoln udaljio pun neiskazane mržnje. Svojim pratiocima reče: „Ako mi se desi zgoda, da pogodim robijaštvo, pogodit ću ga oštro i osjetljivo."

Godine su odonda prošle. Iz priprostog brodara postane iza burnog života željeznom marljivošću odvjetnik. 1846. počne njegova politička djelatnost. Već u ono doba bijahu protivštine među sjevernim i južnim državama goleme. Trgovanje robovima bijaše doduše u čitavoj Uniji pod prijetnjom smrtne kazni zabranjeno, ali su ljudi ipak krišom na rijeci Mississipi izvozili robove u Afriku. Osobito one države, u kojima je bila razgranjena trgovina pamukom, tražile su sveudiljno robova. Lincoln se svetim žarom čiste i nesebične ljubavi prema bližnjemu zauzme za uboge crnce, pa kad su ga one države, u kojima nije bilo trgovine robovima, izabrale predsjednikom, budne to znakom preloma. Ogorčene južne države izjave svoj program: razrešenje sjevera i juga, dopuštenje trgovanja robovima, slobodan uvoz robova, a kad je pak Lincoln odstranjenje robijaštva proglasio kao ucjenu pobjede, dođu sa sjevera pod njegovu zastavu tri milijuna dobrovoljaca, među njima 186.000 slobodnih crnaca, da oslobode svoju crnu braću. Narodno je oduševljenje za Abrahama Lincolna bilo tako veliko, da su ga u vrijeme četverogodišnjeg krvavog rata još po drugi put izabrali predsjednikom. Kad je iza pada grada Richmonda s nekoliko mornara šetao po osvojenom gradu, bude prepoznat i doskora se skupi oko njega silno mnoštvo crnaca, kojih oduševljenju nije bilo kraja ni konca.

Lincoln se vrati u Washington. 14. travnja 1865. pohodi on sa svojom suprugom i nekolicinom prijatelja kaza-

*

lište. U deset sati navečer stupi u njegovu ložu glumac John Wilkies Booth, oduševljen pristaša robijaštva, zaključa vrata i ispali odostraga u Lincolna pištolj, skoči iz lože na pozornicu, vikne „Jug je osvećen!“ i iščezne. On pobježe ali ga uhvate i smjesta ubiju. Drugog jutra umre Lincoln ne vrativši se više k svijesti.

Umre u času, kad je Sjever triumfirao nad Jugom, kad je stanje ubogih crnaca bilo riješeno u duhu slobode i čovječnosti. U povijesti Sjedinjenih država nema popularnijeg i više slavljenog čovjeka nego što je Abraham Lincoln.

Lincoln bijaše žetelac, koji je snažnom rukom požeo i u hambar spremio ono klasje, što ga je nježna ženska ruka bila posijala.

„Čiča Tomina koliba“ bijaše usjev.

Ova je knjiga bila veliko djelo i djelo oslobođenja, a ime Harriet Beecher-Stowe budne slavno i poznato.

Život ove izvrsne žene dade se vrlo kratko ispripovijedati. Bila je kći pastora Lymana Beechera, rođena 14. lipnja 1812. u Litchfieldu u državi Connecticut. 1836. uda se za profesora teologije Calvina Stowea. Njeno prvo djelo, zbirka novela „The Mayflower,“ nazvana po imenu lađe, na kojoj su prvi puritanci zaplovili iz Engleske u Ameriku, nije imalo uspjeha. Uto izađe u nekom washingtonskom časopisu „Uncle Toms Cabin“ („Čiča Tomina koliba“) i pobudi silnu senzaciju. U godinu dana bude 300.000 primjeraka raspačano. „Čiča Tominu kolibu“ prevedu malone u sve kulturne jezike a ime spisateljice postane slavno. Kad je ona godinu dana iza kako je knjiga izašla, pošla u pratnji svoga brata, slavljenog propovjednika, preko oceana pozdrave je velikim slavljem u svim gradovima i zemljama.

Što je bilo uzrokom, da je ta knjiga proizvela tako golem dojam?

Svratila je općenu pažnju na jednu pojavu, koja se opirala svakoj ljudskoj pravičnosti, raskrinkala je licumjerstvo onih trgovaca robljem, koji su javno svoje robove nazivali ravnopravnim sebi kršćanima, mučeći ih u isti mah i bičujući ih do smrti; dirnula je srce i osjećaj čitavog jednog naroda, tako te se probudila duboka sućut i čuvstvo usrdne čovječnosti prema inobojnoj braći.

Usto se u knjizi osjećalo toplo bilo zbiljskoga života. Čestiti pobožni crnac, radi kojega se tužne sudbine prolijevalo toliko suza, nije bio samo tvorevina pjesničke mašte. On je uistinu živio i zvao se Josua Hanson! Je li bilo moguće vjernije i usrdnije ocrtati majčinsku ljubav nego li je ljubav uboge robinje Elize, koja je u smrtnoj pogibli držeći svog sina u ruci skakala preko napô zaleđene rijeke, da spasi svoje mezimče od okrutnih progonitelja?

„Ljudsko bratimljenje“ zove se ona čarobna veza, koja u ovoj knjizi bez razlike boje i plemena sve obuhvaća, pa iako je slava spisateljice, kad je osamdeset i četiri godine stara u Hartfordu umrla, bila već izblijedjela, ipak će ime Harriete Beecher-Stowe biti nezaboravno kao i knjiga „Čiča Tomina koliba“.

ČIČA TOMINA KOLIBA.

PRVO POGLAVLJE

Trgovac robljem.

Bilo je to nekoga ružnog zimnjeg dana u mjesecu veljači godine 1836., kad su u gradu P. u Kentucky-u, podvečer u prijatno uređenoj jedaćoj sobi dva čovjeka uz čašu vina živahno razgovarala. Jedan je od njih dvojice bio malen i zdepast, surova svakidašnjeg lica. Bijaše kicoški odjeven i imađaše šaren prsluk žarke boje i modar ovratnik sa malim žutim točkama. Velike njegove ruke bijahu pune prstenja urešenih dragocjenim kamenjem a o tešku zlatnu njegovu lancu visijaše sva sila pečatnjaka, kojima bi, razgovarajući, sveudiljno zveketao. Govorio je rečenicama i izrazima, koji su pobijali svaku gramatiku. Ovaj je čovjek bio trgovac robljem Haley. Njegov drug, Mr. Shelby, koji na prvi pogled odavaše čovjeka naobražena i uljuđena, bijaše posjednik kuće i zemljišta, na kojemu se ta dva čovjeka sastaše, da se porazgovore o važnim poslovnim stvarima.

U svim je kulturnim zemljama običaj, da posjednici kuća, imanja i plantaža zbog troškova oko uzdržavanja svoga posjeda uzajmljuju u bogatih ljudi veće svote novaca, koje onda poslije nekog već prije određenog vremena vrate zajedno sa dogovorenim kamatima. Takov se zajam naziva hipotekom, a na jednome posjedu zna kadikad biti i po više takovih hipoteka. Ako bi na ugovoreni dan nedostajalo novaca da se hipoteka namiri (isplati), onda je dužnik prisi-

ljen da u drugih vjerovnika potraži iznova novaca, da dug plati. Ne uspije li mu to, morat će svoj posjed — šume, livade, oranice ili pak konje, goveda, ovce, svinje — prodati. Tako je to odvajkada bilo, a tako je to i danas i u Evropi i drugud.

U Americi je u ono vrijeme, u koje se događala naša pripovijest, cvala još i druga jedna trgovina, naime trgovanje ljudima. Okrutni i siloviti ljudi polazili bi u Afriku, nasrtali bi ondje snažne crnce i crnice i odvukli bi ih onda na brod, kojim bi ta „roba“ putovala na američka tržišta. Ova je gadna trgovina u ono vrijeme u Americi bujno cvala. Posjednici dobara i plantaža ne bi zadržali kupljene robove kao svoju služinčad, ili kako su ih u Americi zvali „niggers“, već bi ih kod prilike na robijaškim tržištima dalje prodavali i to uz znatan dobitak. Nijesu se oni brinuli za porodični život svoga roba. Bez milosrđa razdvajali bi oni oca, majku i djecu raznim kupcima. To nijesu činili samo sa crncima, već i s melezima, kojih je otac bio ili bijelac ili indijanac. Rob je vrijedio koliko i marva, bio je naprosto roba, i nikakov ga zakon nije štitio.

Mr. Shelby bijaše ljubezan čovjek, koji je sve doslije sa svojim robovima bio blago postupao. Ali ga prilike prisiliše, da svoj posjed pretereti hipotekama, a Mr. Haley, njegov vjerovnik, bijaše došao da utjera svoju tražbinu. Ali Shelbyjeva sredstva nijesu dostajala, da namiri vjerovnika. On se bio uputio imućnim svojim prijateljima, da skuca nužnu svotu, ali sva njegova nastojanja bijahu bezuspješna. Morao je dakle preko svoje volje dati trgovcu robljem jednoga ili više svojih crnaca.

„Moja bi želja bila,“ reče on Mr. Haleyu, „da na takav način stvar uredim.“

„U takove se poslove ne mogu nikako upustiti,“ odvrati trgovac robljem, „vjerujte mi, ne mogu nikako.“

„Ej, Mr. Haley,“ nastavi Shelby, „Tom je sasvim izvanredan momak, i vrijedan je toliko — miran je, pošten i razborit.“

„Koliko su crnci već pošteni — nije li tako?“ upita trgovac.

„Ne, ne,“ odvrati drugi, „mislim sasvim ozbiljno. Tom je dobar, radin, razuman, pobožan momak. Prije četiri godine prešao je na kršćansku vjeru, a uvjeren sam, da je on i u svojoj duši kršćanin. Prošle sam ga jeseni poslao po poslu u Cincinnati, da tamo utjera pet stotina dolara. — ‚Tom,‘ rekoh mu, ‚ti si kršćanin — dakle znam, da me ne ćeš prevariti.‘ — Pa iako mu nekoliko prevejanaca svjetovahu, da učini kao drugi što čine i da pobjegne u Kanadu, on to ipak nije učinio, nego reče: ‚O, gospodar se pouzdaje u me — ja to ne mogu učiniti!‘ — Tako su mi kasnije pripovijedali. Teško mi je, da se od njega dijelim. Kad bi u vas, Haley, bilo i trunka savjesti — vi biste njega sama uzeli za čitav dug.“

„Ej, u mene ima toliko savjesti, koliko je u trgovca već može biti,“ odvrati Haley, „pa sam spreman učiniti sve, što mi je moguće, za volju svojih prijatelja; ali to, što vi želite, odviše je.“

On uzdahne duboko i natoči još čašu rakije.

„Pa kako da se onda nagodimo?“ upita Shelby poslije neugodne stanke.

„Nemate li kakova dječaka ili kakovu djevojku, da mi je dadete uz Toma?“

„Djeteta nemam, da vam ga dadem,“ odvrati Shelby. „Jedino okrutna nužda sili me, da prodajem ljude. Strašno mi je, kad pomislim, da se moram i od jednoga njih dijeliti.“

U ovaj se tren otvore vrata a u sobu uđe malen dječak, mješanac. Bio je osobito lijep; crna, meka kosa

padala je uvojcima niz njegovo lice, a dva velika, tamna oka, puna žara i blagosti, zurila su ispod gustih, dugih trepavica, kad je radoznalo gledao po sobi. Šareno uredno odijelo iz tkanine protkane crvenim i žutim kockama isticalo je njegovu tamnu ljepotu, a neka plašljiva pouzdanost odavala je, da ga gospodar tetoši.

„Hola, Jim Crow!“ dovikne mu Mr. Shelby i dobaci mu grozdić — „ded digni to!“

Dijete poteče, što brže uzmogne, za poslasticom; njegov se gospodar srdačno smijaše.

„Dođi ovamo, Jim Crow!“ reče Mr. Shelby. „Pokaži gospodaru, kako umiješ plesati i pjevati.“

I dječak otpjeva jasnim glasom jednu od onih divljih pjesama, koje običavaju pjevati crnci, prateći je komičnim kretnjama čitavoga svog tijela.

„Bravo!“ povikne Haley i dobaci djetetu naranču.

„Sad idi, kako stari čiča Cudjo ide, kad ga u kostima trga,“ reče Mr. Shelby, a isti je čas čitavo tijelo dječakovo postalo uganuto i iskrivljeno. Oba se muža glasno nasmiju.

„Bravo!“ ponovi Mr. Haley, „ti si pravi vještak,“ i udarivši Mr. Shelbya po ramenu nastavi: „Čujte, dajte mi ovog dječaka i naši su računi čisti.“

U taj čas otvori netko tiho vrata a mlada, dvadesetipetgodišnja mješanka (kvadronka), koja je na prvi pogled odavala majku dječakovu, uđe u sobu. U nje je bilo isto sjajno tamno oko dugih trepavica, ista vunasta, svilena crna kosa. Smeđa boja njena tijela prelazila je na obrazima u jasno vidljivo rumenilo, koje se još pojačalo, kad opazi, da je stranac promatra.

„Ej, Elizo?“ reče Mr. Shelby, kad je stala gledajući ga neodlučno.

„Oprostite, gospodaru,“ reče, „došla sam po Harrya. A dječak potrči k njoj i pokaže joj voće, što su mu ga gospoda dala.

„Odvedi dječaka,“ reče Shelby, a ona brzo iznese u svom naručaju dječaka iz sobe.

„Trista mu jada!“ poviče trgovac, „s ovo dvoje dao bi se učiniti lijep posao! U New-Orleansu platit će mi za djevojku samu barem tisuću dolara.“

„Nije moja namjera,“ odvrati Shelby, „da se njome obogatim.“ I on, želeći svesti razgovor na drugi predmet, otvori bocu vina i upita trgovca, kako mu se vino sviđa.

„Izvrsno, sire — izvrsno!“ odvrati ovaj. I Mr. Haley potrepta domaćina po ramenu i doda: „Ne biste li djevojku ipak htjeli prodati? Što da ponudim? Koliko tražite?“

„Mr. Haley,“ reče Shelby, „ne prodajem je. Moja je žena ne bi dala, pa da joj ponudim toliko novaca koliko djevojka teži.“

„O, to ja bolje znam,“ odvrati Haley, „tako govore žene uvijek; ali sračunate li im, koliko bi ura, nojevog perja i dragulja za te novce mogle dobiti, promijenit će svoje mišljenje. Okladio bih se!“

„Ponavljam vam, Haley,“ reče Mr. Shelby, „da o tome nema razgovora. Već sam jedamput odbio vašu ponudu; kod toga i ostajem.“

„Ali dječaka ćete mi dati? Priznat ćete, da sam vam za nj ponudio sasvim pristojnu svoticu,“ nastavi trgovac.

„Kad bih samo znao,“ reče Shelby, „što vi s tim dječakom namjeravate činiti!“

„Ej,“ reče Mr. Haley, „imam prijatelja, koji osobito rado kupuje lijepe dječake, da ih proda kao groome bogatim ljudima. Takav lijep mladac ures je svakoj kući, a ovaj

ovdje čini se tako spretan i glazben, da je za takovu svrhu kao stvoren."

„Ne bih ga doista htio prodati," odvrati Shelby, „odvratno mi je, dijeliti dijete od majke."

„O," reče trgovac, „dobro vas razumijem. Vika i drečanje žena užasna je stvar, strašna i neugodna. Ali tome se ne da izbjeći. Kako bi bilo, da majku maknemo odavde na nekoliko dana. Kad se opet vrati, bit će sve svršeno — a par naušnica, novo odijelo ili što slično umirit će je i ona će pregorjeti gubitak."

„Bojim se," odvrati Shelby, „da to ne će biti dosta."

„Dobri bože," reče Haley, „ta ovi ljudi ne osjećaju kao mi bijelci, vidite — oni će sve pregorjeti, samo ako se stvar spretno udesi. Ljudi kažu, da moj zanat ubija svako čuvstvo — ali ja to nijesam iskusio! Zacijelo, ja nijesam tako prevejan kao drugi, što trgaju dijete iz majčinog naručaja pa ga prodavaju, bješnjela majka kako mu drago. To je nevaljala metoda, ona oštećuje robu i čini je kadikad sasvim neuporabivom. Ne, kod toga posla valja ljudski postupati. Stara riječ doduše kaže: samohvala ništa ne valja. — Ali ja to kazujem samo stoga, jer je to istina. Poznat sam, da tjeram na tržište uvijek samo najljepša krda crnaca. To su mi otvoreno priznali, i to stotinu puta. Svi su dobre kvalitete, debeli i okrugli, a rijetko kada koji komad pogiba. Tome je uzrok moj postupak, koji se osniva na humanitetu, gospodine moj!"

Mr. Shelby slušao ga sav uprepašten te reče samo: „Doista?"

„Često su mi se smijali radi mojih ideja", nastavi Haley. „Ljudi ne ljube tih ideja, ali ja sam ih se držao, i uspio sam. Da, zaslužio sam već lijepu svoticu! Čudnovato je samo to, da ljudi toga ne shvaćaju. Tako je to bilo sa starim mojim

prijateljem Tomom Lokerom, koji je inače dobričina. Njegovo je načelo bilo, da postupa sa crncima kao pravi đavo. Tim je Tom pokvario mnogo ljudi i prisilio me, da prekinem s njim svaku poslovnu vezu. Kod prodaje djece uvijek sam oprezan i obziran — majku odalečim — a kad joj dijete jednom nije više pred očima, brzo će ga i zaboraviti. Crnce valja samo zgodno odgojiti, oni se svemu priviknu".

„Onda se bojim", reče Shelby, „da moji crnci nijesu dobro odgojeni".

„To gotovo i ja mislim", odvrati Haley. „Vi ljudi u Kentuckyu svi odviše mazite svoje robove; vi mislite s njima dobro, a ipak to nije prava dobrota. Ovakav se crnac potuca po svem svijetu od nemila do nedraga, pa zaista nije prava dobrota, da u njemu njetite nadu i da ga dobro odgajate, jer će mu tad tim teže biti snositi sve nevolje, što ga kasnije u životu čekaju. Uvjeren sam, da su vaši crnci nujni i sjetni u zgodama, kad drugi crnci na plantažama pjevaju i plešu kao mahniti. Svatko dakako drži svoju metodu najispravnijom, Mr. Shelby — ali moje je mnijenje, da ja s crncima postupam isto tako dobro kao i drugi".

„Blago onome, koji je sam sa sobom zadovoljan!" reče Shelby i sažme ramenima. Iza toga su obojica sjedila pijući mučke vino i tucajući orahe.

„No", počne Haley iznova, „što mislite o mome prijedlogu?"

„Promislit ću", odvrati Shelby, „posavjetovat ću se sa svojom suprugom! Svakako bi bilo dobro, da o tome nikome ne govorimo, jer sazna li se za to, ne ćete ni jednog od mojih momaka odvesti u tišini. Dođite večeras, kazat ću vam tada svoju konačnu odluku".

„Ah", uzdahne Shelby, kad trgovac izađe, „da sam tog bahatog čovjeka mogao baciti niz stube! Tko bi igda bio

pomislio, da ću dobrog Toma jednom prodati takovu lopovu. Ali što da činim? A Elizino dijete! Moja žena to ne će dopustiti, a i s Tomom ne će tako glatko ići. Ali što da činim?“

U državi je Kentucky u ono doba radi raznih gospodarskih prilika cvalo trgovanje robovima. Kod posla se tu doduše nijesu događala takva divljaštva kao na plantažama na jugu, jer su se tu bili razvili neki udiljni i patrijarhalni odnošaji, koji nijesu dopuštali okrutnosti s robovima. Ipak je i nad ovim prilikama lebdjela neka sjena — sjena zakona, koji je posjedniku dopuštao ili ga je u slučaju bankerota upravo silio, da prodaje svoje robove. Iza smrti posjednikove bivahu robovi često prodavani. Bili su oni tako u udiljnoj opasnosti, da zamijene život u prijatnu, dobrostivu zakloništu sa životom beznadnim i jadnim. Tako se i objašnjava kolebanje Shelbyjevo, da požuri prodaju Toma i malog Harrya.

Kad je Eliza bila došla po svoje dijete, čula je dosta, da nasluti u strancu trgovca robljem, koji je njenom gospodaru bio stavio ponudu, da proda mališa. Bila bi rado ostala kod vratiju prisluškujući, ali je izašavši iz sobe pozove njena gospodarica. Morala je dakle brzo poteći, da izvrši njen nalog. Srce joj je ispunjala bojažljiva zabrinutost. U sobi gospodaričinoj prevrne vrč s vodom i pruži joj umjesto svilene haljine spavaću, tako da ju je Mrs. Shelby začuđeno pitala: „Elizo, djevojko, što ti je?“

„O, Missis“, odvrati ona prestrašena, pogledavši je i briznuvši u plač.

„Ali, dijete, reci, što ti je?“ upita je Mrs. Shelby samilosno.

„O, Missis, o Missis!“ poviče Eliza, „dolje u sobi sjedi trgovac robljem, koji govori s gospodinom — čula sam —“

„Ah, ti ludi stvore, i ništa drugo?“

„O, Missis, mislite li zbilja, da će gospodin prodati moga malog Harrya?“ pitaše uboga žena gorko plačući.

„Harrya prodati? Ne, ti luda djevojko! Dobro znaš, da tvoj gospodar ne trguje s trgovcima s juga i da nigda nije prodao ni jednog svog roba, ako je bio čestit i valjan. Pa tko će i kupiti tvoga Harrya? Misliš li, da svi ljudi luduju za njim kao ti? Dođi, umiri se i zakopčaj mi odijelo — tako! A sad mi uredi kosu u onu lijepu pletenicu, što si je nedavno naučila, i ne prisluškuj više kod vratiju!“

„Ali, Missis, ta vi ne biste nigda privoljeli, kad bi — kad —“

„Ludorije, dijete moje“, reče Mrs. Shelby, „dabome da ne bih privoljela. A sad se mani tih ludorija i ne misli, da svaki stranac, koji dolazi ovamo, želi kupiti tvog Harrya“.

Odrešitim riječima svoje gospodarice opet umirena, pomogne joj ona spretno i brzo kod njene toalete.

Žena Mr. Shelbya bijaše dobroćudna, plemenita gospođa, koja je iz dna duše mrzila na robijaštvo. Njen ju je muž volio i cijenio radi njenih vrlina; nije ni slutila, da je on u novčanim neprilikama, pa tako nije ni znala, koliko je opravdana bila Elizina sumnja.

DRUGO POGLAVLJE.

Robijaški brak.

Mr. Shelby bio je Elizu još kao dijete kupio, a njegova ju je žena, njena gospodarica, odgojila kao svoje mezimče. Bila je ona od onih mješanaca, koji se nazivaju kvarteroni ili kvadroni, a na njoj ne bijaše ni jednog znaka, koji bi odavao da potječe od crnaca. Zaštićena majčinskom brižljivošću svoje gospodarice, bijaše odrasla zdrava i snažna pa se uda za talentirana mulata imenom Georgea. Ovaj bijaše robom okrutna posjednika, nekog Mr. Harrysa, koji je

Georgea na neko vrijeme iznajmio kao radnika tvornici platnene robe nekog Mr. Wilsona. Ovdje izvojšti sebi George svojom spretnošću i svojim oštroumljem sasvim izvanredan položaj, a Mr. Wilson cijenio ga sasvim osobito, kad je George bio izumio vrlo praktičan stroj za čišćenje konoplja. U to sretno doba oženi George Elizu. Njihovo se vjenčanje obavilo u velikoj dvorani Shelbyjeve kuće, a Mrs. Shelby svojom je rukom uredila lijepu kosu vjereničinu limunovim cvijećem, prekrivši je vjereničkom koprenom. Mladi su se supruzi nekoliko godina vrlo često viđali a sreća je njihova bila nepomućena. U to začuje Mr. Harrys, okrutni vlasnik Georgeov, o iznašašću, što ga je ovaj bio učinio. Začuvši za to, užasno se razbjesni — kako se rob, koji po njegovu mišljenju bijaše tek neka vrst domaće životinje, drznuo, da obrete nov stroj? On dojaši u tvornicu, da se osobno uvjeri o radu svoga roba. Mr. Wilson ga vrlo prijazno dočeka, čestitajući mu, što je vlasnikom tako vrijednog roba.

Sam ga je George morao voditi po tvornici, pokazujući mu i tumačeći oduševljeno novi stroj. Bit će da se Mr. Harrys osjećajući svoju neukost postidio, da ga vlastiti njegov rob znanjem nadvisuje. Ali nije li George bio njegovo vlasništvo? Kako se drznuo biti tako i ponosan? To se moralo promijeniti — on odluči, da momka ponizi i da ga vrati u ono stanje, koje ga je kao roba išlo. Zatraži stoga, da mu Mr. Wilson isplati Georgeovu zaslužbu te izjavi, da će ga povesti sa sobom kući.

„Ali, Mr. Harrys," reče tvorničar, „je li to vaša zbilja?"

„Moja potpuna zbilja," odvrati Harrys. „Nije li taj čovjek možda m o j?"

„Mi bismo drage volje povisili otštetu," reče Mr. Wilson.

„Do toga mi nije stalo, sire," nastavi Mr. Harrys. „Nije mi nužno, da bilo kog od svojih ljudi dajem u najam."

„Ali, gospodine moj," reče Mr. Wilson, „čini mi se, da je on upravo za moj posao osobito nadaren."

„Možda", odvrati Mr. Harrys, „ali za one poslove, koje sam mu ja dao da ih izvrši, nije bio tako nadaren."

„Ali, gospodine," reče Wilson, „ta ne zaboravite, da je on sâm izumio ovaj stroj."

„Nisam toga smetnuo s uma," nastavi Mr. Harrys. „Ovaj je stroj udešen, da uštedi vremena, nije li tako? Ne čudi me dakle, da ga je baš jedan rob izumio; oni sami svi zajedno nijesu drugo nego strojevi koji štede na vremenu. Ne, on mora odavde!"

George se prestravi, kad začuje svoju osudu. Znao je, da se ovakovoj sili ne može oprijeti. Prekrsti ruke i stisne usnice; ali u njegovim je grudima bješnjela bura, a njegovim žilama poteče bujica uskipjele krvi. Tamne njegove oči sjale su poput užarenih žeravica, a samo prijaznost tvorničareva spriječila ga je, da ne počini kakovu nesmotrenost.

„Popusti, George," reče Mr. Wilson, „idi sad s njim. Nastojat ćemo, da ti pomognemo."

Tako je George morao ostaviti Mr. Wilsona. Mr. Harrys silio ga odsada, da na njegovu dobru obavlja najniže poslove. Morao je svladavati svoj bijes; ali sijevajuće njegovo oko i nabrano čelo odviše su jasno kazivali, što se događalo u njegovoj nutrinji.

Poslije nekoliko nedjelja pohodi Mr. Wilson Georgeova vlasnika — nadajući se, da se Mr. Harrys već primirio pa da će ga moći sklonuti, da mu povrati vrijednog radnika. Ali se njegova nada nije ispunila.

„Ne trudite se," reče Harrys, „znam što mi je činiti, gospodine moj. Mi živimo u s l o b o d n o j zemlji, a ovaj je čovjek m o j, pa mogu s njim uraditi što me volja — tako je!"

Mr. Harrys zacijelo još nije bio o tome razmišljao, kako se ropstvo slagalo s onom slobodom, što ju je on tako hvalio. George je nadalje morao obavljati najniže poslove a morao je povrh toga još podnositi osjetljiva bockanja i poniživanja. Tako je to bilo, kad je Mr. Haley pregovarao s Shelbyem o prodaji Toma i maloga Harrya.

Malo dana poslije bijaše se Mrs. Shelby izvezla nekud u pohode a Eliza je sa verande tužno gledala za kočijom. Uto osjeti kako se neka ruka taknula njenog ramena i okrenuvši se razvedri i nasmjehne se njezino lice.

„George," poviče ona, „ti si to? Kako si me preplašio! Koliko se radujem, da si došao; gospođa se ne vraća prije večeri pa ćemo nesmetano moći u mojoj sobi čavrljati."

Tako govoreći odvede svog muža u urednu sobu pokraj verande, gdje je ona u blizini svoje gospodarice bila obično zabavljena šivanjem.

„Kako sam sretna!" ponovi Eliza a lice joj zasja od iskrene radosti. „Ali zašto se ti ne smiješiš? Gledaj, kako naš Harry raste!" Usto pogladi meku, dugu kosu dječakovu, koji je baš uto dotrčao u sobu, i poljubi ga.

„Kamo sreće, da uopće nije rođen!" uzdahne George gorko. „A i ja bih želio, da me nigda nije bilo na svijetu."

Eliza pogleda prestravljena svog muža; zatim nasloni svoju glavu na njegovo rame i brizne u plač.

„Doista," nastavi on, „ružno je, da te tako rastužujem, uboga moja ženo! Ali previše je toga. O, da me nijesi nigda vidjela, bila bi možda sretnija!"

„George, kako možeš tako zboriti!" reče Eliza. „Što ti je? Ta prije kratkog vremena bijasmo najsretniji ljudi."

„Imaš pravo, draga moja," odvrati George i posadi dječaka na svoje koljeno, gledajući u njegove lijepe oči i gladeći tamne njegove uvojke. „Sličan je tebi, Elizo," reče, „a

ti si najljepša žena što sam je igda vidio, i najbolja, što sam je igda mogao zaželjeti. Pa ipak bih želio, da te nigda nijesam vidio."

„O, George," odvrati Eliza, „kako samo možeš tako govoriti!"

„Jest, Elizo, zlo je, zlo, zlo!" reče George, „moj je život gorak kao pelin, a ja sam uboga, jadna životinja, koja će sve vas povući za sobom u propast. Što mi koristi sve moje nastojanje, kad sam osuđen na vječno robijaštvo? Što će mi život? Oh da me više nema!"

„O, dragi George," tješila ga Eliza, „razumijem te, osjećam jednako kao i ti sve ono što tebe tišti. Gorko je, da si izgubio svoje mjesto u tvornici, tvoj je gospodar okrutan. Ali ja te molim, budi strpljiv, možda — —"

„Strpljiv!" prekine je George, „nijesam li bio dosta strpljiv? Jesam li izustio i jednu riječ, kad me je silom odveo s onog mjesta, gdje su svi bili sa mnom prijazni? Dao sam mu svoju zaradu do posljednjeg filira, a svi kažu, da sam dobro radio."

„Strašno je to, George!" reče Eliza. „Ali on je ipak tvoj gospodar!"

„Moj gospodar!" poviče George. „Tko ga je na to ovlastio? Koje pravo on uopće ima na me? Ja sam čovjek kao i on, i to čestitiji čovjek; razumijem se u posao bolje nego on; čitam i pišem bolje nego on, a sve sam to sâm naučio, ne dugujem njemu nikakovu hvalu — da, naučio sam sve to uza sve zapreke, što su mi stavljane na put. Htio bih znati, kojim me pravom on učinio svojim robom! On me tjera od posla, u koji se bolje razumijem nego svi ostali, i goni me, da obavljam poslove, koje može da obavlja svaki konj!"

*

„O, George," reče Eliza, „nijesam te nigda čula tako govoriti! Bojim se, da si nakanio učiniti nešto strašno. Ali ja te molim, budi na oprezu, meni za volju, Harryu za volju."

„Bio sam oprezan, bio sam strpljiv, ali to je svakim danom sve gore. Moje meso i moja krv toga dalje ne mogu podnijeti. On traži svaku zgodu, da me iznova ponizi i muči. Ne da mi prilike, da izvan radnog svog vremena još štogod čitam. Veli, da je u meni đavo, on to dobro opaža, pa šutio ja. Jučer, kad sam tovario kamenje, bio je uza me mladi Mr. Tom i pucketao je bičem tako blizu konjima, da su se ovi već uznemirili. Molio sam ga, da to ne čini, ali on je još jače pucketao. Molio sam ga ponovno, a on udri po meni. Uhvatim ga za ruke a on mene nogama, a kad sam ga pustio, potrči on svome ocu i reče, da ga bijem. Ovaj dotrči bijesan i poviče, da će mi pokazati, tko mi je gospodarom, sveže me za drvo, odreže svom sinu šibu i pozove ga, da me bije, dok se ne umori. On je to i doista učinio. Ali on će se toga već jednom sjetiti!"

Georgeovo se čelo namršti a oči mu zasjaju kao oganj, tako da mu je žena počela drhtati.

„Tko je tog čovjeka učinio mojim gospodarom?" poviče on, „to bih htio znati!"

„Uvijek sam mislila", reče Eliza, „da moram služiti svoga gospodara i svoju gospodaricu, jer nam to nalaže sveto pismo, da to ne činim, ne bih bila kršćanka!"

„Kod tebe je to sasvim drugačije", reče George. „Odgojili su te kao svoje dijete, hranili su te i odijevali, bili su blagi s tobom i naučali te koječemu. Zašto dakle da ih ne slušaš! Ali što ja hvalim onome čovjeku? Ono hrane, što mi je daje, sto sam mu puta preplatio; ja ne ću dalje snositi njegovo zlostavljanje, ja to ne ću više činiti".

Eliza zadrhta, ali zašuti. Još nigda nije svog muža ovaka vidjela, njeno blago ćudorede nije shvatalo izliv take strasti.

„Znaš li još", nastavi George, „kako sam se onda radovao, kad si me obdarila Carlom? Kako sam brižno njegovao to pašće, dajući mu najbolje zalogaje, koje sam isprosio u kuhinji. Jednom dođe gospodar i zapovijedi mi, da ubijem psetance, jer ne može trpjeti, da ga hranim na njegov račun. Crnac neka uopće ne drži pseta. Neka mu objesim kamen oko vrata i neka ga bacim u vodu".

„O, George", reče Eliza, „ti valjda to nisi učinio?"

„Ja nijesam — ali on. On i Tom bacahu na psetance, što se utapljalo, kamenje. Ubogac gledaše me tako tužno, kao hoteći kazati: „Zašto me ne ćeš spasti?" Mene su pak čestito izlemali, jer sam se branio da ga utopim. I to sam prebolio. Ali gospodar neka vidi, dokud će tako. Svanut će dan odmazde".

„Što si nakanio učiniti?" upita Eliza. „O, George, ne čini ništa zla, uzdaj se u Boga i nastoj činiti ono što je pravo, pa će te on izbaviti!"

„Nijesam ni pobožan ni kršćanin kao ti, Elizo, moje je srce puno gorčine. Zar da se pouzdajem u Boga, koji daje, da se događaju take nepravde? Čemu je on sveznajući i svemožan!"

„O, George", reče Eliza, „mi moramo vjerovati! Gospodarica kaže, da će Bog sve najbolje udesiti, iako ga mi kadikad ne shvaćamo, kad nešto čini po nedokučivoj svojoj odluci".

„Tako kaže tvoja gospodarica", odvrati George. „Ljudima, koji sjede na sofi ili se voze u kočiji, lako je tako govoriti. Ali neka samo jednom stanu na moje mjesto! Onda bi naskoro drugačije govorili. Ne mogu se nikako izmiriti sa svojom sudbinom, a ni ti se ne bi mogla, kad bi sve

znala! Ali čuj! Gospodar je nedavno rekao, da žali. što mi je dopustio, da se ovdje oženim. On mrzi Mr. Shelbya i čitavu njegovu porodicu, jer su svi tako ponosni i oholi. Rekao je još i to, da ne smijem više ovamo dolaziti, jer me ti dovodiš na kojekake lude misli. Treba dakle, reče, da se od tebe dijelim, da uzmem Minu za ženu i da se s njom naselim u jednoj kolibi na njegovu zemljištu. Ako ga ne poslušam, prodat će me na jug".

„Ali to ne može biti!" reče Eliza, ta nas je župnik vjenčao kao da si bijelac".

„Što on za to pita", reče George. „Ne znaš li, da se rob uopće ne smije ženiti. Po zakonu ove zemlje može se ovakav brak smjesta razriješiti, i pazi: nas će rastaviti! Sad znaš, zašto sam zaželio, da te nigda nijesam ugledao, da nijesi nigda postala mojom ženom i da ovo ubogo dijete nije nigda došlo na svijet. Ista sudbina čeka i njega".

„O", odvrati Eliza, „naš je gospodar tako dobar".

„Jest", reče George, „ali on može umrijeti, a dijete će onda biti bogzna kuda prodano. Mi se veselimo, da je dječak tako lijep, razborit i nadaren; ali sve te vrline činit će, da će ga trgovac još radije kupiti".

Ove riječi prodru poput oštra mača u dušu Elizinu — ona se sjeti Haleya i problijedi. Nestajalo joj daha, kao da ju je neko gušio. Bojažljivo pogleda na verandu, na koju je dječak bio izašao i na kojoj je upravo na palici Mr. Shelbya jahao. Svome mužu nije htjela odati svoje bojazni — ne htijući mu srca još više oteščati.

„Elizo", reče George, „ne gubi pouzdanja i ostaj zbogom; idem sada".

„Ideš, George?" upita Eliza, „kamo?"

„U Kanadu", reče George, uspravivši se visoko, „u

zemlju slobode, a kad budem ondje stekao dosta novaca, iskupit ću tebe, to je moja jedina nada".

„O, George", kako je to strašno!" zakuka Eliza, „ako te uhvate?"

„Ne će me uhvatiti, Elizo", mirio je George svoju ženu, „Ili ću se osloboditi ili ću umrijeti".

„O, George", moljaše Eliza, „Budi oprezan, meni za volju ne čini zla! Ne kidiši životu svomu a niti onome drugih ljudi! Moli se Bogu, da ti pomogne!"

„Čuj", reče George, „prije nego mine nedjelja dana, bit će me nestalo; ima ljudi, koji će mi pomoći. Moli se tad za me svome Bogu, možda mi pomogne".

„Moli se ti sam, George!" odvrati Eliza, „pa ne ćeš učiniti ništa zla".

„Ostaj zbogom!" reče George, uzevši ruku svoje žene i gledajući joj dugo u oči.

Stajali su šuteći — a onda proslijede posljednje riječi, uzdasi i gorak plač. Muž i žena se rastadoše.

TREĆE POGLAVLJE.

U čiča Tominoj kolibi.

Čiča Tomina koliba bijaše malena drvena kućerica, okružena njegovanim vrtićem, koji je ljeti davao voća i povrća. Na prednjoj strani kolibe rasle su mnogobrojne domaće ruže, tako gusto, da se jedva što moglo vidjeti od neotesanih greda, iz kojih je kuća bila sagrađena. Tu je bilo mjesta i za razno šareno jednogodišnje cvijeće, kojim se radovala i ponosila tetka Hloja.

Večera je u gospoštijskoj blizoj kući bila dovršena, a tetka Hloja, koja je kao vrhovna kuharica imala da nadgleda priređivanje njezino, pustila je kuhinjskoj služinčadi da uredi stol i da opere suđe. Vraćala se ona sad u svoj vlastiti

dom, da „svome starome“ priredi večeru. Stane do ognjišta pazeći na kipući sadržaj zaparene tave i dižući kadikad poklopac jedne posude, u kojoj se, kako se činilo, pripremalo nešto osobito dobro. U tetke je Hloje bilo okruglo, crno, sjajno lice, koje kao da je bilo bjelancem prevučeno kao one njene dobre gibanice, sjajući ispod brižno štirkanog kockastog turbana od zadovoljstva i ugode. Usto je u nje bilo i dosta samosvijesti, koja joj je kao prvoj i najboljoj kuharici čitavog okoliša pristajala. Bila je dušom i tijelom kuharica; svako pile, svaki puran, svaka patka na dvorištu uozbiljila bi se, kad bi se bližila tetka Hloja, spremajući se svaka od njih na blizu smrt. Recept njenih kolača bijaše za sve manje spretne kuharice uzvišena tajna, a ona bi pucala od smijeha, pripovijedajući o uzaludnim pokušajima ubogih družica, kad bi ove nastojale da se dovinu do njezine visine.

U jednom kutu kolibe stajaše bijelim kao snijeg pokrivačem prekriven krevet, a pred njim sag. Na ovaj bi se sag pozivala tetka Hloja, kad bi htjela dokazati, da pripada višim slojevima. Taj sag pa krevet, pred kojim je bio prostrt, uopće čitav ovaj kut kolibe uživao je osobit obzir, budući je tetka Hloja brižno pazila, da ga ne oskvrne tkogod iz nižih slojeva. U drugom kutu stajaše drugi, mnogo jednostavniji krevet, koji je bio, kako se činilo, više u porabi. Zid nad kaminom bijaše urešen nekolikim šarenim slikama, koje su prikazivale prizore iz svetog pisma, i jednim portretom Georgea Washingtona, kojemu bi se ovaj junak, da ga je vidio, zacijelo vrlo začudio.

Na grubo izdjelanoj klupi u kutu sjeđahu dva crnokosa dječaka sjajnih crnih očiju i debelih i svijetlih lica. Nadgledali su prve pokušaje hodanja najmlađeg djeteta, koji su se u tome sastojali, da se dijete diglo na noge, jedan čas kolebalo a onda opet palo na tle.

Pred kaminom stajaše klimav stol pokrit stolnjakom. Na njemu je bilo šarenih šalica i drugih predmeta, koji su kazivali, da je ručak blizu. Uz taj stol sjeđaše čiča Tom, najbolji radnik Mr. Shelbya, velik, plećat snažan muž crna lica, kojega su čiste afričke crte pokazivale, da je u njega mnogo srca i razbora. Njegova je pojava odavala neko dostojanstvo i neku samosvijest a usto opet i neku priprostu skromnost. Upravo se trudio, da na ploči od škriljevca načrta oblike nekih pismena, pri čemu ga je pomagao Mr. George, nedorasli sin njegova gospodara.

„Ne tako, čiča Tom, ne tako!“ reče on, kad je Tom rep slova „G“ stavio na krivo mjesto; „gle to bi bio „Q!“

„Doista?“ reče čiča Tom gledajući s udivljenjem, kako njegov mladi učitelj šara po pločici brzo i vješto čitav niz slova „G“ i „Q.“ Svojim nespretnim i teškim prstima pokuša on opet iznova, da slovima poda pravi oblik.

„Kako bijelcima ide sve lako od ruke!“ reče tetka Hloja, mažući roštilj komadom na viljušku nataknute slanine. „Kako umije pisati! A kako tek čita! I što navečer dolazi ovamo pa nam čita — to je tako strašno interesantno!“

„Ali, tetko Hlojo,“ reče George, „ja sam strašno gladan, je li kolač gotov?“

„Malo da nije, Mr. George,“ odvrati tetka Hloja, dižući poklopac i zureći u zdjelu. „Već je malone smeđ, ljupko smeđ. O, to samo ja znam! Missis je nedavno naložila, da Sally peče kolač, da se jednom sama nauči. Nemojte, Missis, rekoh ja; iskreno sam žalila, da se tako dobre jestvine na takav način uludo pokvare. Kolač se digao tek na jednoj strani — nije imao nikakova oblika, sličio je cipeli.“

Izustivši ove riječi pune prezira za neiskustvo Sallyno digne tetka Hloja poklopac a na svijetlo danje izađe kolač, da ga ni slastičar ne bi ljepšega stvorio.

„Bježte, Mojsijo i Petre, bježite s puta, crnčad!“ poviče ona. „Idi, Polly, medeno djetešce. Majka će svom djetešcu odmah nešto dobro dati. Sad, Mr. George, knjige ukraj, sjednite pokraj moga staroga; donijet ću vam pečene kobasice, i kukuruzni kolači bit će eto na, za čas na tanjuru.“

„Ja bih morao kod kuće večerati,“ reče George, „ali znao sam, da će mi kod tetke Hloje ići slasnije u tek.

„Znali ste to — znali ste to, medeni moj!“ poviče tetka Hloja, stavljajući brdo kukuružnjaka na Georgeov tanjur. „Znali ste, da će vaša stara tetica za vas najbolje stvari prirediti. O da, učinila je to vaša tetica! Ali za ime božije, ta valjda ne ćete rezati kolače velikim teškim nožem? Ta sve ćete zdrobiti! Gledajte, za to je ovaj stari tanki nožić, s tim se to dade izvrsno učiniti, jedite samo — ne ćete tako lako naći što bolje.“

„Tom Lincoln kaže,“ govoraše George bockajući, „da je njegova Jinny bolja kuharica od tebe.“

„Kod Lincolnovih nije bogzna šta,“ odvrati tetka Hloja, „osobito, ako ih poredite s našim ljudima.“

„Ali,“ reče George, „čuo sam, da si sama hvalila Jinny kao izvrsnu kuharicu.“

„Istina je,“ odvrati tetka Hloja. „Jinny znade dobro i jednostavno kuhati. Peče dobar kruh, kuha meki korun, ali njeni kukuružnjaci nijesu osobiti, a raženjaci ne vrijede baš ništa. Dobri Bože, o višem kuhačkom umijeću nema ona ni pojma. Njene se paštete ne daju jesti, jer im je kora predebela! Vidjela sam jednom Jinnynu pastetu, kad se Miss Mary vjenčala. Nijesam ništa rekla, ali sam sebi govorila: Da si ti to napravila, ne bi ti savjest dala nedjelju dana mirno spavati. Bila je skroz i skroz pokvarena.“

„Ali je Jinny bila uvjerena, da je pašteta izvrsna!“ reče George.

„Ona je to mislila, doista,“ odvrati tetka Hloja, „ali ona nije bolje znala. Nije to njena krivnja, pa to ne možete od nje ni tražiti. Gledajte, Mr. George, ima i kod pašteta finih razlika, koje svatko ne osjeća.“

„Ali ja dobro znam sve vrline tvojih pašteta, tetko Hlojo! reče George. „Uvijek sam ih pred Tomom Lincolnom hvalio. Sveudiljno sam mu kazivao: Tom, trebao bi da jednom okusiš paštete tetke Hloje, to su ti paštete.“

„Koja šteta,“ reče tetka Hloja, „da Tom nije mogao doći. Mr. George, pozovite ga jednom na ručak.“

„Dobro, pozvat ću ga druge nedjelje,“ reče George. „Ali spremi dobar ručak, tetko Hlojo, neka Tom raskolači svoje oči i neka se tako najede, da će mu za četrnaest dana biti dosta.“

„Hoću, hoću,“ odvrati tetka Hloja, „vidjet ćete.“

Pomalo se George približio onoj točki, da nije mogao više ni jednog zalogaja progutati. Imao je sada vremena i dokolice, da promatra vunokose glave i svijetle oči, koje su ga gladne gledale iz drugoga kuta sobe.

„Evo, Mojsijo! evo, Petre!“ poviče on, lomeći velike komade kolača i bacajući ih djeci. „I vi biste htjeli jesti, zar ne? Tetko Hlojo, ispeci i njima kolač!“

George i Tom sjednu na udobno mjesto kraj kamina a tetka Hloja ispeče brdo od kolača, uzme svoje najmlađe na krilo, da naizmjence puni usta djeteta i svoja vlastita. I Mojsiji i Petru davaše ona kolača, koje su ovi zdravim tekom jeli, valjajući se poslije ispod stola, škakljajući se i vukući od vremena do vremena najmlađe dijete za nogu.

„Nosite se!“ reče majka gurajući kadikad nogom na dobru sreću ispod stola. „Ne možete li biti pristojni, kad su bijeli ljudi kod nas u pohodama?“

„Bože moj," reče čiča Tom, „ta djeca su pa ne znaju što bi od obijesti!"

Sad isplaze oba dječaka, na rukama i licima puni sirupa, ispod stola i počnu najmlađe mahnito cjelivati.

„Odlazite!" reče majka i jurne obje vunokose glave ukraj. „Ako budete tako dulje tjerali, prilijepit ćete se jedan uz drugoga! Ajd k zdencu i umijte se." Svoj poziv potpomogne ona udarcem, koji je doduše dobrano ozvanjao, ali je dječake još više natjerao u smijeh. Oni potekoše na vrata, vriskajući napolju od veselja i obijesti.

„Vidjeste li nestašne dječake? upita tetka Hloja, uzevši ručnik i nakvasivši ga vodom, da njime otare lice male djevojčice. Kad je s tijem bila gotova, posjedne dijete na krilo čiče Toma i odnese rabljeno suđe. Ali je dijete vuklo oca za nos, grebući ga po licu i zadirući svoje ručice u punu njegovu vunenu kosu, što je ocu, kako se činilo, vrlo prijalo.

„Nije li to drsko čeljade?" reče Tom i pruži je naprijed, da je uzmogne što bolje promotriti. Zatim ustane, metne dijete na svoja široka ramena i počne skakutati i plesati, dok je Mr. George mahao za njim rupcem, a Mojsije i Petar, koji se vratiše u sobu, od veselja urlikali.

„Nadam se, da ste sad svršili," reče tetka Hloja, izvukavši jednostavan ormar sa krevetom; „Mojsijo i Petre, legnite, mi ćemo još malo razgovarati."

„Ah, majko," oba će mališa, „nama se još ne spava i mi ćemo još malo razgovarati."

„Pa neka ostanu još budni, tetko Hlojo," reče George. „Spremi opet krevete."

Tetki su Hloji laskale Georgeove riječi i ona reče: „Pa dobro, možda će to biti i za njih od neke koristi; samo ne znam, odakle ću smoći za sve nas stolaca."

„Stari ujak Petar otpjevao je prošle nedjelje obje noge iz najstarijeg stoca," reče Mojsije.

„Bježi, odlazi," reče tetka Hloja, „ti si ih zacijelo sam izvukao!"

„Stajat će i tako, ako ga nasloniš o zid," reče opet Mojsije.

„Ali onda ne smije ujak Petar da na njemu sjedi," reče Petar, „jer se on pjevajući ziba ovamo onamo. Nedavno je na stocu obišao čitavu sobu."

„Baš stoga neka ujak Petar na njemu sjedi!" reče Mojsije. „Pa kad on onda počne pjevati: „Dođ, griješna čeljad, o, dođi i čuj me sad," pa da se upravo u taj čas skotrlja na tle — oj, to bi bilo lijepo!" I Mojsije počne da oponaša nosne glasove starog čovjeka i padne na zemlju, da čitav prizor što zornije prikaže.

„Ne možete li biti pristojni?" poviče tetka Hloja, „zar vas nije stid?" Ali Mr. George udari u smijeh zajedno s malim grješnikom tvrdeći, da je Mojsije momak od oka.

„Ej, stari," reče tetka Hloja, „morat ćeš donijeti bačve."

„Jedna se od njih prošle nedjelje slomila," reče Petar, „a svi, koji su na njoj sjedjeli, pali su na zemlju."

Dok su Mojsije i Petar tako razgovarali, dokotrlja njihov otac u sobu dvije prazne bačve. Poduprijevši ih s obiju strana kamenjem, da se ne kotrljaju, stave na njih daske, a ove onda podupru prevrnutim čabrima, tako da tim načinom stvore čitav niz sjedala.

„Mr. George dobro čita," reče tetka Hloja, „pa će zacijelo ostati ovdje, da nam štogod pročita." I George pristane, jer dječaci su od prirode rado na sve spremni, što im podaje neku važnost. Tako i on pročita kao za pokus nešto iz evanđelja.

Soba se doskora napuni šarolikim društvom, počevši od osamdesetgodišnjeg patrijarke do petnaestgodišnjih dječaka i djevojaka. Iznajprije se ispričaju razne novosti. Tako se sve čudilo novoj crvenoj marami tetke Sally, pitajući, odakle joj. Onda netko javi, da će Missis Lizzy darovati svoju odjeću od muselina, čim dobi svoju novu garderobu. Onda počne na sveopće veselje pjevanje, kojega skladnosti nijesu mogli nauditi ni nosni glasovi nekolicine prisutnih. Poslije toga započnu savjeti i pripovijedanje vlastitih doživljaja a najposlije pročita Mr. George posljednja poglavlja objavljenja Ivanova.

ČETVRTO POGLAVJE.

Jedna majka u bijegu.

Dok se to događalo u čiča Tominoj kolibi, zbio se u gospoštijskoj kući sasvim drugi tužni događaj.

Trgovac robljem i Mr. Shelby sjeđahu opet u naprijed opisanoj sobi, imajući pred sobom na stolu rpu papira i pisaćih potrepština.

Mr. Shelby brojio je nekoliko svežanja banknota; prebrojivši ih dade ih Haleyu, da ih i ovaj prebroji.

„Sve je u redu," reče Haley, „a sad ćemo još potpisati ove isprave."

Mr. Shelby uzme isprave i potpiše ih kao netko, koji se želi čim prije riješiti neugodna posla. Onda ih turi zajedno s novcem Haleyu, koji nato iz svog otrcanog džepa izvadi jednu ispravu, koju Mr. Shelby uzme uz izraz teško zatomljene požude.

„Stvar je uglavljena," reče trgovac i ustane.

„Jest, uglavljena je," govoraše Mr. Shelby nekim nujnim, zamišljenim glasom, uzdahnuvši i ponovivši: „Uglavljena je!"

„Cini se, da vas to baš odviše ne veseli, kako?" pitaše Haley.

„Haley," reče Mr. Shelby, „podsjetio bih vas na to, da ste mi obećali, svojom poštenom riječi obećali, da ćete me obavijestiti, kad prodate Toma, da znam u čije će ruke dospjeti. Ne zaboravite, da sam vam ga samo od nužde prodao."

„Ej," reče trgovac, „prilike bi mogle prisiliti, da ga prodam prvome, na kog se namjerim; ali ja ću svakako nastojati, da vam javim adresu njegovog vlasnika,"

Ova izjava trgovčeva nije Mr. Shelbya odveć obradovala, ali mu je bila bar nekom utjehom. On se oprosti s Haleyem i zapali, da protjera svoju sjetu, cigaru.

Večer se bila spustila, a Mr. i Mrs. Shelby bijahu u svojoj spavaćoj sobi. On je sjedio u naslonjaču čitajući neka pisma, koja su bila prispjela večernjom poštom. Ona je stajala pred zrcalom, raspuštajući pletenice svoje kose, koju joj Eliza bijaše uredila. Djevojku je bila poslala na počinak, kad je opazila njena blijeda lica i zaplakane oči, pa se sad živo sjećala jutarnjeg razgovora.

„Reci, Arture," počne ona, „tko je bio onaj loše odgojeni čovjek, koji je danas bio uza stol?"

„Neki Mr. Haley," odvrati Mr. Shelby, ne svraćajući pogleda sa svojih pisama.

„Haley," ponovi ona, „a što je? Smijem li pitati, po kakovu je poslu došao k tebi?"

„Kad sam posljednji put bio u Natchezu sklopio sam s njime nekoliko poslova," odvrati Mr. Shelby.

„A to mu daje pravo," nastavi Mrs. Shelby, „da te ovdje pohodi i da se pozove k nama na ručak?"

„Ja sam ga pozvao," reče Mr. Shelby, „imao sam mu namiriti neke račune."

„Je li on možda trgovac robovima?“ pitaše Mrs. Shelby dalje, opazivši na svom mužu neku smetenost.

„Ej, draga moja,“ odvrati on, „tko ti je to rekao?“

„Eliza dodje jutros k meni sva uprepaštena, luda mala, uzdišući i plačući, jer da je čula, kako ti je neki trgovac za njenog Harrya stavio ponudu.“

„Ona dakle?“ pitaše Shelby. Gledao je opet na svoje pismo, ali nije zamijetio, da ga preokrenuto drži.

„Rekla sam joj, da je luda i da ti nemaš nikakih posala s takim ljudima i da nigda ne bi prodao ma i jednog od svojih robova,“ reče Mrs. Shelby.

„Emilijo“, odvrati njen suprug, „to je doslije i doista bilo moje načelo. Ali moje me sadašnje prilike sile, da odstupim od tog svog načela. Morat ću neke od svojih ljudi prodati.“

„Ovome čovjeku?“ pitaše Mrs. Shelby. „Nije moguće, da je to tvoja zbilja.“

„Žao mi je“, odvrati Mr. Shelby, „ali moram ti reći, da se to već dogodilo. Prodao sam Toma.“

„Što? Našeg Toma?“ poviče Mrs. Shelby. „Dobroga vjernog čovjeka, koji ti je od mladosti bio vjeran sluga? O, Shelby, a ti si mu obećavao slobodu! Mi smo mu to oboje sto puta kazivali! Sad sve vjerujem, sad držim da je, moguće, da si prodao i malog Harrya, jedino dijete nesretne Elize,“ reče Mrs. Shelby, a iz njenih riječi ozvanjaše gnjev i duboka bol.

„Čuj“ odvrati Mr. Shelby. „Kako najposlije moraš sve saznati, reći ću ti još samo to: jest, tako je, prodao sam Toma i Harrya; samo ne znam, zašto da sam takova neman, kakovom me ti karaš — zato, jer sam učinio nešto, što drugi ljudi svaki dan čine.“

„Ali zašto si baš ovu dvojicu odabrao?“ upita Mrs. Shelby.

„Jer sam za njih dobio najviše novaca. Mogao sam i druge odabrati, trgovac mi je primjerice ponudio veliku svotu za Elizu“, reče Mr. Shelby.

„Lopov!“ reče Mrs. Shelby razjarena.

„Budi uvjerena, na to nijesam ni časka mislio, nijesam to tebe radi učinio. Vidiš dakle, da bi me zapravo morala hvaliti,“ reče Mr. Shelby.

„Oprosti mi, dragi,“ odvrati Mrs. Shelby, „prenaglila sam se. Ali dopustit ćeš mi, da se zauzmem za uboge te stvorove. Tom je valjan, vjeran čovjek, ma da je samo crnac. Uvjerena sam, da bi za te i svoj život dao. A Eliza! Govorila sam s njom o njenom Harryu, predočivši joj njenu dužnost, da nad njim bdije kao brižna mati — što bi joj sad mogla reći, kad si joj oduzeo dijete prodavši ga čovjeku bez srca, bez načela za prljave novce? Rekla sam joj, da je duša više vrijedna od sveg novca ovog svijeta. Kako da mi sada to vjeruje, kada smo joj prodali dijete kao da je ono kakav komad našeg kućanstva?“

„Bilo mi je žao, Emilijo,“ reče Mr. Shelby, što sam morao povrijediti tvoje osjećaje, koje iskreno štujem. Ali sve to nije koristilo, drugačije nijesam mogao. Nijesam ti htio reći, Emilijo, ali nije bilo drugog izlaska, morao sam prodati ili ovu dvojicu ili čitav svoj posjed. I tako moraju ići ili oni ili svi drugi. Haley je u posjedu jedne hipoteke, koju mu moram smjesta isplatiti, ako ne ću da sve drugo propane. Uzajmljivao sam na sve strane, moljakao sam — ali nijesam mogao skucati čitavu svotu, a novac, što sam za njih primio, nuždan je, da se ta svota upotpuni. Haleyu se dječak svidio, pa je pristao, da se stvar na taj način izravna. Bio sam u njegovoj vlasti i morao sam to učiniti, jer za kakav drugi

način nije htio ni da čuje. Kad te prodaja ove dvojice tako uzrujava, što bi bila tek onda osjećala, kad bih bio morao sve prodati?“

Mrs. Shelby bijaše posve skršena. Ona sakrije svoje lice rukama i uzdahne duboko.

„To je proklestvo robijaštva, reče ona, „proklestvo za gospodara i za roba. Bilo je ludo moje mišljenje, da se iz tako strahovita zla može roditi što dobro. Grjehota je imati robove — iako nam zakon to dopušta. To sam uvijek osjećala, ali sam mislila, da ću to zlo moći barem ublažiti, mislila sam, da ću dobrotom, brižljivošću i poučavanjem poboljšati njihovu sudbinu. — Oh, kako sam bila luda!“

„Ej, ženo,“ reče Mr. Shelby, „pa ti si prava abolicioniskinja.“*

„Abolicioniskinja!“ odvrati njegova supruga. „Dobro znaš, da sam robijaštvo uvijek držala nepravednom stvari — nigda nisam željela, da imam robova.“

„Tvoje je mišljenje vrlo plemenito,“ nastavi Mr. Shelby, ali ja se ipak nadam, da uviđaš nuždu moje odluke. Drugog izlaska nema. Isprave su već potpisane.“

„Oh, ta to je užasno!“ reče Mrs. Shelby. „Nemam mnogo dragulja; ali ovaj sat“ — ona pokaže na svoj dragocjeni zlatni sat — „stajao je mnogo novaca, rado ću ga žrtvovati, ako se posao dade razvrći. Kad bih samo Elizino dijete mogla spasti, rado bih žrtvovala sve, štogod imam.“

„Žalim,“ odvrati Mr. Shelby, „uistinu žalim. Rekao sam ti već, da je ugovor potpisan, a Haley ne će o tome ni da čuje. Hvalimo Bogu, da nije gore prošlo, on nas je sve mogao uništiti. Ali sad smo ga se riješili. Haley je okrutan, bezobziran čovjek, nemilosrdan kao smrt — prodao bi svoju vlastitu majku, kad bi mu tko dobro platio.“

* Abolicijoniste su bili pristaše pokreta, da se držanje robova zabrani.

„A ovaj je grozni čovjek sada vlasnik dobrog i vjernog Toma i Elizinog djeteta?“ pitaše Mrs. Shelby.

„I meni je,“ reče Mr. Shelby, ta pomisao nemila. Ali Haley htio bi stvar požuriti te već sjutra stupiti u posjed svog vlasništva. Rano ujutro osedlat ću svoga konja i odmaglit ću, jer ne ću da gledam tu nevolju. A i ti bi najbolje uradila, da se s Elizom nekud odvezeš. Udesi to tako, kad njeno dijete ne bude prisutno.“

„Ne, ne,“ odvrati žena. „Ne ću da imam bilo kakve česti u toj stvari. Potražit ću Toma i nastojat ću ga utješiti, da vidi, da njegova gospodarica ima za nj osjećaja. Što se Elize tiče, nemam odvažnosti, da na to i pomislim. Što smo skrivili, da nas Bog tako kara!“

Ovomu je razgovoru prisluškivao netko, kome je on bio baš najmanje namijenjen. Uza sobu, u kojoj su razgovarali gospođa i gospodin Shelby, bijaše velik alkoven, u kojem se bila sakrila Eliza, kad joj je njena gospodarica bila zapovjedila, da pođe na počinak. Tako je ona bila čula svaku riječ.

Kad je posljednja riječ bila zamnijela, odšulja se ona tiho u svoju sobicu. Tu je na postelji spavao dječak, kome su dugi tamni uvojci padali niz milo lišce, ne sluteći što mu se sprema. Njegove su male ručice počivale na pokrivaču a licem mu je drhtao blagi smiješak, vedar poput sunčane zrake.

„Ubogo moje dijete!“ uzdahne Eliza, „prodali su te! Ali tvoja će te majka spasti!“ Njene oči nijesu prosuzile ni jedne suze, u takoj groznoj nevolji ne smaže oko suza. Ona uzme komadić papira i napiše na nj olovkom užurbano ove riječi:

„O Missis, draga Missis! Nemojte misliti, da sam nezahvalno stvorenje, ne sudite zlo o meni! Ali čula sam sve, što ste večeras razgovarali sa gospodinom. Pokušat ću, da

*

spasem svog dječaka. Vi me ne ćete prekoravati. Blagoslovio vas Bog i naplatio vam svu vašu dobrotu."

Nato pođe do ormara, sredi nešto odijela u svežanj, metnuvši u nj u majčinskoj brizi i nešto igračaka za Harrya.

Jedva joj uspije, da mališa probudi; kad se on razbudio i ugledao majku u šeširu i ogrtaču, upita je: „Kuda ideš, majko?"

„Tiho, Harry," reče Eliza šaputajući. „Ne smiješ glasno govoriti, da nas ne čuju. Došao je zao čovjek, koji hoće da odvede mog Harrya, ali majka to ne će dopustiti. Ona će svom malom Harryu staviti na glavu kapu, odjenut će ga kaputićem i pobjeći će s njime, da ga zao čovjek ne može odvesti." Govoreći tako odjene dijete, uzme ga u naručaj i šapne mu, da bude sasvim tih. Onda otvori tiho vrata, što su vodila na verandu, i odšulja se nečujno iz kuće.

Bila je hladna, zvjezdana noć, a majka ogrne dijete maramom. Stari Bruno, velik pas, koji je napolju pod strehom spavao, digne se tiho režući, kad mu se ona približila. Ona ga zovne tiho imenom a životinja zavitla repom i pođe za njom. Zamalo stignu do kolibe čiče Toma, gdje Eliza stane, pokucavši tiho na prozor.

Čitanje se kod čiče Toma oteglo do u kasnu noć, pa su i on i tetka Hloja u to vrijeme — malo iza ponoći — bili budni.

„Dobri Bože, što se dogodilo?" vikne tetka Hloja, kad začuje kucanje, ustane i odgrne zavjesu. „Ta to je Lizzi! Stari, obuci brzo svoj kaput; pa i stari Bruno je tu i njuška na vratima. Moralo se nešto dogoditi. Odmah ću otvoriti."

Ona pusti Elizu unutra a trak lojenice, što ju je Tom žureći se zapalio, osvijetli smućeno lice Elizino.

„Nebeski Bože!" reče tetka Hloja, „kako ti izgledaš? Jesi li bolesna? Što ti je?"

„Bježim, čiča Tom i tetko Hlojo," reče Eliza. „Bježim, da spasem svoje dijete; gospodar ga je prodao."

„Prodao?" ponove oboje i sklope ruke nad glavama.

„Jest, prodao," odgovori Eliza. „Prisluškivala sam večeras razgovoru među gospodinom i gospođom i čula sam, da je moga Harrya i tebe, čiča Tom, prodao nekom trgovcu, i da će sjutra ujutro odjahati a trgovac da će vas obojicu sjutrašnjeg dana odvesti."

Tom je za tih riječi stajao dignutih ruku i široko rastvorenih očiju kao da sanja; lagano i pomalo, shvativši značenje riječi, klone u stari naslonjač a glava mu pade nemoćno na grudi.

„Čuvaj nas, Bože!" poviče tetka Hloja. „Je li to moguće? Pa što mu je skrivio, da ga prodaje?"

„Ništa nije skrivio," nastavi Eliza, „ta on bi ga rado zadržao, a i njegova žena — ona je uvijek bila tako dobra. Čula sam, kako mu se za nas molila; ali on joj uzvrati, da to ništa ne koristi, jer je on tom čovjeku dužan, pa mu ne preostaje drugo nego da proda tu dvojicu ili čitavo imanje svoje.

A gospodarica — da ste je samo mogli čuti! Ako ima anđela, onda je ona zacijelo anđeo, a ja sam bezbožna djevojka, što je ostavljam, ali ja ne mogu drugačije. Što bih kao majka mogla drugo učiniti? Prostio mi Bog!"

„Ej, stari," reče tetka Hloja, „ne ćeš li i ti s Elizom poći? Hoćeš li čekati, da te odvuku dolje k rijeci? Hoćeš li, da te na jugu muče teškim radom pa da najposlije od gladi umreš? Imaš putnicu, pa možeš po volji doći i poći. Spremi se, međutim ću ja tvoje stvari urediti."

Ali Tom digne lagano svoju glavu i reče mirno:

„Ne, ja ću ostati. Eliza neka pođe. Bilo bi grozno, da ona ostavi svoje dijete. Ali ja moram ostati, jer bi inače

prodali sve druge, a bolje je, da trpi jedan nego toliki. Bog će se za te pobrinuti, Hlojo, i za uboge —"

Tako govoreći okrene se prema krevetu punom vunokosih glava, a glas mu zaguše suze; pokrije lice velikim svojim rukama, a suze su među prstima prodirale i kapale na tle.

I Eliza je plakala, „Vidjela sam danas svoga muža," reče. „Rekao mi je, da ide u Kanadu. Ako ga vidite, recite mu, da ću i ja nastojati, da se protučem u Kanadu. A ako ga više ne vidim, neka ostane čestit, da se opet nađemo zajedno u nebu. Recite mu to. Zovnite Bruna i zatvorite ovu ubogu životinju, ona ne smije sa mnom poći."

Lijući gorke suze rastanu se; Eliza stisne svoje dijete čvršće u svoj naručaj i odbrza nečujno.

PETO POGLAVLJE.

Lov na plemenitu zvjerad.

Mr. i Mrs. Shelby nijesu mogli da iza uzrujanog večernjeg svog razgovora odmah usnu pa su sjutradan spavali nešto duže nego obično.

„Kad bih samo znala, gdje je Eliza!" reče Mrs. Shelby, iza kako je više puta uzalud pozvonila.

Mr. Shelby stajaše pred zrcalom i brusijaše svoju britvu. U taj čas uđe u sobu dječak, crnac, noseći vodu za brijanje.

„Audy", reče Mrs. Shelby, „pođi do Elizinih vratiju i reci joj, da sam već tri puta pozvonila. Ubogo dijete!" reče, duboko uzdahnuvši.

„Missis," reče dječak, „Lizzine su stvari porazbacane po čitavoj sobi i čini se kao da je pobjegla. To se barem meni tako čini."

Mr. Shelbyu i njegovoj supruzi bilo je odmah jasno, da će slutnja Audyjeva biti opravdana, pa Mr. Shelby reče: „Onda je ona zacijelo nešto naslutila pa odbjegla."

„Hvala Bogu!" odvrati Mrs. Shelby, „nadam se, da je tako. To bi i bilo najbolje."

„Ne zbori tako ludo, ženo," reče Mr. Shelby. „Meni bi to bilo vrlo neugodno. Haley je vidio, da sam se nećkao ovo dijete prodati — pomislit će dakle, da sam i ja u tu stvar zapleten. Tu se radi o mojoj časti!" Nato ostavi naglo sobu.

Četvrt sata kasnije sve se užurbalo, vrata se otvarala i naglo zalupala, ali nitko nije znao reći, gdje je Eliza — tek jedna jedina mogla je stvar razjasniti, ali je šutjela. Bila je to tetka Hloja. Šutke, mrkog lica — koje je inače bilo tako vedro i nasmijano — pripravljala je zajutrak.

Kraj verande nađe se doskora deset malih crnčića, koji su jedva čekali, da stranom trgovcu priopće njegovu nedaću.

„Strašno će bješnjeti!" reče Audy.

„Da, razumije se on u kletve," doda drugi jedan. „Već se veselim na to." Ova ih nada nije doista prevarila. Čim se ukazao Haley, u čizmama i ostrugama te s bičem u ruci, opkole ga mali ovi vražići i pozdrave neugodnom za nj viješću. Haley je bogumrsko kleo — na veliko veselje mališa, koji su sad amo sad tamo poskakivali, da se izmaknu njegovu biču, te se klikčući i urličući valjali na mekoj ledini.

Nesretni se trgovac udalji, da potraži Mr. Shelbya.

„Čujete, Shelby," reče stupivši nenajavljen u sobu. „To je sasvim čudnovata pripovijest: čini se, da je djevojka sa svojim mališem pobjegla?"

„Mr. Haley," odvrati Shelby, „Mrs. Shelby je prisutna!"

„Oprostite, molim, madame," reče Haley naklonivši se, ali nastavi ipak istim svojim prostim načinom. „Uza sve to

ostajem kod toga, da je to sasvim čudnovata vijest. Je li to istina, Sire?"

„Sire", odvrati Mr. Shelby, „ako mi imate štogod reći, ne smijete s metnuti s uma, da se morate ponašati kao gentleman. Audy, uzmi šešir i bič Mr. Haleya. Sjednite, Sire. Jest, Sire, vrlo mi je žao, ali mlada žena mora da je prisluškivala ili da je na drugi koji način nešto saznala pa se u noći sa svojim djetetom udaljila."

„Iskreno priznajem, da sam očekivao poštenu igru," reče Mr. Haley.

„Hm, Sire," odvrati Mr. Shelby, „kako da shvatim tu vašu primjedbu? Tko povrijedi moje poštenje, ima da očekuje samo jedan jedini odgovor."

Ova izjava kao da je na trgovca djelovala te on govoraše dalje nešto učtivijim tonom, jadikujući, da je za čovjeka, koji je uglavio pošten posao, vrlo žalosno, ako ga netko na taj način prevari.

„Mr. Haley," reče Shelby, „kad ne bih znao, da imate ipak neki razlog biti nezadovoljan, ne bih nikako bio trpio vašu neuljudnost, kad ste nenajavljen banuli u moju sobu. Mogu vam samo toliko reći, da ja s tom stvari ne stojim ni u kakom savezu. Osjećam svoju dužnost, da vam pomognem u potrazi za vašim vlasništvom pa vam stavljam na raspolaganje konje, sluge i sve drugo, što bi bilo od potrebe. Da svršim, Haley, bilo bi najbolje, da ne mrčite dalje lica — a mi ćemo vidjeti, što se dade učiniti."

Vijest, da je Tom prodan, uzruja uvelike sve ostale robove. Veselili su se samo oni, koji se nadahu, da će uslijed toga steći bolji položaj.

„Sigurno je," reče crni Sam, koji se zato tako zvaše, jer bijaše crniji od svih ostalih crnaca na imanju, „Tom je sada gotov. Naravno je, da će sad jedan drugi zauzeti njegovo mjesto i da će taj čišćenim čizmama i putnicom u džepu putovati po zemlji. A zašto da ovo ne bude crni Sam, rado bih znao!"

„Holla, Sam, gospodar zove!" reče Audy prekinuvši ga u njegovu razgovoru sa samim sobom.

„Što je, dječače moj?" pitaše Sam.

„Ej, zar još ne znaš, da je pobjegla Lizzi sa svojim dječakom?" odvrati Audy.

„Gle, gle, hoće pile da bude pametnije od kvočke," reče Sam. „To sam prije znao nego ti."

„Gospodar zapovijeda," nastavi Audy, „da jašemo s Mr. Haleyom u potjeru za Elizom."

„Tako je pravo," reče Sam, „već zovu Sama, a on je i najpodesniji za to. Vidjet ćemo, ne ću li je uloviti. Gospodar bit će zadovoljan sa mnom!"

„Čuj, Sam!" odvrati Audy, „predomisli se radije, jer Missis nikako ne želi, da Lizzi ulovimo."

„Što?" pitaše Sam, „a odakle ti to znaš?"

„Jutros sam na svoje uši čuo," reče Audy, „kad sam gospodaru nosio vodu za brijanje. Ona me posla u Lizzinu sobu, da pogledam zašto ne dolazi, a kad sam joj rekao, da je Lizzi iščezla, reče ona: Oh, hvala Bogu! Ali se master nato razljuti i reče: ‚Ženo, ne budali,' ili tako nešto slično. Ali ja dobro znam, da će Missis mastera još predobiti. Svakako će bolje biti, ako ovaj put držimo, s gospodaricom."

„Hm," — reče Sam, „ja sam pak mislio, da će Missis dati pretražiti čitav svijet, samo da opet nađe Elizu."

„To bi ona i rado htjela," doda Audy, „ali upravo stoga, jer Elizi želi svaku sreću, Missis ne će da taj master Haley dobi Lizzina dječaka, tako stoji stvar, ti crni crnče. Kazat ću ti još nešto: bit će najbolje, ako prigledaš oko

konja, i to smjesta. Čuo sam, gdje Missis pita za te — dosta si dugo ljenčario."

Sam pođe po konje i dođe doskora vodeći Billa i Jerrya, dva riđana, te Haleyeva konja pred kuću. Haleyev konj bijaše vrlo vatren pa bi sveudiljno udarao kopitima i tresao uzdama.

„Hoho," reče Sam, „jesi li malo plašljiv?" A na njegovim se usnama pojavi sasvim čudnovato trganje. „Čekaj, tebi ću zasoliti!"

Pred kućom je rasla velika, sjenata bukva. Pod njom ležao je debeo sloj oštrog trouglastog žira. Uzevši jedan od tih bodljikavih žirova približi se Sam konju, pogladi ga i potepta kao želeći ga umiriti. Ali on u taj čas turi žir pod sedlo, tako da je konj, čim bi ga tko uzjahao, morao osjetiti žestoku bol i morao se uznemiriti.

„Eto," reče on lukavo, „pobrinuo sam se za te, dobrikoviću moj!"

U taj se čas pojavi na balkonu Mrs. Shelby, mahne Samu i upita ga: „Što si tako dugo zatezao? Poslala sam Audya k tebi, da se požuriš."

„Sačuvaj Bože, Missis," odvrati Sam, „nisam odmah mogao uhvatiti konje. Bili su na paši i bogzna kako daleko od kuće."

„Sam," reče Mrs. Shelby, „koliko puta ću ti još morati zabraniti da kažeš: Sačuvaj Bože! Bogzna! i slično — to je grijeh!"

„Sačuvaj Bože, Missis! reče Sam, „sasvim sam zaboravio, Missis, ne ću nigda više."

„A ipak si čas prije opet rekao!" reče Mrs. Shelby.

„Zar zbilja? Sačuvaj Bože, nijesam htio, vjerujte mi," odvrati crnac.

„Moraš više na se paziti, Sam," opomene ga Mrs. Shelby.

„Dajte samo da odahnem, Missis. Pazit ću revno na se," uvjeravaše je Sam.

„Čuj, Sam, sad ćeš jahati s Mr. Haleyem, da mu budeš od pomoći. Ne napreži odveć konja, znaš, da je Jerry prošlog tjedna nešto šepao. Ne jaši dakle prebrzo!" Posljednje je riječi Mrs. Shelby tiho izrekla, osobito ih naglasivši.

„Budite bez brige," odvrati crnac lukavo. „Bog zna — o, i opet nisam htio to reći!" poviče preplašen i u brizi, tako da se njegova gospodarica morala smijati. „Jest Missis, pazit ću brižno na konje!"

Sam se na to vrati k bukvi, gdje se sastane s Audyem. „Čuj, Audy," reče, „ne bih se nimalo čudio, ako se konj počne ritati, kad ga strani master uzjaše. To čine mnogi konji." Tako govoreći gurne Audya u rebra.

„Misliš li?" odvrati Audy razumjevši ga.

„Missis hoće da čim laganije poslujem," nastavi Sam, „odvedi dakle konje i pusti ih na pašnjak. Tako ne ćemo odveć brzo na put."

Audy se cerio.

„Pa ako se zbudne," nastavi Sam, „da se masterov konj uznemiri, skočit ćemo sa svojih konja, da mu pomognemo. Jest, mi ćemo mu zacijelo pomoći — uistinu!"

I Sam i Audy usprave svoje glave, hihotajući od prigušenog veselja.

U taj čas pojavi se na verandi Mr. Haley. Nekoliko šalica izvrsne crne kave protjeralo je bar donekle njegovu zlovolju, on se dapače i smiješio. Sam i Audy maše se pozdravljajući raščihanog pletiva od palmovog lišća, koje nazivahu svojim šeširima, i potrče da pomognu masteru da uzjaše.

„Ej, momci, požurite se!" reče Mr. Haley, „ne smijemo časiti."

„Nemajte brige!“ odvrati Sam, predavši Haleyu uzde i držeći mu stremen, dok je Audy odvezivao druga dva konja.

Haley je jedva zasjeo konja, kad se vatrena životinja počne stražnjim nogama ritati bacivši svog jahača strmoglavce na livadu. Sam vikne u sav glas i zadrži konja za uzde, bocnuvši ga okrajkom svoga šešira u oči. Bijesna ga životinja baci na tle, ritne se prednjim i stražnjim nogama i odkasa na kraj pašnjaka. Za njom poteku i Bill i Jerry, koje su po dogovoru Sam i Audy pustili. Nastane neopisiv metež. Oba su crnca bezglavo trčala, psi su lajali, a mala crnčad pljeskala je i urlikala od veselja.

Činilo se, da se Haleyevu konju, brzonogoj i vatrenoj životinji, to sve osobito mililo. Pred sobom je ugledao pašnjak dug pô milje pa mu se svidjelo, da svoje goniče pusti da dođu sasvim blizu, pà bi im se tek onda smjelim skokom izmaknuo. To mu je tim bolje uspijevalo, jer Samu nije bilo baš mnogo stalo, da ga čim prije ulovi.

Čim je koji konj bio u opasnosti da budne ulovljen, potrči Sam u galopu k njemu, vičući iz svega glasa: „Imamo ga! Drži ga! Drži ga!“ — Čas kasnije bilo je opet sve u metežu.

Haley je trčao, kleo i udarao nogama. Mr. Shelby izvikivao je sa verande zapovijest za zapovijesti, ali sve uzalud; Mrs. Shelby stajaše do prozora svoje sobe, smijaše se i čuđaše se, ali kao da je slutila, što je pravi uzrok čitavoj smutnji. Oko dvanaeste ure vrati se Sam, jašući na Jerryu i vodeći Haleyeva konja za uzde. Konj je bio sav okupan znojem, a žarke njegove oči i široko rastvorene nozdrve kazivahu jasno, da njegov prkos još nije skršen.

„Ulovismo ga,“ poviče on pobjedonosno. „Da nije mene bilo, ne bismo ga još imali. Ja sam ga ulovio.“

„Ti!“ mrmljaše Haley, „da, ti! Da tebe nije bilo, bili bismo već odavna na putu.“

„Mili Bože, master,“ odvrati Sam naoko duboko rastužen, „ta trčao sam, što sam mogao, znojim se ko pečenka!“

„Dobro, dobro,“ reče Haley, „radi tvoje proklete bedastoće izgubismo tri ure. Sad ćemo odmah krenuti, krajnje je vrijeme!“

„Ali, master,“ odvrati Sam, „hoćete li konje silom uništiti? Mi smo svi izmučeni, a sa konja teku potoci znoja. Master neka ni ne pomisli, da će sad otići, poslije objeda tek, da. Masterov je konj sav zaprljan, moramo ga tek oprati. A Jerry hramlje. Missis nas sad ne će pustiti da odemo. Nadoknadit ćemo mi sve to, ako se i još časak ovdje zadržimo. Lizzi nije nigda dobro hodala.“

Mrs. Shelby, čuvši sa verande čitav razgovor, dođe naprijed i požali nesretni slučaj, koji je zadesio Haleya. Pozivala ga je, da ostane kod ručka, naredivši, da se objed odmah donese.

Nevoljko se Haley uputi u blagovaonicu, ne mogavši promijeniti ono što ga je zadesilo. A Sam odvede konje u staju, cereći se i keseći.

Dok se sve to zbivalo na Shelbyevom imanju, bijaše Eliza već dobrano odmakla. Izašavši iz čiča Tomine kolibe bila je sva skršena, zdvojna. Strah za njenog muža i briga za njeno dijete sjediniše se u njenom srcu u grozno čuvstvo; usto se nje kosnuo i bolni oproštaj od njenog zavičaja i od njene majčinske prijateljice.

Njezin je dječak bio dosta odrastao, da koraca uz nju, i ona bi ga u običnim prilikama bila vodila za ruku. Ali žurba je prisili, da ga je nosila, privinuvši ga grozničavo uza svoje grudi, dok je velikom hitnjom stupala naprijed.

Svaki šuštaj lišća, svaka sjena, svaki i najsitniji zvuk uskorio bi njene korake, a blijede njene usne mrmljahu udiljno: „Pomozi mi, Bože, spasi moje dijete!“

Mališ je spavao. Spočetka ga je novota doživljenih dojmova držala budnim, ali zamalo ga je svladavao san.

„Majko, zar ne, ja ne trebam da bdijem?“ pitaše on Elizu.

„Ne, milje moje, samo spavaj,“ odvrati majka.

„Ali, majko,“ pitaše dijete dalje, „ti me ne ćeš njemu dati, kad spavam?“

„Ne ću, srce moje,“ govoraše majka, „zacijelo ne ću! Možeš mirno spavati!“

Dijete spusti svoju umornu glavicu na njeno rame i doskora usne. Topli njegov dah, koji je dirao njen vrat, prodirao ju je poput električne struje i kao da je podvostručio njenu snagu.

Granice imanja, lug i šuma, prođu nejasno kraj nje, a jedan poznati predmet za drugim iščezavaše. Ali ona nije sustajala, dok nije u zoru bila daleko, daleko od svega, što je doslije poznavala. Ona se bila često vozila s gospodaricom u gradić T. na rijeci Ohio pa je stoga poznavala put. Onamo je namjeravala poći, da prijeđe rijeku i da dođe u drugu državu.

Ujutro se počeo buditi život na cesti, pojave se konji i kola. Nije više tako hitjela, da ne svrne na sebe pozornost. Metne mališa na zemlju, uredi svoj šešir i svoje odijelo i koracaše opet brzo dalje. Da dijete sklone na trčanje, izvadila bi od vremena do vremena iz svoga svežnja jabuku zamahnuvši njom, da se daleko naprijed kotrljala — dječak bi tad potekao, da je stigne. Ovom varkom joj uspije, da brzo odmiče naprijed. Iza nekoga vremena dođu do guste šumice, kojom je protjecao potok. Kako se je dijete tužilo,

da je gladno i žedno, popne se ona preko grmlja i posadi ga za jednu hrid, gdje nahrani dijete, a da je pri tome nije nitko vidio. Kad je dječak ovio svoje ruke oko njenog vrata i htio joj turiti komad kolača u usta, reče ona: „Ne, ne, dragi moj Harry, majka sad ne može jesti; moramo dalje poći, dok ne dođemo do rijeke. Pošli su opet dalje cestom, ne prebrzo, da ne bude napadno ljudima.

Već su bili nekoliko milja dalje od onog područja, gdje su ih poznavali. Ako bi ih ipak koji znanac sreo, nadaše se Eliza, da je taj ne će držati odbjeglom robinjom, jer je dobrota porodice Shelby bila nadaleko poznata, a svi njeni robovi bili su prikloni i vjerni svojim gospodarima. Osim toga je koža Elizina bila malone sasvim bijela, pa nitko ne bi bio ni slutio, da pripada crnom plemenu.

Sat prije zalaza sunca stignu najposlije u gradić T. Bili su umorni, a noge njihove izranjene, ali Eliza nije gubila pouzdanja u svoj spas. Prvi njen pogled pade na rijeku, koja ju je još dijelila od zemlje slobode na drugoj strani. Bilo je proljeće a rijeka nabujala i mutna; velike gromade leda plovile su lagano niz rijeku, zaustavljajući se na drugoj obali, dok su se s ovu stranu, u Kentucky-u dizali visoki valovi.

Eliza stajaše neko vrijeme kraj obale, uvjerivši se, da ima malo nade, da će još danas moći prijeći preko rijeke. Onda se svrati u malu gostionicu kraj rijeke. Krčmarica stajaše kraj ognjišta, spremajući večeru. Ona se okrene, kad Eliza uđe te je upita: „Nema li čamca, koji bi me prevezao u R.?“

„Nema,“ odvrati krčmarica, „čamcima se više ne prevozi. Vi biste htjeli prijeći? Je li tko bolestan? Čini se, da vas neka tuga tišti,“ nastavi ona, kad ugleda Elizino prestravljeno lice.

„Imam dijete," reče ova, „kojemu prijeti velika pogibao; prevalili smo danas dug put, htjela sam dospjeti na prevoz."

„Nesretan slučaj," reče žena, puna samilosti. „Ražaliste mi se. Salamune!" poviče kroz prozor prema maloj pokrajnjoj zgradi. „Čuj, Salamune! Hoće li čovjek još večeras prevesti bačve?"

„Rekao je, da će pokušati, ako bude ikako moguće," odvrati njen muž.

„Prevoznik naime želi još večeras prevesti nešto robe," razjasni žena Elizi, „doći će ovamo na večeru."

Pruži nato dječaku kolač i reče: „Ljepušan dječak!" Ali Harry udre u plač, od umornosti sasvim strven.

„Ubogi dječak nije navikao trčanju," reče Eliza. „Zacijelo se odviše napregnuo."

„Dajte da legne," reče žena, „tu u sobi na krevet, da počine."

Eliza leže dječaka, držeći njegove ruke tako dugo u svojima, dok ne usne. Ali ona sama nije našla mira. Pomisao na njene progonitelje mučila ju je sveudiljno, pa je čežnutljivo gledala kroz prozor na uzburkane valove koji su je rastavljali od njene slobode.

* * *

Mrs. Shelby kazala je doduše trgovcu, da će se objed odmah donijeti, ali kao prije tako je i sad bilo kojekakih zapreka. Tetka je Hloja unatoč ponovnim opomenama bila danas osobito spora, a k tome pridođe još nekoliko nesretnih slučajeva: Neki crnčić prebaci umak od pečenke, tako te je dugo potrajalo, dok je tetka Hloja svarila novi, a drugi opet pane i prelije pitku vodu; morao je opet k studencu da donese svježe. Mr. Haley sjeđaše kao na žeravici.

Najposlije osvane jelo na stolu. U kuhinji se mladež okupila oko tetke Hloje razgovarajući o trgovcu robljem.

„Kako ću se radovati," reče Audy, „kad se bude dovijeka pekao u paklu!" A i drugi su slično govorili.

U taj čas uđe čiča Tom. „Djeco," reče on, „vječnost je strašna riječ! Toga mu ne ćemo zaželjeti. Ne znate li, što sveto pismo kaže: Molite se za one, koji vas vrijeđaju i progone? Molite se za nj i za njegovu griješnu dušu! — Veseli me samo jedno," doda on poslije male stanke, „da još nije otišao, kako je namjeravao."

U taj čas zamnije zvono, a Toma pozovu u sobu.

„Tom," reče Mr. Shelby, „obrekao sam se sa tisuću dolara ovome gospodinu, da ćeš biti ovdje, kad dođe po tebe. Danas mora on po drugim poslovima svojim. Možeš dakle danas poći kud te volja."

„A ja ti kažem," reče Mr. Haley, „da mi nijesi počinio koju od svojih crnačkih lopovština! Ako ne budeš ovdje, oduzet ću tvome gospodaru novac do posljednjeg filira."

„Master," reče Tom, uspravivši se, „kad mi je bilo osam godina, stavila vas je stara Missis na moje ruke govoreći: ‚To će biti tvoj mladi gospodin, pazi na nj!' Recite, gospodaru, jesam li vam igda bio neposlušan, osobito odonda, odkad sam prešao na kršćanstvo?"

„Nikad, dobri moj Tom," reče Mr. Shelby, a na oči mu navru suze. „Da mogu, žrtvovao bih za te čitav svijet, vjerna dušo moja!"

„A ja kao kršćanka," doda Mrs. Shelby, „nastojat ću, da skucam svotu, da te čim prije opet prekupimo. Lijepo vas molim," obrati se ona Haleyu, „pišite mi, kome ga budete prodali!"

„Što se toga tiče," odvrati trgovac, „možda ću ga već za godinu dana povratiti, a da mu posao ne bude odveć

naudio. Trgujem jednako rado sa sjeverom kao i s jugom, samo ako učinim dobar probitak."

Mrs. Shelby kosnuše se bolno ove riječi trgovčeve, ali mu se ona ipak prijazno smiješila, da ga još dulje uzmogne pridržati pa da Eliza čim dalje poodmakne. Nije mogla podnijeti pomisli, da bi ona mogla pasti u ruke okrutnom ovom čovjeku.

Oko druge ure predvedu opet Sam i Audy konje, a Haley izađe na dvorište, nakon što se bio oprostio s gospodinom i gospođom Shelby.

„U vašeg gospodara zacijelo nema pasa?" reče trgovac Samu.

„O, sva sila!" odvrati ovaj i pokaže na starog, tromog Bruna. „Osim toga ima svaki crnac svoga psa."

„Ali ja mislim: pasa za traganje, kad uskoče crnci?" Sam je vrlo dobro znao, kud Haley nišani, ali se gradio kao da ne shvaća. Trgovac izusti mrsku kletvu i mahne bičem po crncu, ali se ovaj vješto izmakne.

Nato zajašu sva trojica konje.

„Pođimo izravnim putem prema rijeci," reče Haley, „poznato je, da svi bjegunci nastoje prijeći preko rijeke."

„Dva puta vode onamo," odvrati Sam. „Jedan je od njih loš i slabo izgažen i vodi do nekoliko raštrkanih kuća. A cesta — ta vodi u T. Mislim, da je Lizzi pošla cestom."

Haley bijaše uvjeren, da crnci kažu uvijek protivno od onog što misle, pa stoga odvrati: „Poći ću ipak lošijim putem."

„Ali ja sam čuo," reče Sam, „da je taj put niže dolje zatvoren poljima i živim ogradama; znaš li ti, Audy, štogod o tom?"

Ni Audy nije pobliže poznavao toga kraja, pa tako Haley pođe lošijim putem. Poslije jedne ure dođu oni do

neke klijeti, koja je poprijeko zatvarala put. Posvud naokolo bijahu polja ogradama zatvorena. „Lopove," vikne Haley, „ti si to dobro znao!"

„Ali, master," odvrati Sam, „pa ja sam vam to i rekao! Ali vi nijeste htjeli!"

Haley morade priznati, da Sam imade pravo, pa pođe putem prema cesti, koja je vodila u T.

Kad su se nakon jedne ure približavali gostionici, u kojoj je boravila Eliza sa svojim djetetom, stajala je ona kraj prozora utonula u misli. Sam je jašio naprijed, a iza njega Haley i Audy. Sam opazi Elizu i pusti da mu vjetar odnese šešir. Uto vikne iz svega glasa, tako da se Eliza prenula iz svojih sanja. Čim je opazila ova tri jahača, poteče u sobu, uzme svoje dijete i pobjegne na stražnja vrata.

Kad je bježala prema rijeci, opazi je trgovac, skoči s konja i poviče crncima, da ga slijede. Već su se približavali Elizi, koja je bila sasvim blizu rijeke, kad ona, privinuvš i dijete uza se, velikim skokom skoči preko mutne vode na obližnji komad leda. Haley, Sam i Audy kriknu od užasa. Ogromni komad leda zatetura i škripne pod njenim teretom, ali Eliza skoči brzo na drugi komad, skačući dalje od komada na komad. Sad zatetura, posklizne se, pane. Ali se opet digne i poteče dalje. Izgubi cipele, čarape, a krv označivaše najposlije svaki njen korak — ali najposlije dospije na drugu obalu, gdje joj ljudi priteku u pomoć.

„Ti si odvažna žena!" zamnije pred njom muževan glas a dvije se krepke ruke pruže i povuku je na obalu.

Eliza prepozna glas i lice muškarčevo; bio je to posjednik jedne farme u blizini njenog zavičaja.

„O, Mr. Symmes," poviče ona, „spasite me! Molim, molim, sakrijte me!"

*

„Ta što je?“ pitaše čovjek, „ta ti si Shelbyeva djevojka, nije li tako?“

„Moje dijete — ovaj dječak — on ga je prodao! Tamo prijeko stoji njegov novi gospodar,“ reče pokazujući rukom na Kentuckysku obalu. „Oh, Mr. Symmes, ta i vi imate malena dječaka!“

„Doista,“ odvrati Symmes. „Odvažna si i zavrijedila si slobodu. Rado ću ti pomoći, samo ne znam, gdje bih te spremio. „Najbolje bi bilo, da pođeš onamo,“ reče on, pokazujući na veliku, bijelu kuću, nešto udaljenu od sela. „Pođi onamo, tamo su dobri ljudi, koji rado pomažu. Oni će i tebi pomoći.“

Eliza mu zahvali i reče: „Ali, Sire, vi me ne ćete nikome odati?“

„Idi, djevojko,“ odvrati Mr. Symmes, „što ti pada na um? Zaslužila si svoju slobodu pa je pravo, da si je stekla.“

Eliza privine svoje dijete na grudi i potrči dalje. Ali Mr. Symmes gledaše za njom govoreći sam sebi: „Shelbyu nijesam time učinio nikaku uslugu; ali drugačije nijesam mogao. Ako on jednoj od mojih djevojaka pomogne u nuždi, ne ću se ni ja na nj ljutiti.“

Na drugoj je strani rijeke stajao trgovac s obim crncima, a sva trojica bijahu još ukočeni od začuđenja i užasa.

„Djevojci je“, reče najzad Haley, „pomogao sam đavo! Skakala je preko leda kao divlja mačka“.

„Nadam se“, odvrati Sam, „da master ne će od nas zahtijevati, da i mi pođemo istim putem; ja bar ne osjećam za to dosta snage“. Tako govoreći hihotao je od prigušene radosti.

„Prokleto pseto“, vikne Haley, „ti se smiješ?“

„Ali ne“, odvrati Sam, „učinilo mi se samo tako smiješno, kad je Lizzi skakala preko leda — hops, hops, ovako velikim skokovima!“

A Sam i Audy smijahu se iz svega glasa.

„Ja ću vam dati smijeha!“ zaurla trgovac i mahne svojim bičem. Oba crnca izmaknu se biču i skoče na svoje konje.

„Laku noć, master!“ poviknu oni. „Vi nas valjada više ne trebate!“ I obojice nestane.

Došavši kući, izvijeste gospodara i gospodaricu, kako je Eliza prešla preko leda i kako ju je na drugoj obali izvukao iz vode neki čovjek.

Haley, uvidjevši, da zasad ne može ništa učiniti, uputi se lagano u malu gostionicu, da razmisli, koje će korake poduzeti, da zaštiti svoje pravo.

ŠESTO POGLAVLJE.

Spas.

„Da samo znam“, reče Haley sam sebi, sjedeći pred kaminom u maloj sobici gostionice, „zašto me je taj mališ tako zaludio! Sad mi se to osvetilo a ja tumaram poput omamljene muhe!“

Iz ovoga razmatranja prene ga opor, neugodan glas pred vratima. On potrči do prozora.

„Ta to je Tom Loker, on glavom“, poviče „taj će znati savjeta“.

Haley izađe. U pokrajnjoj sobi stajaše uza stol, gdje se točilo piće, čovjek gorostas, visok šest stopa a i primjereno širok. U njega bijaše zobunac od bivoljeve kože, koji je dobro pristajao oporom, divljem njegovom licu. Osnovna crta njegova bića kao da je bila bezobzirnost i nasilje. Lokerov drug bijaše malen, vitak čovjek lukava lica, kojega su oči kazivale, da je prevejan i nepouzdan. Dugi je njegov

šiljati nos zurio u svijet kao hoteći kazati, da se njegov vlasnik mora u sve miješati.

Tom Loker natoči veliku čašu rakije i istrusi je na dušak, dok je drugi pio laganim gutljajima.

„Ej, Loker!“ vikne Haley i pruži gorostasu ruku — „kako je?“

„Dobijesa!“ odvrati ovaj. „Odakle vi?“

„Ah“, reče Haley, „prava je sreća, da vas nađoh! U velikoj sam neprilici“.

„Gle Marks“, reče Loker svome drugu, „to je čovjek s kojim sam u Natchezu imao posla“.

„Vrlo me veseli“, reče Marks, „da sam vas upoznao. Mr. Haley, ako se ne varam?“

„To mi je ime“, odvrati trgovac. „A sada dajte da ispijemo čašicu u naše zdravlje!“ Tako govoreći okrene se krčmaru: „Donesite vode, sladora i dobre žganice — ne zaboravite ni cigara“.

Svi sjednu uza stol a Haley im počne pripovijedati o svojoj nedaći. Činilo se, kao da je konac pripovijesti Marksa osobito razveselio.

„Tako ste sada, Mr. Haley, sasvim na suhu?“ reče on.

„Trgovina djecom donosi mi mnogo srdžbe“, odvrati Haley, „žene su odveć lude“.

„Kad bismo samo djevojke mogli tako odgojiti, da si ne razbijaju odveć glave za djecu — to bi bilo najvelebnije iznašašće novoga doba!“ reče Marks, veseleći se svojoj dosjeci.

„Ženske kao da su pobješnjele“, doda Loker, „čim više briga ovako derište ludoj ženi zadaje tim ga više ona voli“.

„Slušajte“ — pripovijedaše Haley, „kupio sam jednom neku djevojku — zdravo, lijepo biće a k tome i razumno — imala je bolesno, grbavo dijete koje poklonih nekom čovjeku, koji se izjavio spremnim da ga odgoji. Mislio sam

naravno, da će se djevojka obradovati, što se riješila djeteta. Ali što se dogodilo? Kao da je pomahnitala, plakala je vazdan i malo da nije od žalosti i umrla. Ženski su hirovi sasvim nedokučivi“.

„Mr. Haley“, reče Marks, „vi dakle želite, da djevojku opet ulovimo?“

„Djevojka“, odvrati Haley, „me se ne tiče, Mr. Shelby je njezin gospodar; ja sam kupio samo njezino dijete“.

„A kakova je ta djevojka?“ pitaše dalje Marks.

„Bijela je, lijepa i dobro odgojena“, odvrati Haley. „Nudio sam za nju Shelbyu osam stotina do tisuću dolara pa bih bio zacijelo s njom zaslužio još lijepu svoticu“.

„Bijela, lijepa, dobro odgojena!“ govoraše Marks. „Ta to je divno! Mi ćemo je uloviti! Dječaka ćemo povratiti Mr. Haleyu — a s djevojkom učinit ćemo u Orleansu dobar posao. U to se ja razumijem!“

Tom Loker udari svojom golemom šakom po stolu, da je sve zazvečalo i poviče: „Jest, tako ćemo učiniti! Stvar doista nije loša!“

„Ali, gospodo,“ reče Haley, „jedan dio zaslužbe — recimo jednu desetinu — dobit ću ipak i ja? Ta ja sam vam pribavio taj masni zalogaj!“

„Nije nam ni nakraj pameti!“ odvrati Loker. „Vi ćete dobiti dječaka pa basta! Nije li to dosta? Djevojka je naša. Ili zar možda mislite, da ćemo mi, Marks i ja, od pustog veselja loviti vaše robove? Tko nam što može, ako vam ništa ne damo?“

Ove su riječi zastrašile Haleya. „Dobro,“ reče, „imate pravo, Tom Loker, dječak je moj, a djevojka vas obojice.“

„Ali to još nije dosta,“ odvrati Loker, „je li pravo, da ćemo mi morati više nedjelja potraživati, a možda i uzalud? Tko će nam to naplatiti? Vi dobro znate, da ja svoja obe-

ćanja držim. Vi ćete nam dakle ponajprije platiti pedeset dolara, koji će vam biti povraćeni, čim bude djevojka naša a dječak vaš."

„Vi ste bezobrazni," reče Haley.

„Ako ne ćete," odvrati Loker, „ne diramo mi u tu stvar. Dječaka ću vam donijeti u Cincinnati i ostavit ću ga kod majke Blecher na stovarištu. Platite dakle — ili ne ćete imati ništa."

Haley je od nužde morao pristati te isplati zatraženu svotu. Ispripovijedavši obim lopovima još jednom sve potanko, izjavi Loker, da moraju još danas prijeći rijeku Ohio.

„Ali tu nema ni jednog čamca," reče Marks, „a osim toga je pogibeljno."

„Ne znam," odvrati Loker, „ali preko rijeke moramo još danas prijeći."

„Tamo je kao u rogu," nastavi Marks.

„Ah," reče Loker, „vi se bojite, plašljivče! Hoćete li čekati, da djevojka dođe u Sandusky, pa da je nigda više ne vidite?"

„Ova mi je žena rekla," reče Loker, „da još večeras prelazi preko rijeke jedan čamac."

On pođe u drugu sobu, da se upita za čamac.

Čovjek s čamcem bijaše upravo u taj čas došao.

„Hura, naprijed dakle, Marks!" poviče Loker iz svega glasa, a njih se dvojica oproste od Haleya i pođu na svoj pothvat.

Dok su ova trojica tako raspravljala dođe Eliza do bijele kuće kraj Ohia, koja bijaše vlasništvo senatora Birda. Svijetlo u kaminu osvjetljivalo je sag udobno uređene sobe, odrazujući se sa sjajnog samovara i svijetlih šalica. Senator je upravo sjeo u naslonjač i obuvao nove papuče, koje mu je njegova supruga, dok je bio odsutan u Washingtonu, bila

izvezla. Mrs. Bird, mala, nešto odebela gospođa prijazna lica, nadgledala je, kako se sprema večera, promatrajući kadšto svoju djecu, koja su kao sva djeca u svojoj obijesti počinjala kojekake jogunluke.

„Tom," reče ona, „ostavi kvaku na vratima s mirom! Budi dobar dječak! — Mary, ne muči mačku, ubogu našu micicu! — Jim, ne penji se na stol! Da znaš," obrati se ona svome mužu, „kako se radujem, da si se danas tako nenadano vratio!"

„Da, da," odvrati njen muž, „i ja sam sretan, da sam opet kod kuće. Glava mi se puši od vječnog zakonodavstva. Odmorit ću se malo kraj vas i popit ću šalicu tvoga dobrog čaja."

Kad su najposlije svi posjedali oko stola, upita Mrs. Bird svoga supruga: „Pa što ste sve u senatu zaključili?"

Mr. Bird se začudi tome pitanju, jer se njegova supruga nije doslije nigda zanimala za to, što su senatori zaključivali.

„Baš ništa važno," odvrati on.

„Je li zbilja istina," pitaše ona dalje, „da je stvoren zakon, koji ljudima zabranjuje, da ubogim crncima kad su na bijegu dadu jela i pila? Već sam o tome čula govoriti, ali ne vjerujem, da se tako barbarski zakon mogao prihvatiti."

„Takav je zakon," reče Mr. Bird, „doista prihvaćen. On zabranjuje ljudima, da pomažu robovima kod bijega. Bezobzirni abolicijoniste pošli su u svom nastojanju, da ukinu robijaštvo, predaleko, pa su se naša braća u Kentuckyu potužila. Kršćanska je dužnost, da im država priteče u pomoć."

„Mi dakle ne smijemo ubogim stvorovima, koji prođu kraj nas, dati ležišta i hrane?" pitaše Mrs. Bird.

„Ne smijemo, ni pod koju cijenu, drago dijete, to bi značilo potpomoći roba na njegovu bijegu!“ odvrati Mr. Bird.

„A ti to nazivaš kršćanskom dužnošću?“ reče Mrs. Bird. „Takav zakon da je kršćanski? Ti valjada nijesi za nj glasovao?“

„Jesam, mala moja političarko,“ odvrati Mr. Bird.

„Stidi se John,“ reče Mrs. Bird. „Ubogi beskućni crnci! Pa još tako gadan, bezbožan, sramotan zakon! Ja ću malo za to pitati, kod prve ću ga prilike prestupiti. Daleko je došlo, kad ja kao žena ne smijem dati ni večere ni ležišta ubogu, bespomoćnu čeljadetu, koga su za čitavog njegova života okrutno mučili pa se sad bijegom kuša riješiti svojih progonitelja! Ubogi ljudi!

„Draga Mary,“ odvrati Mr. Bird, „ja cijenim tvoje osjećaje. Ali ne zaboravi, da država ne može biti bez zakona. Zakona mora biti, kao što i država mora biti. Kud bismo došli, da nema države?“

„John,“ reče Mrs. Bird, „ne razumijem se u vašu premudru politiku, ali jedno dobro znam, da se takav zakon protivi svakom osjećaju čovječnosti i svakom razumu, i da je stvoren samo u korist onih groznih ljudi, trgovaca robljem.“

„Draga moja Mary,“ odvrati Mr. Bird, ja ti ne mogu pomoći. Treba da nam je na umu dobrobit čitave države!“

„Ah, John,“ reče Mrs. Bird, „već dugo znam da je u tebe dubok osjećaj za pravednost, čovjekoljubivost. Uvjerena sam dakle, da ne ćeš otjerati sa svoga praga uboga, bespomoćna roba. Ili, zar bi ti to ipak mogao učiniti?“ Mrs. Bird je uz te riječi oštro promatrala svog supruga.

„Hm,“ reče on i zakašlja nekoliko puta.

„Htjela bih zbilja vidjeti, jesi li ti podoban takova šta učiniti, nastavi Mrs. Bird. „Zar bi ti zbilja imao srca, da otjeraš iz svoje kuće na primjer ubogu i bijednu ženu u

sniježnu vijavicu ili da je primiš a onda baciš u tamnicu — reci?“

„To bi doista bila neugodna dužnost,“ odvrati Mr. Bird nešto malodušno.

„Ta, John,“ reče Mrs. Bird, „ne govorimo takovih budalaština! Kako može okrutnost biti dužnošću? Ako posjednici robova žele zapriječiti, da im oni ne uteku, neka bolje s njima postupaju. Tako! To je moje mišljenje!“

U taj čas otvori stari Cudjo. crni sluga, vrata i pruži glavu u sobu: Missis neka dođe na čas u kuhinju.

Senator je gledao za svojom ženom napô ljutito napo veselo, zatim se ispruži u svom naslonjaču i čitaše svoje novine.

Poslije kratka vremena otvore se opet vrata, a Mrs. Bird poviče u sobu: „John, John, izađi na čas!“

Mr. Bird odloži novine i pođe u kuhinju. Prizor, koji mu se ovdje pružao, učini, da je opet koraknuo natrag. Vitka, mlada žena u razderanoj, kruto smrznutoj odjeći, s cipelom na jednoj nozi a krvavih nogu ležaše na dva stolca u smrti nalikoj nesvjestici. Oko nje su bile zaposlene Mrs. Bird i Dina, jedina crna sluškinja u kući, dok je Cudjo držao na svojim koljenima dječaka, skidao mu cipele i čarape i tr'o mu male hladne noge.

„Nesretnica, kako zlo izgleda,“ reče Dina. „Kad je unišla, bila je sasvim vedra, ali onda padne u nesvijest, valjda radi nenadane vrućine.“

Poslije nekog vremena otvori žena svoje velike tamne oči i ogleda se. Ali iznenada skoči i povikne: „O moj Harry! Imaju li te?“

Čuvši te riječi skoči dijete sa Cudjova krila i potrči svojoj majci.

„O, on je ovdje, on je ovdje!“ poviče ona.

„Ah, madame," moljaše se ona Mrs. Birdovoj, „zaklinjem vas, štitite nas, ne dajte da nas ulove!"

„Kod nas ste sigurni, uboga ženo", reče Mrs. Bird, „ovdje vam se ne će ništa dogoditi."

„Blagoslovio vas Bog", reče Eliza — jer ona je to bila — i počne grčevito plakati. Dječak se nastojao popeti na njeno krilo, kad vidje, da je počela plakati.

Na klupi kraj ognjišta budne odmah pripravljeno udobno ležište a Eliza i njen dječak usnuše doskora dubokim snom.

Mr. Bird, zakonodavac, promatraše šutke čitav taj prizor — koji ga se duboko i potresno doimao.

Mr. i Mrs. Bird povrate se u sobu. Ona se zabavi vezivom, dok se on činio kao da čita novine. Poslije nekog vremena metne on novine na stranu i rekne: „Htio bih samo znati, tko je i šta je."

„To će nam ona već kazati", reče Mrs. Bird, „kad se probudi."

„Čuj, ženo," nastavi Mr. Bird poslije kratkog časa — „kako bi bilo, kad bismo ubogoj ženi poklonili stari ogrtač, kojim me ti uvijek pokrivaš, kad legnem poslije objeda?"

Uto udje Dina i javi, da se žena probudila i da želi govoriti s gospođom.

Mr. i Mrs. Bird pođu u kuhinju. Eliza sjeđaše na klupi kraj ognjišta. Gledala je u vatru a izražaj njenog lica bijaše miran i rezigniran.

„Željeli ste, da dođem?" počne Mrs. Bird. „Nadam se, da vam je sada bolje."

Iz Elizinih se grudiju vine dug, dubok uzdisaj a ona upravi pogled svojih velikih, crnih očiju kao moleći na Mrs. Birdovu.

„Ne bojte se ništa, uboga ženo!" reče Mrs. Bird. „Recite nam samo, odakle dolazite i što trebate."

„Dolazim iz Kentuckya", odvrati Eliza.

„Kad ste odanle otišli?" upita Mr. Bird.

„Noćas," odvrati Eliza.

„Pa kako ste prešli rijeku Ohio?" pitaše dalje Mr. Bird.

„Prešla sam preko leda. Progonitelji bijahu već blizu i htjedoše mi oteti moga Harrya. Nije bilo drugog spasa."

„Svemogući Bože!" poviče Cudjo, „led je bio isprebijan u komade!"

„Znam, da je tako," reče Eliza. „Nijesam se ni nadala, da ću živa prispjeti na drugu obalu, ali odlučila sam radije s djetetom umrijeti nego ga izgubiti."

„Bili ste robinjom?" upita senator.

„Jesam, gospodine," reče Eliza, „robinjom dobra i prijatna gospodara u Kentuckyu; ali neki ga vjerovnik pritisne pa je preko svoje volje morao prodati ovo moje dijete. Prisluškivala sam pri vratima i čula, kako se gospodin gospođi otkrio. Uzela sam nato usrijed noći svoje dijete i pobjegla sam. Vi me zacijelo ne ćete prekoravati. Ona majka, koja je jednom svoje dijete izgubila — a ja sam već dvoje pokopala — zna, kako taj gubitak peče."

Mrs. Bird potresu duboko ove riječi Elizine, jer joj je tek prije mjesec dana bilo umrlo jedno dijete. Ali i senator se okrene k prozoru, da sakrije svoje suze.

„A kud smjerate poći?" pitaše Mrs. Bird.

„U Kanadu", reče Eliza, „onamo će i moj muž doći, koji pripada drugom okrutnom gospodaru. Da samo znam, gdje je Kanada! Je li daleko?"

„Mnogo dalje nego mislite, ubogo moje dijete", odvrati Mrs. Bird. „Ali mi ćemo zrelo promisliti, što se za vas dade učiniti. Zasad neka vam Dina pripravi postelju, a sjutra ćemo dalje razgovarati."

Senator i njegova supruga vrate se opet u sobu. Ona sjedne u naslonjač, a on je nervozno koracao po sobi gore dolje.

„To je vrlo neugodna stvar," govoraše preda se. „Čuj, ženo," reče, „morat ćemo je još noćas otpraviti; sjutra ujutro poći će trgovac za njom u potjeru pa će naći njezin trag. Kolika bi se graja dignula protiv mene, senatora, koji potajno pomaže robovima na bijegu! Da, kad bi još sama bila, mogli bismo je sakriti — ali dijete ne će biti mirno, pa bi se ubrzo odalo."

„A kud ćeš je odvesti?" pitaše Mrs. Bird.

„Znadem dobro zaklonište za nju," reče Mr. Bird, obuvajući čizme. „Stari van Tramp, koji ima sedam milja odavde imanje na Creeku, primit će je zacijelo. Prije mnogo godina došao je ovamo iz Kentuckya, poklonivši kod te zgode svim svojim robovima slobodu."

„Doista, sretne li misli, dragi mužu!" reče Mrs. Bird. „Ali mjesto tebe mogao bi sasvim dobro i Cudjo poći. U nj se možemo potpuno pouzdati."

„Ne, draga moja," reče senator, „dva puta treba prijeći preko Creeka, a to je pogibeljno, ako tko ne zna puta tako dobro kao ja. Mislim dakle, da će biti najbolje, ako Cudjo o ponoći sasvim tiho upregne kola i ako ja sâm odvezem bjegunce do našeg prijatelja. Odande će me Cudjo odvesti do bližnje krčme, da tko ne posumnja, a odande ću ja poštom u Kolumbus pa ću sjutra ujutro upet u senat."

„John," reče žena, „u tebe je uistinu zlatno srce! Žrtvovat ćeš svoj san za volju bjegunaca!"

„Čuj, Mary," govoraše Mr. Bird, „mogla bi i za dječaka spremiti nešto odijela. Čitav je ormar još pun stvari našeg ubogog malog Henrya."

Mrs. Bird otvori spavaću sobu i počne plačući premetati po ormaru, u kojem je bilo mnogo malih kaputića raznog oblika i boje, zatim kojekakih pregača, malih čarapa, cipelica i igračaka — sve zajedno uspomena na netom preminulo dijete njihovo. Ona izabere najjednostavnije i najtrajnije predmete i sveže ih u svežanj. Onda pođe do ormara za odijela, izvadi nekoliko haljina i sjedne do stočića, da ih po savjetu svog muža nešto produlji.

Odbijala je ponoć a tihi se žamor kolesa čuo sa dvorišta. Mrs. Bird probudi Elizu a ona odjene sebe i dječaka poklonjenim odijelima. Ostale predmete spremi u kovčeg, kojega natovare na kola. Poslije dirljiva rastanka i usrdnog zahvaljivanja sjednu Eliza i njeno dijete u kola, kojih ubrzo nestane u noćnoj tami.

Poslije nekoliko ura stanu kola, od višekratnog prelaženja kroz Creek blatom zaprljana, pred kućom Johna van Trampa. Morali su više puta kucati, dok se stanovnici probudiše, ali najposlije se na vratima ukaže sam van Tramp, držeći u ruci svjetiljku. Bio je vitak muž, visoka uzrasta u crvenoj košulji od flanela, visok neko šest stopa, crvenih kao oganj vlasiju. Digne svjetiljku u vis, da vidi, tko ga još tako kasno u noći smeta u njegovu počinku.

„Jeste li skloni" počne senator, „zaštititi ubogu ženu i njezino dijete od njenih progonitelja?"

„Kako možete i pitati!" odvrati van Tramp. „Neka samo dođu, mi ćemo ih već dočekati. Imam sedam sinova, svaki mjeri šest stopa, oni znadu što im je činiti."

Senator otvori vrata na kolima, Eliza, umorna oslabljena i skršena izađe i odvuče se sa svojim djetetom u naručaju do kuće, gdje joj u jednoj sobici priredišе ležište.

„Ne bojte se djevojko," reče van Tramp, „došao tko mu drago, ja sam spreman na sve." Tako govoreći pokaže

na nekoliko pušaka, koje su visjele na stijeni. „Lezite samo bez straha, sigurni ste kao da ste kod svoje majke.“

„Izvanredno lijepa djevojka,“ reče van Tramp, a upravo ovake imadu kadikad najviše povoda da odbjegnu.“

Senator mu ukratko pripovijedi Elizinu povijest.

„Oho“, reče van Tramp, „ako dakle majka hoće da obrani svoje dijete, progone je kao divlju zvijer! To je upravo ono, što trebam!

On otvori bocu vrlo pjenušave jabukovače i natoči je gostu u čašu.

„Bilo bi najbolje, kad biste i vi malo legli da prospavate,“ reče van Tramp. „Dozvat ću svoju staru začas bit će krevet pripravljen.“

„Hvala vam, dragi prijatelju,“ odvrati senator, „moram dalje prvom poštom u Kolumbus.“

„Ako baš morate otići,“ reče van Tramp, „odvest ću vas kraćim putem.“ I on se obuče i dovede senatora na bolju i kraću cestu.

Na rastanku stisne mu Mr. Bird u ruku banku od deset dolara. „To je za nesretnicu,“ reče.

„Predat ću joj,“ odvrati van Tramp.

I tako se oni rastanu, stisnuvši jedan drugome snažno desnicu.

SEDMO POGLAVLJE

Čiča Tomin oproštaj.

Kad se Mr. Haley bio dogovorio sa svojim pomagačima odjaši na imanje Shelbyevo, da preuzme čiča Tomu. Bilo je to jednog tmurnog, kišovitog jutra mjeseca veljače, pa nije čudo, da su sva lica i sva srca prisutnih bila puna tuge. Tetka je Hloja stajala uza stol gladeći rubeninu, ali joj je posao išao vrlo sporo od ruke, jer su joj sveudiljno navirale na oči suze. Tom sjedaše šutke, čitajući u svetome

pismu. Najednom se trgne i stupi do kreveta svoje usnule djece, da ih još jednom pogleda.

„Posljednji put!“ reče uzdišući.

Tetka je Hloja šutjela i gladila. Onda se ona glasno jecajući spusti na stolac i reče: „Sveto pismo kaže, da se pouzdamo u volju božju. Ali kako bih to mogla? Kud će te odvesti i kako će s tobom postupati? Kad bih samo to znala! Gospođa kaže, da će te opet prekupiti, čim skupi novce. Ali ja u to ne vjerujem. S juga se više nitko ne vraća, ondje ih muče do smrti!“

„Uzdaj se u Boga,“ reče Tom, „on je i ondje, Hlojo. Pomisli, što bi bilo, da ste ti i djeca prodani — ne bi li to bilo još groznije? U božjoj sam ruci, a vi ste ovdje dobro spremljeni. I to je milost božja.“

„Ne zbori o milosti,“ reče Hloja. „Nepravedno je, da te gospodar prodaje radi svojih dugova, ti si mu sve dvostruko i trostruko naplatio. Vjeran sluga kao ti morao je već odavna steći slobodu!“

„Ne krivi gospodara, Hlojo, on je dobar. Što je učinio, učinio je, jer ga je nužda na to prisilila. Ako me voliš, ne govori više tako o našem gospodaru!“

„To nije za me nikakova utjeha,“ reče tetka Hloja. „Nema ni svrhe da govorim. Ispeći ću kolača i spremit ću ti još dobar zajutrak. Tko zna, kad ćeš opet dobiti jela.“

Ona spremi zajutrak, a kad je sve bilo na stolu, reče ona: „Dođi, Tom, pa išlo ti u tek.“

Ali njemu nije jelo prijalo, ma da ga je tetka Hloja najvećom pomnjom bila pripravila, i malo da nije ostalo netaknuto, da nijesu djeca oca hrabro potpomogla.

Sad se počne sve spremati na rastanak. Tetka Hloja plakaše a i djeca otirahu po koju suzu s očiju, iako nijesu shvatala svu ozbiljnost toga događaja. Čiča Tom uzme svoju

najmlađu kćer na koljeno i pusti, da ga ona grebe i čupa. Malo je djetešce kliktalo od neobuzdanog veselja.

„Da, kriješti samo, ubogi stvore," reče Tom gorko, „i ti ćeš možda još doživjeti, da će ti prodati muža ili možda i tebe samu. I ove će dječake prodati, kad poodrastu. Onda će biti kraj veselju!"

Jedan od dječaka poviče sad: „Missis dolazi!"

„Od koje je to koristi sada, kad je prekasno!" reče tetka Hloja mrko.

Mrs. Shelby uđe, a Hloja joj nevoljko ponudi da sjedne. Mrs. Shelby kao da nije opažala njenog držanja.

„Tom," reče Mrs. Shelby, „dolazim, da —"

Ali suze joj priguše glas. Pokrije lice maramom i počne jecati. „Nijesam dosad mogla zapriječiti tvoje prodaje," nastavi, „ali kunem ti se pred gospodinom Bogom, da ću te dovesti opet ovamo, čim skupim novce. Uzdaj se u Boga."

Dječaci stanu opet vikati: „Mr. Haley dolazi!" A čas kasnije gurne netko nogom u vrata, da se ona širom otvoriše. Haley bijaše ljutit radi svog jučerašnjeg neuspjeha pa vikne: „Dođi crnče! Jesi l' spreman?"

Kad opazi Mrs. Shelby skine šešir i nakloni se učtivo, koliko je to već mogao: „Sluga ponizan madame!"

Tetka Hloja lijući suze zatvori kovčeg s imovinom svoga muža, gledajući mrko trgovca. Tom ustane i digne kovčeg na svoje rame. Mrs. Shelby raspravljaše živahno s Mr. Haleyem, dok se svi robovi sa cijelog imanja skupiše okolo kola i Toma, plačući za njim, jer su ga poštivali kao vrhovnog slugu i učitelja svog u kršćanskoj nauci.

„Uđi," reče Haley Tomu, a kad ovaj sjedne u kola, uzme trgovac dva teška puta i sputa noge crnčeve. Mukli mrmor negodovanja zamnije uokolo a Mrs. Shelby reče: „Ova je opreznost, Mr. Haley sasvim izlišna, uvjeravam vas."

„Ne mogu znati, madame," reče Mr. Haley, „tek jučer sam u ovoj kući izgubio pet stotina dolara. Ne ću da me snađu drugi gubici."

„Zbogom, dragi moji", reče Tom svojima i prisutnim prijateljima, kad je Haley manuo bičem da potjera svoje konje. „Pozdravi Mr. Georgea", doda još naposljetku.

Mr. George, Shelbyev sin, bijaše na dva na tri dana otišao nekud u pohode. Mr. Shelby bijaše na poslovnom putovanju — pa se nadao, da će poslije njegova povratka biti već sve svršeno. Njegova mu savjest nije dala mira, da je Toma prodao, pa nije ni za sve na svijetu htio biti svjedokom tog oproštaja.

Haley se vozio s Tomom otprilike jednu milju po prašnoj cesti. Putem dođe u neko selo i stane pred kovačnicom, da dadne popraviti par negava.

„Za nj su nešto premalene", reče Haley kovaču, pokazujući na Toma.

„Bože!" poviče kovač. „Ta to je Shelbyev Tom! Zar ga je on prodao?"

„Jest, prodao ga je", reče Haley.

„Ni u snu se ne bih bio nadao", nastavi kovač, „da će se to jednom dogoditi. Ali nije nužno, da ga sputate, on je najbolji i najvjerniji čovjek, što ga poznajem".

„No, no", reče Haley, „baš najbolji će najprije pobjeći. Glupanima i pijanicama ne pada to ni na um, jer im je sasvim svejedno, tko je njihov gospodar. Baš oni najbolji čeznu za slobodom!"

„Ipak je šteta", doda kovač, „da će momka Tomovih sposobnosti izrabiti na jugu na plantažama. Ne umiru li tamo crnci prebrzo?"

„Jest", odvrati Haley, „dosta brzo. Podneblje i druge okolnosti ubrzo ih pokose, tako da je na tržištima uvijek

veliko potraživanje za njima. Ali za Toma smo se pobrinuli, obećao sam, da ću ga dobro smjestiti. Prodat ću ga kao kućnog slugu dobroj staroj porodici".

„Žena i djeca njegova ostaju valjada ovdje?" pitaše kovač dalje.

„Jest", odvrati Haley, „ali tamo će dobiti drugu ženu. Ta žena ima na pretek".

Dok su se ova dvojica u kovačnici tako razgovarali, sjeđaše Tom snužden na kolima. Najednom začuje iza svojih leđa topot konja, a čas kasnije stane kraj njega Mr. George, Shelbyev sin. Siđe s konja, skoči na kola i ogrli Toma.

„Rekao tko što mu drago", reče George, „to je grijeh i sramota! Da sam muž, ne bi se to nigda bilo dogodilo".

„Ah, Mr. George", reče Tom, „to mi godi! Bilo bi mi teško, da vas nijesam još jednom vidio".

„Prava je sramota", ponovi George. „Ja ću toga lopova ubiti".

„Toga vi ne ćete učiniti", reče Tom. „I ne govorite tako glasno, jer će iz osvete još gore sa mnom postupati".

„Ah, čiča Tom", reče George, „donio sam ti svoj dolar. Dao sam u nj provrtati škulju po savjetu tetke Hloje; ona je provukla vrvcu, da ga možeš objesiti oko vrata. Ali pazi, da ga lopov ne opazi, jer bi ti ga oduzeo! Kad ga pogledaš, sjeti se, da ću ja po tebe doći".

„Bog s vama, Mr. George", odvrati Tom. „Budite dobar čovjek kao što je i vaš otac dobar, budite dobar kršćanin kao vaša majka!"

„Nastojat ću oko toga, čiča Tom", reče George. „Ne gubi nade, ja ću te zacijelo povratiti na imanje svoga oca, i tebi će još sinuti vedri danci!"

Uto se vrati Haley s negvama.

„Cujte", reče George, „kazat ću svojim roditeljima, kako zlo postupate s čiča Tomom".

„Kaži što te volja", odvrati Haley.

„Zar vas nije stid, što čitav život trgujete s ljudima, vežući ih negvama? Od stida biste morali porumeniti".

„Zašto da se stidim?" odvrati Haley. „Ta i bogati ljudi čine isto. Ili mislite li vi, da je kreposnije ljude prodavati nego kupovati?"

„Kad poodrastem", nastavi George, „ne ću učiniti ni jedno ni drugo. Stidim se, da sam rodom iz Kentuckya, a bilo je vrijeme, kad sam se tijem ponosio!" On se u svom sedlu visoko uspravi i poviče crncu: „Zbogom, čiča Tom, ne gubi nade!"

„Zbogom, Mr. George", odvrati Tom. „Blagoslovio vas Bog!"

Topot konja, koji odnije Georgea, zamnije u daljini. Bijaše to posljednji pozdrav domovine.

Haley stupi bliže. „Tom", reče on, „sa svojim crncima postupam dobro, ako su mi vjerni — i s tobom ću dobro postupati, ako budeš vjeran i pošten. Smiri se dakle sa svojom sudbinom i ne pravi budalaština, pa će ti biti dobro".

Tom ga uvjeravaše, kako mu nije ni na kraj pameti da pobjegne. Onda se odveze dalje sa svojim novim gospodarom, ususret novoj, burnoj sudbini.

OSMO POGLAVLJE.

Još jedan bjegunac.

U isto vrijeme, kad je Eliza bila našla zaklonište kod Johna van Trampa, odsjedne u nekoj maloj gostionici gradića N. u Kentuckyu star, brižno odjeven gospodin dobroćudna lica. Upravo je unišao u gostinjsku sobu, gdje je već uz duge stolove sjedjelo nekoliko krepkih muževa u lovačkim

košuljama. U jednom su kutu bili složili svoje puške, ovjesivši o njih mošnje sa strjelivom i lovačke torbe. Na tlu se valjalo pomiješano klupko lovačkih pasa i crnačke djece. Svaki je od ovih muževa imao šešir na glavi, a i krčmar, čovjek gorostasne veličine, nosio je visok cilindar, znak, da je slobodan čovjek.

Putnik, što je bio upravo prispio, bijaše malen čovjek okrugla lica. Nosio je sâm svoju vreću i svoj kišobran, metnuvši te predmete pod stolac na koji je sio.

„Ej, stranče, ništa novo?“ upita ga susjed, čovjek visoka uzrasta, štrcnuvši strancu pred noge počasnu salvu duhanskog soka. Onda uzme smotak duhana za žvatanje i odreže velikim svojim lovačkim nožem jedan komad, koji pruži strancu.

„Ne znam ništa“, reče ovaj i otkloni ponuđeni mu duhan; duhan mu ne prija, reče, a onaj drugi turi komad u svoja usta.

„Što se tu opet zbilo?“ pitaše stari gospodin, vidjevši, kako se nekoliko gostiju skupilo pred nekim oglasom.

„Crnački oglas“, odvrati netko.

Stari gospodin, koji ne bijaše nitko drugi nego tvorničar Wilson, kod kojega je George, Elizin muž bio prije zaposlen, stavi vreću i kišobran na klupu, uzme naočari i čitaše:

„Potpisanome je pobjegao njegov rob, mulat George. Rečeni je George visok šest stopa, vrlo je svijetle masti, smeđe, uvojaste koste, vrlo inteligentan, zna čitati i pisati, pa će zacijelo nastojati, da se prikaže bijelcem. Na leđima i ramenima ima duboke brazgotine a na desnoj mu je ruci utisnuto žigom slovo H.

Onome, koji mi ga živa povrati, osigurana je nagrada od četiri stotine dolara. Istu svotu plaćam za nedvojbenu potvrdu, da je ubijen.“

Stari je gospodin tihim glasom po više puta pročitao ovu objavu. Njegov dugoljasti susjed, trgovac konjima, stupi sada bliže i pljune nov mlaz duhanskog soka na oglas.

„Ovako ja o toj stvari sudim,“ reče i sjedne opet.

„Ali, Sire,“ reče krčmar, što ste to učinili?“

„Piscu ove bezobrazne čitulje dogodilo bi se isto, da je sad ovdje,“ reče gorostas.

„Imate pravo,“ odvrati Mr. Wilson, „ovdje opisani mulat vrlo je nadaren i čestit čovjek. Poznam ga; šest je godina bio radnikom u mojoj tvornici. Bio je pouzdan i marljiv radnik a obreo je nov stroj, koji je njegov gospodar dao patentirati.“

„To vam vjerujem!“ reče trgovac konjima. „Gospodar ima patent i služi njime novce a obretnika žigoše, utisnuvši mu usijanim žigom u njegovu ruku početno slovo svog imena. I u mene je mnoštvo slugu, Sire, ali ja im kažem: „Bježite, odmaglite, dajte petama vjetra, ako vas je volja, ja ne ću za vama!“ A moji ljudi ostaju kod mene. Svima sam dao otpusnicu, da ih ne mogu dalje prodati, kad umrem. Šiljem ih u Cincinnati s konjima vrijednim pet stotina i više dolara; ali svi su se do jednoga vratili i donijeli novce do posljednjeg filira. Tko sa svojim robovima postupa kao sa psima, onome oni vraćaju žao za sramotu, ali onaj, tko ih drži kao ljude, biva i čestito poslužen. I crnci su ljudi od Boga stvoreni, a prostota je i gadna okrutnost, ako ih tko ponizuje do marve.“

Pred gostionicom zaustave se ovaj čas jednoprežna kola. Razgovor prestane a svi dođu do prozora. Iz kola izađe dobro odjeven gospodin sa crnim svojim slugom. Tuđinac bijaše visoka uzrasta, velikih crnih očiju, crne uvojaste kose i španjolskog teinta. Na sve je prisutne proizveo dojam otmjena gospodina. Skinuvši šešir uđe i prikaže se kao

Henry Butler iz Oaklanda u grofoviji Shelby. Nato pokaže slugi, kuda da metne kovčeg. Kad pročita oglas reče: „Jim, čini mi se, kao da smo putem vidjeli slična momka.“

„Jest, master,“ odvrati Jim, „jedino znaka na ruci nje-sam opazio.“

Nato se stranac obrati krčmaru i zamoli ga, da mu dade sobu, jer mu je nužda da piše. Smjesta skoči pet do šest starijih i mlađih, muških i ženskih crnaca, da mu urede sobu.

Stranac sjedne usred sobe na stolac i počne razgovarati s Mr. Wilsonom. Ovaj ga je od prvog početka nešto oštrije promatrao — pričinilo mu se naime, da je tog stranca već negdje prije vidio, ali se nije mogao dosjetiti gdje je to bilo.

„Mr. Wilson, ako se ne varam?“ počne stranac. „Oprostite mi, što vas nijesam prije prepoznao. Ja sam Mr. Butler iz Oaklanda u grofoviji Shelby.“

„Jest, jest, Sire!“ reče Mr. Wilson, kao da se tamno sjeća.

U taj čas dojavi jedno crnče, da je soba uređena.

„Jim,“ reče stranac, „pobrini se za kovčeg!“ Nato se okrene Mr. Wilsonu: „Bih li vas smio zamoliti, Sire, da dođete u moju sobu na poslovan razgovor?“

Oba gospodina pođu u strančevu sobu.

Kad se služinčad bila udaljila, zaključa stranac vrata, prekrsti ruke na prsima i pogleda oštro Mr. Wilsona.

U taj čas prepozna Mr. Wilson stranca. „George!“ poviče on začuđen.

„Jest, George,“ odvrati Elizin suprug, „sasvim vješto sam se preodjenuo, zar ne? S nešto malo orahove ljuske potamnio sam svoj teint, a kosu sam crno bojadisao. Ne naličim li španjolcu?“

„O, George,“ reče Mr. Wilson, „igraš pogibeljnu igru, koju ti ja ne bih bio savjetovao! Pobjegao si svome zakonskom gospodaru, čemu se ja nimalo ne čudim, ali me to, iskreno priznajem, uvelike rastužuje.“

„Zašto vas to rastužuje?“ pitaše George.

„Jer si se tijem ogriješio o zakone svoje domovine,“ odvrati Mr. Wilson.

„Moje domovine? reče George. „Ima li rob uopće domovinu? Bogati i slobodni ljudi neka govore o domovini, ako hoće. Ali ja? Moja je domovina grob, a želio bih, da već u njemu ležim!“

„Ne, George,“ reče Mr. Wilson, „nepravedno je što govoriš. Imao si okrutna gospodara, koji se nije lijepo ponio; ali sveto pismo kaže, da treba poslušan biti svojim gospodarima. Anđeo je poslao Hagaru njenoj gospodarici a Apostol zapovijeda Onezimu, da se vrati svome gospodaru.“

„Ne govorite mi o svetom pismu, Mr. Wilson,“ odvrati George. „Zašto mi uopće pominjete tu knjigu? Nijesam kršćanin kao moja žena. Ali ja se pozivam na svemogućeg Boga i pitam ga, koju nepravdu počinjam, tražeći svoju slobodu.“

„Tvoj osjećaj,“ reče Mr. Wilson, „sasvim je prirodan. Ipak bih ti savjetovao, da se povratiš svome gospodaru. Ja se naime bojim, da će te prije ili kasnije ipak prepoznati i uloviti, a onda dobro znaš, da će te prodati u najgrozniji jug!“

„Mr. Wilson,“ reče George, „dobro znam u kakovoj sam opasnosti, ali —“ On otvori svoj kaput i pokaže starom gospodinu dva pištolja i oštar nož — „evo mog oružja, svoj ću život vrlo skupo prodati. Ali na jug ne ću nikad poći, prije ću leći u grob.“

„George,“ reče Mr. Wilson, „ti si tako uzrujan a prava je strahota što nastojiš prestupiti zakone svoje domovine.“

„Što se rob brine za domovinu i zakone?“ odvrati George. „Domovinu i zakon pozna samo slobodan čovjek. Mislite li, da nisam čitao vaš govor u senatu? Rekli ste, da pravedna vlast vlade proizlazi iz privole njenih podanika. Ej — a tko pita crnce za njihovu privolu?“

„George,“ reče Mr. Wilson, „nije pravo, da se ti miješaš u te poslove! Ljudi tvoga položaja neka se ne brinu za to!“

„Mr. Wilson,“ odvrati George, „pogledajte moje lice, moje ruke, moje tijelo — nisam li i ja čovjek kao i vi i svi drugi? Jest, odgovorite mi: Čime sam zaslužio, da postupaju sa mnom kao sa živinom, prodavajući me po miloj volji? Moj je otac bio gentleman u Kentuckyu, moja majka robinja. Moj se otac, umrijevši, nije pobrinuo da nam izvojšti slobodu, i tako smo svi mi, majka i sedmero djece, bili prodani raznim gospodarima. Majka je mastera, koji je mene kupio, na koljenima molila, da i nju kupi — ali on je udari nogom. Još mi i sad ozvanja u ušima krič moje majke, kad me je master svezao na konja i odvukao. Moj master kupi poslije moju nâjstariju sestru, dobro odgojenu, valjanu i lijepu djevojku, i sad sam bar imao uza se ljubljeno biće. Ali jer je bila kreposna, budne bičevana i prodana nekom trgovcu robljem, koji je dovede u New-Orleans. Nikad nisam o njoj više čuo. I ja poodrastoh karan i zlostavljan — bez oca, bez majke, bez braće, bez ikoje ljubljene duše; život mi je bio gori nego psetu. Bičevahu me, zlostavljahu i karahu, više gladna nego sita. Često sam glodao kosti, koje su bacali psima. Kao malen dječak probdio sam mnogu noć lijući gorke suze, jer nijesam imao nikoga, koji bi me ljubio. Nigda nijesam čuo dobre riječi — dok ne dođoh u vašu tvornicu, Mr. Wilson, i ne mogu vam biti dosta zahvalan, da ste me dali poučavati. Nađoh svoju ženu

i bijah sretan. Uto dođe moj master, izvadi me iz vaše tvornice i zatraži od mene, da ostavim svoju ženu i da uzmem drugu. I to sve dopuštaju vaši zakoni. Mr. Wilson recite sâmi: zakone, koji svakome u Kentuckyu daju vlast, da trga i razdvaja zauvijek dijete od majke, braću od braće, da raskida i ruši brak — možete li takove zakone nazvati zakonima moje domovine? To nije moja domovina a od vaše domovine ne tražim drugo, nego da smijem ostati sâm — da je mogu s mirom ostaviti. Ali ja ću sebi potražiti novu domaju. Idem u Kanadu i nadam se, da ću ondje naći mira i spokoja. Padne li pak nekome na um, da me zaustavi, branit ću svoju slobodu do posljednje kapi krvi. Tako su činili vaši pređi — zašto da budne nepravedno, ako to isto i ja učinim?“

Strastvene riječi bjegunčeve obladaše sasvim starog čovjeka.

„Odnio vrag sve zakone!“ vikne on. „Idi George, idi, kud te volja. Ali ne pucaj ni na koga — ili, ako baš moraš pucati, gledaj, da ne pogodiš. Gdje ti je žena, George?

„Otišla je, Sire,“ reče George. „Pobjegla je sa svojim djetetom — bogzna kuda. Otišla je na sjever. Tko zna, hoćemo li se još igda vidjeti.“

„Je l' moguće?“ odvrati Mr. Wilson. „Ta Shelbyevi bijahu tako dobri ljudi.“

„Jest“ reče George, „ali to ih nije spasilo od dugova. Zakon dopušta, da se dijete trga od majke i da se proda, da se tijem namire dugovi gospodarevi.“

Mr. Wilson se maši u džep i izvadi iz svoje lisnice svežanj banknota.

„Evo, uzmi to!“ reče on Georgeu. Ovaj se iznajprije nećkao, da uzme novac, ali najposlije ga ipak zadrži, kad Mr. Wilson pristane, da mu novac poslije povrati.

„Kako dugo misliš putovati, George, i kamo?“ upita Mr. Wilson. „I tko je tvoj crni pratilac?“

„Jim,“ odvrati George, „valjan je momak, koji je prije godinu dana utekao u Kanadu. Njegov se gospodar radi toga tako razbjesnio, da je Jimovu staru majku dao prošibati. Kad Jim zato sazna, povrati se, da je oslobodi i da je povede sa sobom u Kanadu.“

„To je pogibeljno, vrlo pogibeljno!“ reče Mr. Wilson

„Mr. Wilson,“ reče opet George pogibao nije velika, ta nitko nas ne poznaje. Sjutra ću odputovati, odsjedat ću u najboljim svratištima, sjedit ću uza stol s najotmjenijim ljudima u zemlji. Tako ne će nitko posumnjati. Još nešto, Mr. Wilson, ako umrem odvući će me napolje i pokopat će me kao psa. Nitko ne će tad na me misliti — osim moje uboge žene. Pa stoga bih vas molio —“

„Što želiš, dragi moj George?“ reče Mr. Wilson.

„Ovu malu iglu poklonila mi je ona jednom na božić. Ja sam je odonda sveudiljno nosio. Ako možete, Mr. Wilson, pošaljite joj tu iglu! Pišite joj, da je moja najživlja želja, da ona dođe u Kanadu. Pišite joj još, da odgoji našeg sina kao slobodna čovjeka, da ne bude jednom trpio kao njegov otac.“

„Rado ću ispuniti tvoju želju, ako uzmognem,“ odvrati Mr. Wilson. „A sad sretan put i uzdaj se u Boga, dragi moj George!“

„Od srca vam hvala, očinski moj prijatelju,“ reče George, „ne ću nigda zaboraviti vašu dobrotu. Ostajte zbogom.“

DEVETO POGLAVLJE.

Tamni poslovi.

Mr. Haley odveze se s Tomom u grad. Svaki je od njih mislio svoje misli. Najposlije izvadi Haley iz džepa novine i čitaše:

„Dražba! — Crnci! Prema sudbenoj odluci prodat će se u utorak, 20. veljače, putem javne dražbe u korist vjerovnika i baštinika pokojnog Jesse Bluthforda pred vratima sudbene zgrade grada Washingtona slijedeći crnci: Hagar šezdeset godina stara; John, trideset godina star; Ben, dvadeset i jednu godinu star; Saul, dvadeset i pet godina star, Albert, četrnaest godina star.

Samuel Morris }
Toma Flint } izvršitelji oporuke.“

„Odvest ćemo se onamo,“ reče Haley Tomu. „Povest ću veliko krdo crnaca na jug, imat ćeš barem društvo. U Washingtonu smjestit ću te u tamnicu, dok obavim svoj posao.“

Tom sasluša mirno ovu vijest, iako ga je kao poštenjaka nešto začudila. Onda se sjeti svojih plačidrugova, koji su možda također morali ostaviti ženu i djecu. Navečer su Haley i Tom bili već u Washingtonu, prvi u gostionici drugi u tamnici.

Drugog se dana oko jedanaest sati skupilo pred sudbenom zgradom raznoliko mnoštvo ljudi, koji su čekali na dražbu, pušeći, žvaćući, pljuvajući, kunući i razgovarajući o svemu i svačemu. Roba je sjedjela u odijeljenoj grupi. „Hagar“ nazivana žena bijaše čistokrvna Afričanka, stara i skršena teškim radom i bolešću, napo slijepa i bolesna. Njezin sin Albert bijaše jedino što joj je preostalo od mnogobrojne već davno na jug rasprodane njene porodice, pa ga je majka čvrsto držala drhtavim svojim rukama, promatrajući bojažljivo i mrsko svakoga, koji bi se približio da ga ogleda.

„Tetko Hagaro,“ reče jedan od muškaraca, ne boj se! Pitao sam Mr. Thomasa, a on mi reče da će pokušati, da vas oboje zajedno proda.“

„Još uvijek znam kuhati, čistiti i prati, još sam snažna," reče stara Hagara.

„To si dakle ti?" reče Haley prkosno, pristupivši k njima.

„Bez mene se on ne prodaje, mi idemo zajedno", doda stara.

„Što držite o njima?" pitaše u blizini neki čovjek, želeći ih kupiti.

„Stavit ću ponudu na muškarce i za tog mladića," odvrati Haley.

„Želja je, da se stara proda zajedno s mladićem," reče opet onaj čovjek.

„Iz toga ne će ništa biti," reče Haley, „ta ona je gotov kostur, ne vrijedi ni probijene pare. Bio bih lud, da stavim ponudu i za nju."

„Čini se, da vrlo voli svog sina," reče čovjek. „Dignut će lijepu halabuku."

„To mi je sasvim ravnodušno," odvrati trgovac, „ne bih je uzeo, da mi je poklone. Takav luksus neka sebi priušte oni, koje njihov novac tišti."

„Ostani uza me, Alberte," reče stara, „moraju nas zajedno prodati."

„Ah, majko," odvrati dječak, „ne vjerujem, da će to učiniti."

Ličbenik počne ličiti crnce. Doskora budnu svi muškarci prodani. Dvojicu je dostao Haley.

„Bježi momče," vikne ličbenik „nosi se!"

„Ličite nas još jednom zajedno, master," moljaše usrdno žena, „dajte učinite to!" I ona obujmi svojim suhim rukama grčevito svoga sina.

„Jezik za zube, stara," vikne ličbenik osorno, „ti dolaziš posljednja na red. Hop, crnče, hop!"

Dječak se pokori zapovijedi i uspne se plačući na ličbeni stol. Iza nekoliko ponuda dostane ga Haley. On uzme dječaka, koji se ogledavao za svojom jadnom starom majkom, i sad dođe ona posljednja na red.

„Kupite i mene master," zaklinjaše ona Haleya, „umrijet ću od tuge." Ali Haley joj bešćutan okrene leđa. Nju kupi za neznatne novce onaj čovjek, koji je na početku ličbe razgovarao s Haleyem.

„Nijesu li mi mogli ostaviti njega, jedinog," naricaše nesretna majka. „Master mi je obećao da ću ga moći zadržati."

„Tetko Hagaro," reče najstariji među prodanim robovima, „uzdaj se u Boga!"

„Ah, što to pomaže," reče ona lijući gorke suze i obujmivši svoga sina.

„Majko, majko, ne plači," reče dječak, „ta to ništa ne koristi."

„Ne će li je tko odijeliti od dječaka?" zapita Haley.

Muškarci je odijeliše što nagovaranjem što silom od sina, nastojeći je utješiti. Robove su međutim odveli do Haleyevih kola.

„Dođite," reče on, stavljajući im na ruke puta, koje spoji lancem. Dade ih odvesti u tamnicu.

Nekoliko dana kasnije odveze se Haley sa svojom robom na krasnom parobrodu „Belle Riviére" niz rijeku Ohio. Putem umnoži on svoje krdo, primajući na raznim postajama iz ruku agenata crnce, što su ih oni bili pokupovali. Svi su ti nevoljnici bili određeni za jug i spremljeni u podpalublju lađe. Sveudiljno se čulo njihovo jecanje i naricanje. Na stražnjoj se pak strani vijorio zvjezdani stijeg slobodne Amerike, a na palubi šetale su elegantno odjevene gospođe i gospoda, veseleći se prekrasnom vedrom danu.

Haley je nastojao, da utješi i ohrabri svoje robove. „Momci," reče im on, ako se budete dobro vladali, postupat ću s vama blago." Ali ni to nije pomoglo, oni ostaše žalosni, zureći beznadno preda se.

„Imam ženu," reče u popisu kao „John, trideset godina star" navedeni rob Tomu, „a ubogi stvor ni ne sluti, što je sa mnom. Ah, kad bih je samo još jedamput mogao vidjeti!" I ubogi John prosuzi gorke suze, koje mu kapahu niz lice. Ali Tom uzdahne duboko i nastojaše ga utješiti koliko je mogao. A na palubi sjeđahu posvud bijeli putnici, oci i majke, a njihova djeca skakutahu oko njih vedra i puna veselja.

„Mama," reče neki dječak, dolazeći iz podpalublja, „na brodu je trgovac robljem sa pet crnaca!"

„Ubogi momci!" reče majka.

„Prikovani su lancem jedan uz drugoga," nastavi dječak.

„Sramota je za našu zemlju, da se trpi gadno trgovanje ljudima," reče majka.

„O, dalo bi se reći mnogo protiv toga, ali i mnogo u prilog tomu," reče neka fino odjevena gospođa, koja sjeđaše šijući kod vratiju kajite, dok su se njena djeca, dječak i djevojka, u njenoj blizini igrala. Bila sam na jugu i uvjerila sam se, da je tamo za robove bolje, da su u robstvu nego da su na slobodi."

„Jest, moguće, mnogo koji se namjerio na dobra gospodara, ali ipak je strašno, da bezdušni ljudi razdvajaju čitave porodice; strašnih li i groznih prizora!"

„To je doista strašno," reče druga gospođa, „ali to se na svu sreću rijetko događa!"

„O, vrlo često." odvrati prva gospođa, „živjela sam u Kentuckyu i u Virginiji pa sam ondje i ovdje vidjela strahovite prizore. Zamislite, da vama tko oduzme vašu djecu."

„Ali," odvrati druga gospođa, „ta to je sasvim nešto drugo. Ta mi na osnovu naših čuvstava ne možemo zaključivati o osjećajima ove vrsti ljudi."

„Ako tako govorite," reče opet prva gospođa, „onda ne poznajete crnaca. Oni osjećaju jednako kao i mi, možda su oni pače i tankoćutniji."

„Uistinu?" odvrati druga gospođa zijevajući i pogleda kroz prozor.. „Pa ipak" doda, „ja sam uvjerena, da im je bolje tako nego da su na slobodi."

„Bezuvjetno je volja božja," umiješa se u razgovor crno odjeven svećenik, „da afričko pleme mora da služi. ‚Proklet bio Kanaan, nek bude do vijeka kmetom kmetova!' kaže sveto pismo."

„Je li se to doista ima tako shvatiti?" upita neki visoki gospodin, čuvši te riječi.

„Bez sumnje," odvrati svećenik. „Bog je u svojoj nedokučivoj odluci odredio, da crnci imadu ostati robovima, a grijeh je, ako mi protiv njegove svete volje svoje ljudsko mnijenje ističemo."

„Ej, ako je to volja božja," reče dugonja Haleyu, „onda ćemo mi i nadalje živo kupovati i prodavati. Crnci su upravo kao stvoreni, da se njima trguje, stoga neka naša savjest bude mirna. Ne mislite li i vi ovako, Sire?"

„Nijesam još o tome razmišljao," odvrati Haley, „tjeram taj zanat, da zaradim svoj svakidanji kruh."

„Ali sad barem znate, kako je sveto pismo sklono trgovcima robljem. Ta to nam kaže ovaj sveti čovjek ovdje. ‚Proklet da je Kanaan' — tako nekako, zar ne? — To se odnosi na naše crnce? Da, da, to je voda na naš mlin!"

I stranac, koji nije bio nitko drugi nego naš trgovac konjima iz gostionice u Kentuckyu, sjede i zadimi u svojoj uzrujanosti kao dimnjak.

„Što ne želite, da vama ljudi čine, ne činite ni vi ljudima, kaže sveto pismo," reče vitak mlad čovjek, stupivši do njih. „I ja sam svećenik, ali ja shvatam sveto pismo drugačije."

Htio je još nešto dodati, ali lađa pristane i sve poteče na palubu, da vidi, gdje je parobrod pristao.

Kad je lađa pristala, dođe odmah na palubu crna neka žena prestravljena lica, poteče k robovima i obujmi ubogog tridesetgodišnjeg Johna, kukajući, da će svoga muža sada izgubiti. Mladi je svećenik s užasom promatrao ovaj prizor.

„O, Sire," obrati se on Haleyu, „kako možete tjerati takav obrt! Ta gledajte nevolju jadnih ovih stvorova! Idem sada kući i radujem se, da ću opet ugledati ženu i djecu, a isti znak zvona, koji me zove da izađem, rastavlja ovo dvoje zauvijek. Bog će vas radi toga pozvati na odgovornost, budite uvjereni."

Haley se okrene i ode na drugi kraj palube, gdje je nemirno koracao amo tamo.

„Ako kod narednih krda dosta ne zaslužim," reče on sam sebi, „napustit ću posao."

Parobrod se otisne od obale i plovljaše dalje niz rijeku Ohio. Malo kasnije pristane uz malen gradić u Kentuckyu, gdje Haley po poslu izađe. Doskora se opet vrati a pred njim iđaše pristojno odjevena žena tamne masti noseći u naručju dijete. Jedan crnac nosaše njen kovčeg. Žena dođe vedra i vesela na palubu i razgovaraše s crncem. Zvono dadne znak, a parobrod zaplovi dalje niz rijeku.

Ne sluteći zla pođe žena u podpalublje i sjedne ondje, igrajući se sa svojim djetetom. Haley se prošeta nekoliko puta lađom a zatim sjedne uz nju i reče joj nešto tiho, našto ona ljutito odvrati:

„To ne vjerujem! Vi lažete!"

„Ako ne ćeš da vjeruješ, neka ti netko pročita, što piše tu u prodajnom ugovoru," reče Haley.

„Ne vjerujem, da me je master tako prevario," reče žena, „on mi reče da pođem u Louisville i da se unajmim u istoj onoj gostionici, u kojoj radi moj muž."

„Pitaj koga hoćeš," reče Haley, „što tu piše. Dođite ovamo, molim vas," reče on jednom prolazniku. „Ova cura ne će da vjeruje, što u toj ispravi piše."

„To je kupoprodajni ugovor," reče zapitani muškarac, „koji kaže, da vam John Josdick prodaje robinju Lucy s njezinim djetetom. Kako vidim, tu je sve u redu."

„Bože moj, Bože moj," poviče žena, „ne mogu vjerovati, ne mogu vjerovati!"

„Pa ipak te je on prodao, uboga ženo," reče neki dobroćudni čovjek.

„Onda nema pomoći," odvrati žena, „morat ću se izmiriti sa svojom sudbinom."

Lucy gledaše naoko ravnodušno u rijeku. Njen desetmjesečni, neobično velik i snažan dječak ne bijaše ni časka miran, podržavajući tako svoju majku u sveudiljnom gibanju.

„Lijepo dijete," reče jedan prolaznik, „kako je star?"

„Deset i po mjeseci," reče Lucy a onaj čovjek fićukne nešto djetetu i dade mu komad šećera. Onda pođe na drugu stranu lađe, gdje nađe Haleya pušeći, pa i on zapali cigaru.

„Imate tamo dolje među svojim robovima lijepu ženu," reče on trgovcu, „hoćete i nju na jug prodati?"

Haley kimne pušeći dalje.

„Zar na plantažu?" pitaše čovjek.

„Svakako," odgovori Haley. „Kažu, da je izvrsna kuharica; ali bit će da je spretna i za žetvu pamuka. Svakako će mi unijeti lijepu svoticu."

„Ali dječaka ne će htjeti uzeti na plantažu," reče čovjek.

*

„Pa ja ću ga i onako prodati kod prve zgode," odvrati Haley.

„Zacijelo ćete ga jeftino dati?" pitaše čovjek.

„Ne mislim," odvrati Haley, „lijep je dječak, dobro uzrastao, snažan, ima čvrsto meso, a za mjesec će dana zacijelo već i prohodati. Među prijateljima je već i sad vrijedan pedeset dolara."

„To je previše," reče čovjek, „dat ću vam trideset dolara, ni filira više."

„Čujte," odvrati Haley, „stavit ću vam ponudu: dajte mi četrdeset dolara. Hoćete li?"

„Hoću," reče čovjek.

„Dobro dakle!" odgovori Haley. „Gdje ćete izaći?"

„U Louisvilleu."

„U Louisvilleu?" ponovi Haley. „To je izvrsno. Podvečer bit ćemo ondje, a dijete će već spavati. Vi ga lijepo tiho uzmite i odnesite ga bez buke. Majka će se već primiriti. Volim, da se take stvari bez buke oprave."

Čovjek pruži trgovcu nekoliko banknota, koje Haley spremi u lisnicu.

Bila je tiha i vedra večer, kad parobrod pristane u luci louisvilleskoj. Lucy je bila svoje dijete umotala toplom maramom položivši ga među dva kovčega, stvorivši mu tako za nuždu krevet. Onda potrči do ograde lađe, da vidi, kako se nadala, među hotelskim poslužnicima svoga muža.

„Sad je hora," reče Haley, uzme usnulo dijete i preda ga strancu, kojega ubrzo nestane među sakupljenom svjetinom na obali.

Kad se lađa otisnula, vrati se Lucy ljutita na svoje mjesto, svog muža nije bila ugledala. Ovdje je dočeka trgovac.

„Lucy," reče Haley, „tvog djeteta nema, prodao sam ga otmjenu gospodinu, kojega će porodica tvog sina bolje odgojiti nego bi ti to bila mogla."

„Što-o, gdje?" vikaše nesretna mati.

Pogleda ga pogledom punim divljeg bola i duboke zdvojnosti. Haley poznavaše dobro ovake poglede, smatrajući ih nužnom neugodnošću svoga zanata.

Lucy klekne sva skršena na svoj stolac.

„Znadem dobro," reče Haley, „da se take stvari, Lucy, čovjeka bolno dojimlju, ali ti si razborita djevojka. Tvoje je dijete dobro spremljeno; i onako bi ti bilo samo na teret.

„O, master," reče nesretna žena, „ne govorite, ne govorite sa mnom, samo sada ne!" Ove je riječi izustila tako bolnim glasom, da je Haley osjetio, kako se ipak u njoj bio prevario. On je ostavi i prošeta se palubom. Lucy pokrije svoju glavu plaštem i zajeca.

Padne noć! Vrijeme je bilo mirno i vedro, a zvijezde su jasno treperile. Na parobrodu je sve spavalo, samo dvoje je bdjelo, čiča Tom i uboga Lucy, koja je čitavu noć jecala i uzdisala. „O, što da počnem? O Bože, dobri Bože, pomozi mi!" Haley prigleda nekoliko puta nesretnicu; onda i on legne.

Oko ponoći opazi Tom, kako pokraj njega jurnu nešto crno, malo zatim začuje pljušak vode. On digne glavu — mjesto bijaše prazno, nesretnica se prestavila u zemlju, iz koje se ni jedan rob ne vraća.

Ujutro dođe Haley iz svoje kajite, da prigleda svoje robove. „Gdje je samo Lucy? upita Toma. Ovaj šućaše, a Haley pretraži uzalud čitavu lađu.

„Isključeno je, da mi je pobjegla na kojem pristaništu," reče, „ja sam svaki put budno pripazio. Tom, ti nešto tajiš — reci mi, što znaš!"

„Jest, master," odvrati Tom. „Oko ponoći prođe kraj mene neka crna pojava, malo zatim začuh, kako je nešto palo u vodu, onda bje opet sve tiho — pogledam onamo, Lucy je bila iščezla."

Haley je dosta znao. Psovao je i proklinjao prokletu, tvrdoglavu ženskinju. „Ako to bude tako dalje išlo," doda, „onda ne ću ovaj puta zaslužiti ni prebijene pare." Izvadi svoju bilježnicu i zabilježi iščezlu ropkinju pod stavkom „gubici."

DESETO POGLAVLJE.

Među kvekerima.

Dok su se ovi prizori odigravali na ohijskom parobrodu, udomio je Jon van Tramp Elizu u nekoj kvekerskoj porodici. U maloj, prijaznoj kućici nalazila se prostrana kuhinja sa žutim vanredno čistim podom i pocrnjelim ognjištem. Na lijepo bojadisanim zidovima stajaše na daskama svijetlo očišćeno posuđe od kositra. Uokolo bijahu poređani zeleni drveni stolci a u ubavu kutiću kraj komina stajaše velik naslonjač, u kom sjeđaše Eliza pri poslu — šijući. Bila je blijeđa i suša nego prije u Kentuckyu, a oko njenih usana kazivala se crta pritajene boli.

Kraj nje na stolcu sjeđaše žena od neko šezdeset godina, svježa prijazna lica i bijele kose, čisteći osušene breskve. Poput snijega bijela poculica, bijela marama od muselina, sivi šal i sivo odijelo kazivahu, da je pripadala kvekerskoj porodici. Zvala se Rahela Halliday.

„Još uvijek se dakle namjeravaš iseliti u Kanadu, Elizo?" pitaše ona.

„Jest, madame," odvrati Eliza odlučno, „moram otići, ovdje ne mogu ostati."

„Ali, kćerko moja," reče stara žena, „kako ćeš se u Kanadi prehraniti? Jesi li o tome već razmišljala? Kod nas možeš ostati dokgod te volja."

„Oh, lijepo vam hvalim," reče Eliza, „ali briga za moje dijete tišti me tako, da često noću ne spavam. Tek noćas mi se opet usnilo, da je onaj grozni čovjek pred kućom, došavši po moga Harrya."

„Uboga djevojko," reče Rahela, „zašto si tako bojažljiva? Još nigda nije nijedan bjegunac iz našeg gradića odveden, tvoje bi dijete bilo prvi slučaj."

Poslije nekog vremena dođe Simeon Halliday, Rahelin muž. Bijaše velik i vitak, krepkog mišičja, odjeven sivim kaputom i sivim hlačama, na glavi mu šešir širokih oboda.

„Petar mi Stebbins," počne on, perući u pokrajnjoj maloj sobici svoje ruke, „reče, da će večeras doći ovamo s nekoliko prijatelja."

Onda se on obrati Elizi i upita je: „Nijesi li rekla, da je tvoje ime Harrys?"

Eliza potvrdi, a Simeon nastavi: „S Petrom dolazi večeras neki stranac, koji se naziva George Harrys."

Kad Eliza to čuje, padne od straha i radosti u nesvijest. Polože je na krevet a druga neka kvekerica, po imenu Rut, otiraše joj octom sljepočice. Eliza se doskora vrati k svijesti. Rut donese tanjur s kolačima i spremi večeru; Rahela sjedne, držeći u krilu Harrya, k Elizi, ali ova od umora usni dubokim snom. Sanjala je o lijepoj nekoj zemlji, o zemlji mira — o zelenim obalama, na kojima je sa svojim mužem slobodna živjela a Harry se pred njima kao sretno dijete igrao. A kad se probudila, ispunio se jedan dio njezine sanje. Uz nju ležaše njeno usnulo dijete, a kraj njenog kreveta stajaše George, lijući od radosti suze.

Drugoga jutra bijahu svi vedri i veseli u toj maloj kvekerskoj kućici. Majka se bila već rano digla, jer u Indijani iziskuje priređivanje zajutarka dobrano vremena pa su za nj potrebne i više nego dvije ruke. Stoga su i djeca majci pomagala: John donese sa bunara svježe vode, mlađi, Simeon, prosije brašno za kukuružnjak, Mary smljeve kavu, dok je majka priređivala dvopek i raščinila piliće.

Najzad sjednu svi za bogato prostrt stol a George se veselio, da je prvi puta u životu smio potpuno ravnopravno sjesti uza stol bijela čovjeka.

„Oče," reče mlađi Simeon, mažući svoj kolač maslacem — ako te opet zateku, da si prestupio zakon?"

„Onda ću platiti svoju globu," reče Simeon.

„Ali ako te bace u tamnicu?" pitaše dječak dalje.

„Ne bi li ti mogao sam s majkom upravljati domom?"

„Zacijelo, ta majka se u sve dobro razumije," reče dječak. „Ali ipak je sramota, da ljudi stvaraju takove zakone."

„Ne smiješ," odvrati kveker, „svoju oblast ni u čem prekoravati. Bog nam je zapovjedio, da se pokoravamo svojoj oblasti. Ali on nam je ujedno dao zemaljska dobra, da činimo djela milosrđa i pravičnosti. Ako u tome prestupamo odredbe oblasti, moramo i platiti kazan koju nam ona određuje."

„Ali ja mrzim te užasne trgovce robljem," reče dječak, u kome se već javljahu abolicijonističke misli.

„Ovakove ti nauke," reče otac, „nije tvoja majka nigda davala. Ja bih za trgovca robljem, ako ga nužda dovede u moju kuću, učinio isto što i za roba."

„Ne ću vam zacijelo praviti neprilika, dobri gospodine," reče George.

„Ne boj se ništa," odvrati Simeon, „što činim, činim za volju dobre stvari. Lezi sad u krevet; večeras će Fincas

Fletcher odvesti tebe i tvoje dolje, jer progonitelji su vam za petama. Treba se dakle požuriti."

„Ali zašto da čekamo do večeri?" rekne George.

„Danju ste," odvrati Simeon, „ovdje sigurni, svatko u čitavoj naseobini bdije nad vama. A osim toga je i sigurnije noću putovati."

Kad se približila večer, sjeđahu George i Eliza u svojoj sobi utonuli u ozbiljne razgovore o svojoj budućnosti. George držaše malog Harrya na svom krilu. Rahela Halliday bijaše zaposlena, vežući u svežanj razne predmete za prijatelje na rastanku.

„Jest, Elizo," reče George, „imaš pravo: bolje je zaboraviti što se dogodilo nego osvećivati se. Nastojat ću, da unapredak zatomim sva gorka čuvstva i da se veselim, što mi je dano biti s tobom i s Harryem."

„Kad dođemo u Kanadu," odgovori Eliza, „potpomoći ću i ja tebe. Ta znaš, da umijem šivati haljine i da se razumijem u pranje i glađenje — tako ćemo se nas oboje već prehraniti."

„Jest, Elizo," reče George, „iako moram od jutra do mraka raditi, ipak je ono, što zaradim, moje, dok sam dosad morao zarađivati za okrutnog svoga gospodara, koji je sve turao u svoj vlastiti džep. Već dišem zrak slobode, iako još nijesmo u Kanadi."

Sad se začuje žamor glasova. Eliza otvori vrata. Na pragu stajaše Simeon Halliday i drugi neki kveker, kojega prikažu kao Fincasa Fletchera. Bio je to velik, suhonjav čovjek razborita, rumena lica. Kazivao je čitavom svojom pojavom neku sigurnost i iskusnost; opažalo se, da je sebi svijestan svoje vrijednosti i da bi sve, što je poduzimao, prije zrelo promišljao.

„George, naš prijatelj Fincas ima da ti javi važnu vijest," reče Simeon, „dobro će biti, da ga poslušaš."

„Jučer sam noćio u nekoj gostionici kraj ceste," počne Fincas. „Poslije ručka legoh u kut na rpu vreća, pokrih se bivolskim pokrivačem i usnuh od umora. Poslije nekog vremena probudi me glasni razgovor nekolicine muževa, koji sjeđahu uza stol pijući rakiju. Začuh, da govore o crncima i o kvekerima, i pritajih se, da čujem, što namjeravaju. ‚Oni su zacijelo u kvekerskoj naseobini,' reče jedan. Mladog čovjeka, koga tražijahu, treba opet poslati njegovu gospodaru u Kentucky, a ženu će povesti u New Orleans, da je ondje na vlastiti račun prodadu; dijete je svojina nekoga trgovca. Računali su na dobitak od osam stotina dolara. U nekom gradiću, nešto dalje gore prema sjeveru, unajmili su dva redara, koji će im robove uhvatiti. Govoraše još o Jimu i o njegovoj majci. Osmorica njih za nama će u potjeru. Što dakle da činimo?"

„Znam, što ću činiti," reče George, hodajući po sobi i pregledavajući svoje pištolje.

„Da, da," reče Fincas, „ti vidiš učinak!"

„Vidim ga," odvrati George uzdišući, „i molim Boga, da zapriječi zlo."

„Ne ću," nastavi George, „nikoga uplesti u svoju zlu sudbinu. Uzajmite mi svoja kola a mi ćemo se sami odvesti do slijedeće postaje. U Jima je orijaška snaga, mi ćemo već obraniti svoju kožu."

„Ja ću ipak s vama," reče Fincas, „ti ne znaš puta i trebat ćeš kirijaša."

„Fincas je iskusan muž," reče Simeon, „bit će dobro, George, da poslušaš njegov savjet." I pokazujući na Georgeove pištolje, doda: „Budi oprezan, mlada je krv vrela!"

„Ne ću nikog napasti," odvrati George, „ne zahtijevam od ove zemlje ništa drugo, nego da me s mirom propuste. Ali ja neću trpjeti, da mi oduzmu ženu i dijete, i branit ću ih do posljednjeg svog daha. Možete li me stoga prekoravati? Ne biste li vi u mom položaju isto učinili?"

„Molim se Bogu," reče Simeon, „da me očuva takog položaja; mišičje omlitavi."

„Nadam se," reče Fincas, „da bi u takom slučaju moje mišičje bilo dobrano jako," i on zamahne svojim snažnim rukama. Fincas bijaše prije nego što se bio priključio kvekerima, iskusan gorštak i oduševljen lovac.

„Ne bismo li svoj bijeg požurili?" opomene George.

„Bilo bi bolje," odvrati Fincas, da pričekamo na mrak. I onako ćemo im dobrano poodmaknuti, ako se oni dignu u dogovoreno vrijeme. U selištima ima opakih ljudi, koji bi se mogli umiješati. Poći ću svome susjedu Mihalju Crossu i zamolit ću ga, da na svom brzom konju jaši za nama i da nam dojavi, ako se pojave progonitelji. Budi dakle miran, prijatelju George, nije prvi puta, što pomažem nekomu u nevolji."

Fincas izađe iz sobe, da udesi sve što je bilo nužno. Rahela i njena djeca priređiše još večeru. Sjednu uza stol, da jedu; uto se začuje na vratima tiho kucanje. Rut uđe i donese još tri para vunenih čarapa i nešto poslastica za Harrya. Odmah poslije večere stanu pred vratima velika pokrivena kola. Bijaše zvjezdana noć. Fincas se digne sa svoga sjedala i pozove bjegunce, da uđu. Ovi se oproste, usrdno zahvaljivajući, i izađu na vrata. George sa svojom ženom i s djetetom, Jim i njegova majka sjednu u kola.

„Jim, jesu li tvoje pištolje u redu?" upita George.

Jim potvrdi.

„A ti znaš, što ti je činiti?" pitaše George dalje.

„Znam dobro," odvrati Jim i udari se u svoja široka prsa." Misliš li, da će mi opet oteti moju majku?"

Kad su se svi bili posjedali, odvezu se kola.

„Ostajte zbogom, prijatelji!" poviče Simeon za njima.

„Bog vas blagoslovio!" odvrate mu oni iz kola.

JEDANAESTO POGLAVLJE

Na putu k slobodi.

Cesta je bila prilično neravna, a štropot kola priječio je svaki razgovor. Dugo su se vrijeme vozili kroz šume i preko širokih ravnica, uzbrdo i nizbrdo. Njihove se duše pomalo primiriše. Dijete je spavalo na krilu svoje majke, a i Elizi i staroj ženi sklopiše se naskoro oči.

Moglo je biti oko treće ure ujutro, kad Fincas začuje žurni topot konja. „To je Mihalj Cross," reče on.

„Što je?" poviče on prema jahaču.

„Požurite se," odvrati ovaj. „Eto za nama osam do deset pijanih ljudi, koji kunu i bjesne od srdžbe."

George i Jim skoče iz kola i priprave pištolje.

„Ajde opet brzo u kola!" zapovjedi Fincas, „malo dalje ima jedno zaklonjeno mjesto, gdje se možete lakše obraniti."

Obojica se opet popnu na kola. Fincas potjera konje u brzi kas, a kola poteku štropoćući smrznutom cestom. Iza njih ukaže se malo poslije na jednom brežuljku nekoliko muškaraca, koji, opazivši kola, udare u surovu, daleko čujnu slavodobitnu viku. Oni se približavahu sve bliže i bliže kolima, koja su sve brže vozila. Uto Fincas okrene oko jednog ugla i stane iznenada.

„Sad brzo svi izađite," reče Fincas, „i popnite se sa mnom tamo gore, ondje iza pećine. Mihalje sveži svoga konja za kola, odvezi se Amariji i dovedi njega i njegove

sinove ovamo, da se i oni malo porazgovore s ovim lopovima. Požurite se," nastavi on, uzevši dijete u svoj naručaj, „pobrinite se vas dvojica za žene i dođite onda za mnom."

Brzo dospiju do pećine i popnu se na nju, dok je Mihalj odvezao konje s kola. Uskim je klancem vodila uzana staza, kojom je tek jedan čovjek mogao da prolazi. Kroz ovaj klanac dođu oni do tri stope široke pukotine. S onu stranu njezinu dizala se trideset stopa visoka strma pećina. Sve to zajedno stvaralo je neke vrsti tvrđavu. Fincas skoči preko pukotine i stavi dijete na mahovinom obrasao kamen, drugi pođu za njim. Svi su bili sada u sigurnu zakloništu.

Bogumrsko kunući približiše se jahači. U prvom svitanju novoga dana prepoznali su Toma Lokera i Marksa, dva redara i četiri protuhe, koji su obilnom rakijom bili u krčmi najmljeni, da ulove crnce.

„Ovdje smo izvan svake opasnosti," reče George, „tko hoće gore do nas, mora kroz pećine i izvržen je tako našim tanetima."

„Ne ću te priječiti, da tako učiniš," reče Fincas, „ali ja ću biti tek gledaocem. Gledajte samo, kako poziru gore k nama! Kao kokoši, kad hoće da se popnu na kokošinjak."

„Čuj, Tom," reče jedan od unajmljenih goniča, „dobro su se zabarikadirali."

„Vidio sam ih, kako su se penjali!" odvrati Loker. Ovdje je put. Naprijed, i mi ćemo gore. Oni ne mogu dolje, a ne će dugo potrajati i bit će naši."

„Ali, Tom," opominjaše ga Marks, „ako počnu iza pećina na nas pucati, onda će to biti skupa šala!"

„Fuj" odvrati Loker, „uvijek ti je na brizi tvoja koža, pa i onda, kad ne prijeti nikakova pogibao. Crnci su odveć velike kukavice, a da bi pomišljali na obranu."

„Ne uviđam," reče Marks, „zašto da ne branim svoju kožu, ta imam samo ovu jednu, a crnci se kadikad znadu zdvojno braniti. Poznam ja to!"

U taj čas izađe George na okrajak pećine i zapita: „Ej, vi gospodo, tamo dolje, tko ste i što želite?"

„Tražimo pobjeglu crnačku družbu," odvrati Loker, „nekog Georgea Harrysa i Elizu Harrys s njenim djetetom, pa Jima Seldena s jednom starom ženom. Imam uza se redare i uhidbenu zapovijed, mi ih hoćemo i moramo imati. Nijesi li ti glavom George Harrys, kojemu je vlasnik Mr. Harrys u Shelby Countyu u Kentuckyu."

„Ja sam George Harrys," odvrati George, „i bio sam prije robom Mr. Harrysa u Kentuckyu, ali sada sam slobodan čovjek, koji brani svoju ženu i svoje dijete. I Jim i njegova majka su ovdje. Imamo oružja i znat ćemo se obraniti, pokušajte se uspeti, ali znajte, da vam je tad kucnuo posljednji čas."

„Ne zbijajte ludorija," reče jedan redar. „To su puste riječi, mladi čovječe. Mi smo policijski činovnici i na našoj je strani pravo i zakon. Predajte se dragovoljno, jer ćete to najposlije ipak morati učiniti."

„Znadem dobro, da je na vašoj strani zakon i sila," odvrati George. „Ali ja ne priznajem vaših zakona, i mi ćemo se boriti do posljednjeg svog daha."

Međutim nategne Marks svoj pištolj i opali ga na Georgea. Ovaj skoči ukraj a tane prozuji tik Georgeove glave, pogodivši malone Elizino lice, i zabije se u obližnje drvo.

„Sasvim je svejedno, da li te dovedemo živa ili mrtva, u Kentuckyu dobit ćemo u svakom slučaju istu ucjenu," reče Marks i otare pištolj o svoj rukav.

„Oprez ište, George," reče Fincas, „da im se ne izvrgneš, kad s njima govoriš. To su kukavni lopovi."

„Jim," reče George, „pripravi svoje pištolje! Prvoga, koji prođe klancem, pogodit će moje tane, drugoga uzmi ti, i tako dalje po redu."

„Što onda, ako ne pogodiš?" zapita Jim.

„Nemaj brige, ja ću ga već pogoditi," odvrati George hladnokrvno.

Progonitelji ostadoše iza prvog hica neodlučni. „Mislim, da ste jednoga pogodili," reče jedan redar, „čuo sam, da je netko od straha viknuo."

„Ah, što!" odgovori Loker, „bit će najpametnije, da pođemo gore. Ne bojim se ja crnaca."

Izrekavši to poteče uz pećinu. Jedan od protuha pođe za njim, a malo poslije uspnu se svi na pećinu. Nije dugo potrajalo a u klancu se ukaže gorostasna pojava Lokerova. George opali i pogodi ga. Ali usprkos rani ne sustane Loker, već poteče kao bijesan bik kroz klanac.

„Prijatelju," dovikne mu Fincas, „mi te ovdje ne trebamo," i jurne dugom svojom rukom Lokera u ponor. Loker padne kroz šikarje, preko prevaljenih debla i rasipano kamenje, trideset stopa duboko na tle napô razmrskan i jecajući od bola.

„Ta to su pravi đavoli!" reče Marks, okrenuvši napô puta. „Čujte, djeco, otiđite dolje i dignite Toma, dok ću ja na konja da dozovem pomoć."

I Marks dade petama vjetra, dok su njegovi ljudi porugljivo za njim vikali.

„Ima li u čitavoj Americi još jedna taka kukavica?" reče jedan od njih. „Najprije nas dovodi ovamo a onda prvi bježi! Onoga tamo dolje morat ćemo ipak pridići," nastavi, „ali je meni sasvim ravnodušno, je l' živ ili mrtav."

Ljudi siđu do Lokera, donesu ga teško ranjena do konja i pokušaju da ga dignu na jednog konja; ali on je uvijek opet padao na tle. Onda zajaši čitava četa i odmagli.

„Doista, oni ga puštaju sama!“ reče Fincas. Svi oni siđu sada dolje. Kad su došli na cestu, opaze svoja kola, koja su pratili nekoliki konjanici.

„Evo Mihalja,“ reče Fincas, „sa Stjepanom i Amarijom. Sad smo posve sigurni.“

„Ipak bi bolje bilo, da pričekamo,“ reče Eliza, „i da pomognemo ovom siromaku; strašno stenje!“

„Jest,“ reče George, „dignimo ga i ponesimo ga sa sobom.“

„Da ga kod kvekera opet iscijelimo,“ reče Fincas. „Ej pa dobro.“

Fincas, koji je još iz svog šumskog života bio nešto vješt ranarstvu, klekne kraj Toma Lokera i pretraži njegove rane.

„Marks,“ reče Loker, „jeste li vi to, Marks?“

„Nisam, prijatelju,“ odvrati Fincas, „Marks je pobjegao, ne brine se on za te.“

„Čini mi se, da mi je kucnuo posljedni čas,“ stenjaše Loker. „Moja mi je stara majka uvijek kazivala, da će me to jedamput zadesiti.“

„Polagano, polagano, ne reži, prijatelju!“ reče Fincas. „Dabome da ti je kucnuo posljednji čas, ako mi ne uspije utišati tvoju krv.“

Pomoću nekolikih marama učini Fincas povoj i utaži krvarenje.

„Vi ste to, koji ste me tamo dolje strovalili,“ reče Loker sumornim glasom.

„Jesam. Gledaj, prijatelju,“ odvrati Fincas, „da ja to nijesam učinio, bio bi ti n a s strovalio. Ali sad je kraj svakom neprijateljstvu. Odnijet ćemo te u jednu kuću, gdje će te dobro njegovati, tako dobro, da ni tvoja vlastita majka ne bi bolje mogla.“

Loker zastenje i zatvori oči. Njegova bespomoćnost bila je zbilja vrijedna samilosti.

Mihalj Cross, Amarija i Stjepan odnesu ranjenika na kola, koja se brzo odvezu.

„Kako je sa ranjenikom?“ upita George Fincasa, koji je kraj njega sjedio.

„Nema opasnosti, tane se tek zadrlo u meso. Ali padom je gore prošao. Izgubio je prilično mnogo krvi, ali će zato ipak ostati na životu.“

„Što da počnemo s tim siromakom?“ upita George.

„Dovest ćemo ga do Amarije. Stjepanova stara baka, po imenu Dorcas, izvrsna je bolničarka,“ reče Fincas. „Pouzdano se nadamo, da će za četrnaest dana biti izliječen.“

Poslije neko pô ure dođu oni do Amarijine farme, gdje ih dočeka obilan zajutrak. Lokera polijegnu u čistu, meku postelju, povežu mu brižljivo njegovu ranu, a on zaklopi oči, skršen kao umorno dijete.

* * *

U kući farmera Amarije sprovedu bjegunci nekoliko nedjelja. A Tom Loker ozdravi za tri nedjelje, brižno njegovan od tetke Dorcase. Nezgoda sama, a k tome usrdna samilost onih istih neprijatelja, koji mu samo od nužde i u vlastitoj obrani naniješe njegove ozlede, najposlije kukavno vjerolomstvo njegovog vlastitog prijatelja promijeni na bolesničkoj postelji posvema Lokerovo biće.

Tetka Dorcas bijaše vitka, časna gospođa srebrenobijelih bujnih vlasiju, koje pokrivaše bijela poculica od muselina. Ispod široka vedra čela gledale su prijazne sive oči. Njena svijetla, smeđa svilena haljina šuštala je blago, kad bi prolazila sobom.

„Dobijesa!“ poviče Loker i zbaci pokrivač.

„Molim," reče tetka Dorcas, uredivši opet krevet, „ne govori tako gadne riječi!"

„Nastojat ću, da to više ne učinim," odvrati Loker, „ali ovdje je prokleto vruće."

Dorcas uzme sa kreveta vuneni pokrivač i reče: „Čuj, Tom, kad bi se ti kanio kletava i zakletava i kad bi radije razmišljavao o svom prošlom životu!"

„Dovraga," poviče Tom, „zašto da to činim? To je upravo posljednje, o čemu bih htio razmišljati!" I on se okrene i razbaci opet krevet.

„Momak i žena su valjda još ovdje? nastavi on poslije neke stanke.

„Jest, doista," odvrati Dorcas.

„Bilo bi najbolje," reče Loker, „da odu u Kanadu čim prije s tim bolje. Marks se dogovorio s prevoznikom u Sanduskyu, da nadzire parobrode. Meni do njih više nije stalo, želim jedino, da se probiju, samo da Marks ostane na cjedilu. Prokleto pseto! odnio ga đavo."

„Ali, Tom," poviče tetka Dorcas.

„Majčice," govoraše Loker, „ako me budete tako čvrsto umotavali, rasprsnut ću se. Što se djevojke tiče, recite joj, neka se preodjene. Njezin je opis u Sanduskyu poznat."

„Mi ćemo sve to udesiti," reče tetka Dorcas.

Iza kako se Tom Loker posvema oporavio napusti on trgovanje robovima i počne u jednoj od novih naseobina loviti medvjede, vukove i druge šumske zvijeri. Zamalo izađe on na glas kao vrstan lovac. O kvekerima govoraše on uvijek velikim počitanjem. „Ugodni ljudi," znao bi reći, htjeli su me obratiti, ali nije išlo. Ali jedno moram reći: bolesnika umiju izvrsno njegovati. A kuhaju i dobre juhe, pa i poslastice!"

* * *

Izjava Lokerova, da su bjegunci u Sanduskyu najavljeni sklone ih, da se razdijeliše. Jim pođe sa svojom starom majkom naprijed, a George i Eliza pođu s malim Harryem nekoliko dana poslije u Sandusky, gdje ostanu u gostoljubivoj nekoj kući sve do pred svoj prevoz u Kanadu.

Prođe i posljednja noć, što su je imali sprovesti na tlu Unije, a danak se slobode približavaše. Kolike li sreće! Za Georgea značila je sloboda pravo, da unapredak bude čovjekom a ne prodajnom životinjom, pravo, da naziva svojima svoju ženu, svoje dijete, tako da mu ih nitko nije smio oteti, pravo, da ima svoje vlastito ognjište, svoj vlastiti značaj, svoju slobodnu volju. Ovake su ga misli ispunjavale, kad ga prekine njegova žena, stojeći pred zrcalom:

„Nije li šteta, George," reče ona, razbarušivši svoju lijepu kosu, „da odrežem sve te pletenice?"

George se bolno nasmiješi, ali ne reče ni riječi. Ali Eliza odrezivaše škarama jedan uvojak za drugim.

„Tako, to će biti valjda dosta!" Onda se odjene muškaračkim odijelom i zapita: „Nijesam li pristao momčić?"

„Uistinu" odvrati George smiješeći se. „Pokrij se još kapom, pa prigledajmo još Harrya, jer kola već čekaju."

Uto se otvore vrata a u sobu uđe stasita gospođa — vodeći za ruku Harrya, preodjevena u djevojačke haljine. Bila je to neka gospođa Smith iz Kanade, koja se lađom vraćala kući, uzevši kao „tetka" Harrya sa sobom. George prebaci preko ramena Elizinih muškarački ogrtač, dade joj rukavice, koje je unapredak morala udiljno nositi, da sakrije svoje malene ženske ruke.

„Ej, Mrs. Smith," reče George, „ne zaboravite dakle, da putujete pod našom zaštitom kao naša tetica!"

„Upravo sam začula," pripovijedaše Mrs. Shmith, „da su svi kapetani parobroda zamoljeni, da pripaze na nekog

*

čovjeka sa bijelom njegovom ženom i s njihovim malim dječakom."

„Tako" odvrati George — „ako vidimo take ljude upozorit ćemo kapetana na njih."

Svi se sad oproste od prijazne porodice, koja ih je bila primila, našto izađu i uđu u kola, koja ih dovezu do pristaništa.

Tu pruži Eliza svoju ruku Mrs. Smithovoj, dok se George brinuo oko prtljage. Zatim kupi on u kapetanovoj pisarni vozne karte. Kraj njega stajahu dva čovjeka, od kojih jedan drugome reče: „Motrio sam sve putnike na lađi i znam pouzdano, da ih na ovoj lađi nema." Bio je to tajnik parobroda, koji je to kazivao trgovcu robljem Marksu. Ovaj bijaše došao u Sandusky, da dade uloviti svoj plijen.

„Ženu je," reče Marks, teško raspoznati od bijele žene, a i muž je isto tako vrlo svijetao mulat, ali ima na desnoj ruci žig."

U taj čas primi George vozne karte a ruka mu je pri tom malo drhtala. Brzo se okrene i pođe na stražnji dio lađe, gdje sjeđaše Eliza očekujući njega. Mrs. Smith i Harry bijahu sišli u gospojinsku kajitu, gdje se sve divilo tobožnjoj maloj djevojčici.

Čim zvono dadne znak na odlazak, ostavi Marks lađu. George uzdahne olakšano, kad je lađa bila već toliko udaljena od obale, da je nije nitko više mogao dostići.

Bijaše prekrasan dan; u sunčanom svijetlu zrcalili su se modri valovi Erie-jezera poskakujući i plešući. Veliki je parobrod ponosno rezao valove jezera. Sat je za satom prolazio, a suprotna se obala sve jasnije vidjela. Lađa se približi gradiću Amherstbergu u Kanadi.

George i Eliza stajahu jedan uz drugoga, on disaše kratko i prigušeno uzevši šutke njenu ruku. Zvono zazvoni,

a parobrod pristane. George potraži prtljagu i skupi svoje oko sebe. Izađu na obalu i pričekaju dok se lađa opet udalji. Onda klonu George i Eliza na koljena i zahvale nebesima na svom sretnom spasu.

Mrs. Smith odvede ih u kuću nekog misionara u Amherstbergu, koji je sebi postavio za zadaću da bjeguncima dade zakloništa u svojoj kući i da im dalje pomogne. George i Eliza, iako ubogi, bijahu ipak sretni, da su našli novu domovinu, u kojoj su bili slobodni i u kojoj su se mogli nadati boljem, sretnom životu.

DVANAESTO POGLAVLJE

Evangelina

Nekoliko dana poslije iščeznuća Lucyna dođe Haley sa svojom crnačkom četom u područje rijeke Mississipi i ukrca se u drugi parobrod, koji je, krcat pamukom, kretao u New Orleans.

Tom steče pomalo povjerenje Haleyevo, pa mu ovaj skine puta, kojima su mu za vrijeme vožnje po Ohiu bile sputane noge. Smio se sada slobodno kretati po lađi. Svagdje, gdje je trebalo što uraditi, bijaše Tom pri ruci, pomažući posvuda. Tako on ubrzo steče prijateljstvo parobrodske momčadi. Kad ne bi bilo posla, pošao bi on na rpu naslaganih svežnjeva pamuka, odakle je mogao pregledati čitav kraj sa mnogobrojnim plantažama, na kojima je vidio crnce pri poslu. Onda se sjeti svoje domaje, svoje kolibe, Hloje i svoje djece. Pomisao, da je sad dovijeka od njih rastavljen, ražalosti ga a suze mu navru na oči. Uzme sveto pismo u ruke, iz kojeg mu jednom čitaše mladi Mr. George i u kojemu je sebi znakovima zabilježio najdirljivija mjesta. Umio je nešto malo čitati, ali je i to išlo vrlo sporo, pojedina je mjesta morao slovo po slovo odgonetati. Na veliku žalost svoju

nije uopće umio pisati, tako da s Hlojom nije nikako mogao dopisivati.

Među putnicima nalazio se na parobrodu imućan mlad čovjek iz New Orleansa, po imenu St. Clare. Imao je uza se kćerku, pet do šest godina staru, neobične ljepote. Dijete je trčalo uokolo po parobrodu i zavirivalo u svaki kutić. Svi ljudi na parobrodu zavoliše je doskora od srca. Često se ona približila bojažljivo čiča Tomu, radoznala, što taj crni čovjek čita u knjizi. Raznim malenim igračkama, koje je sam bio izdjelao, stekne Tom pomalo priklonost male djevojčice.

„Kako se zove mala Miss?“ upita je on jednog dana.

„Evangelina St. Clare,“ odvrati dijete, „ali me zovu Eva. A kako se ti zoveš?“

„Zovem se Tom,“ reče crnac, „djeca u Kentuckyu nazivahu me čiča Tomom.“

„Onda ću te i ja tako zvati, jer ti mi se sviđaš,“ reče Eva. „Kamo putuješ, čiča Tom?“

„Ne znam,“ odvrati on.

„Kako da to ne znaš?“ pitaše djevojčica.

„Ne znam, Miss Eva,“ reče Tom, „prodat će me nekome — kome, ne znam ni sam.“

„Znaš što, čiča Tom,“ odvrati mala, „moj tata te može kupiti, kod nas bit će ti dobro.“

„Lijepa vam hvala, mala Miss,“ odgovori joj Tom.

Mala poteče, da odmah zamoli oca, neka kupi Toma. Parobrod bješe upravo pristao uz neko malo pristanište, da ukrca tovar drva. Otac dozove Evu, a ona potrči k njemu. Kolo se parobroda bilo nekoliko puta okrenulo, lađa se pomaknula, a Eva, stojeći sa svojim ocem uz ogradu, izgubi ravnotežu i padne u rijeku. Otac htjede skočiti za njom, ali ga netko zadrži, jer se u taj čas bio u rijeku bacio Tom,

koji je stajao dolje u podpalublju. Tom uhvati svoju novu prijateljicu, dopliva do lađe i donese je onesviještenu njezinu ocu, koji je u svom naručju odnese u gospojinsku kajitu.

Augustin St. Clare bijaše sin bogata posjednika u Louisiani. Kod kuće je imao hipohondričnu ženu, koja si umišljavaše sve moguće bolesti, iako je bila sasvim zdrava. Mary St. Clare nije tako našla vremena, da se pobrine za odgoj svoga djeteta, jer ju je svu bila zaokupila briga za njezino zdravlje: bila je ona tako teško bolesna kao nitko drugi na ovome svijetu. Njen muž bijaše s Evom u pohodama kod rodjaka u državi Vermont a njegova se bratučeda, Ofelija St. Clare, starija gospođica, dala sklonuti da pođe s njim u New Orleans i da se pobrine za odgoj Evin. Ova je Miss Ofelija s mnogim drugim gospođama u ovaj čas u gospojinskoj kajiti nastojala, da Evu privede opet k svijesti, što im najposlije i uspije.

* * *

Jednog sparnog dana, nekoliko dana poslije ovog događaja, bližio se parobrod gradu New Orleansu. Među putnicima zavlada veliko uzbuđenje, jer su mnogi ovdje morali ostaviti parobrod pa su sad spremali svoju prtljagu. U donjem dijelu sjeđaše Tom i gledaše zabrinuto Evu i njezina oca, koji je, naslonivši se o veliku gomilu pamuka, držao u ruci svoju omašnu otvorenu lisnicu. Pregovarao je s Haleyem, koji mu najvećom svojom rječitošću hvalijaše vrijednost svoje crne robe.

„Sve ljudske i kršćanske kreposti uvezane u crnoj koži!“ reče St. Clare Haleyu. „Recite mi dakle, za koju me svotu namjeravate prevariti. Koliko tražite?“

„Sa tisuću i tri stotine dolara namirit ću upravo svoje troškove,“ odvrati Haley.

„Ali iz osobita prijateljstva prema meni prodat ćete mi ga za tu svotu, zar ne, dobri čovječe!“ reče St. Clare posprdno.

„Jest,“ odgovori Haley, „čini se, da ga je mlada Miss zavoljela, njoj za volju dat ću vam ga tako jeftino.“

„Naravno!“ reče St. Clare, „radi puke naklonosti!“

„Ta gledajte kako je plećat, kako je snažan!“ tumačio je Haley. „Gledajte glavu i visoko čelo, koje daje naslućivati velik razum!“

„To je zlo,“ odvrati St. Clare, „to je vrlo zlo. Razumni crnci rado pobjegnu. Upravo radi njegova razuma morali biste nekoliko stotina dolara popustiti!“

„To bi bio razlog,“ doda Haley, „da Tom nije tako pobožna i vjerna duša. Njegov prijašnji gospodar dao mi je o njemu najbolje preporuke!“

„Tata,“ šane Eva svome ocu, „kupi ga, pa stojao što mu drago! Ta ti imaš dosta novaca, znam — ja ga hoću imati!“

„Čemu, dijete moje!“ reče otac. „Hoćeš li na njem jahati, ili čemu još?“

„Hoću da ga usrećim,“ izjavi Eva.

„To je doista čudnovat razlog,“ odvrati St. Clare.

Haley mu sad pokaže svjedodžbu Mr. Shelbya o Tomovu značaju i o njegovim sposobnostima. St. Clare uzme nevoljko vršcima svojih prstiju svjedodžbu i pročita je površno. „Lijep rukopis!“ reče, „a i pravopis nije loš. S religijom je dakako stvar škakljiva. Čitava zemlja vrvi pobožnim i kreposnim bijelcima, a ipak jedan drugoga vara. Koliko stotina dolara računate za njegovo vjersko osvjedočenje?“

„Vi se opet sa mnom šalite,“ odvrati trgovac. „Ali jeftinije ga nikako ne mogu dati.“

Mr. Clare mu pruži rpu banknota. „Evo, prebrojite novac, starče,“ reče. Haley prebroji, zahvali se sjajna i zadovoljna lica i napiše potvrdu, koju preda kupcu. Onda pođe St. Clare s Evom k Tomu i reče mu prijazno: „Pogledaj, Tom! Pred tobom stoji tvoj novi gospodar!“

Tomu navru suze na oči: „Bog vas blagoslovio, master!“ — bijaše sve, što je mogao izustiti.

„Razumiješ li se ti u konje?“ upita ga St. Clare.

„Razumijem, master,“ odvrati Tom. „Mr. Shelby imaše mnogo konja.“

„Učinit ću te svojim kočijašem, Tom,“ nastavi Mr. St. Clare, „ali uz pogodbu, da se na nedjelju samo jedamput opiješ.“

„Ne pijem nigda, master!“ odvrati Tom nešto povrijeđen.

„Znam ja to, Tom, tako svi govore,“ reče Mr. St. Clare. „Nu, vidjet ćemo. Bit će za nas obojicu ugodnije, ako to ne činiš. Ne dvojim nimalo, da ćeš se dobro vladati.

„To ću zacijelo činiti, master,“ odvrati Tom.

„Ne boj se, Tom,“ reče Eva. „Tata je vrlo dobar, on se kadikad samo našali.“

Mr. St. Clare se nasmiješi i udalji se, ostavivši sretnu Evu s njenim Tomom nasamu.

Miss Ofelija uputila se u svoju kajitu, k svojim velikim i malim kovčezima, škatuljama i košarama, — izdaleka se ukazaše već tornjevi New Orleansa. Onda dozove ona Evu i reče: „Jesi li, Evo, upamtila sve svoje stvari? Djeca inače rado štogod zaborave. Ti imaš kockastu putnu torbu i malu, modru škatulju s novim šeširom, to su dva komada, koš je broj tri, moj šivatnik broj četiri, moja škatulja s novim šeširom — pet, moja škatulja s ovratnikom — šest, a mali kovčeg — sedam. Gdje je tvoj suncobran? Daj ga ovamo, svezat ću ga sa svojim kišobranom.“

„Ali, tetice,“ reče Eva, „ta mi dolazimo sada kući; čemu dakle sve to?“

„Da se što ne izgubi," reče Miss Ofelija. „Jesi li svoj naprsnjak dobro spremila?"

„To uistinu ne znam," odvrati Eva.

„Pokaži mi tvoju škatuljicu," nastavi Miss Ofelija, „pregledat ću je. Naprsnjak — vosak — dvije žlice — škare — noževi — igle — sve je u redu! Kako je to bilo, kad si sama s ocem putovala? Sve mi se čini, da si tad sve gubila!"

„To se i događalo," prizna Eva, „ali kad mi je što nestalo, kupio bi mi to opet tata."

„Tad tata nije pravo radio!" reče Miss Ofelija.

„Ali to je bilo vrlo udobno," odvrati Eva.

„To rado vjerujem," reče tetka. „Ali tata toga ipak nije smio učiniti."

„Tetice," nastavi opet dijete, „ta što radiš? Kovčeg je prenatrpan, a da bi ga mogla zatvoriti!"

„A ipak ga treba zaključati," odvrati Miss Ofelija. „Ako se to jednom dalo, dat će se i sad." I tetka stane na pokrovac, tako da se vidjela tek mala rasjeklina.

„Stani i ti gore, Evo," reče tetka. Eva se popne gore, a zavor uskoči. Miss Ofelija okrene slavodobitno ključ u bravi i metne ga u svoju torbu.

„Sad je sve u redu," reče. „Gdje je tvoj otac? Vrijeme je, da se skupi prtljaga. Pogledaj, gdje je."

„On je dolje pred svojom kajitom i jede naranču."

„Zacijelo ne zna, da smo već u gradu," reče tetka.

„O, da!" nastavi Eva, „ali tati se nigda ne žuri. Kad budemo na izlasku, bit će i on uz nas. Gle, tetice, tamo kraj ceste je naša kuća."

Parobrod uđe stenjući i jecajući u luku. Eva pokaže svojoj tetici razne tornjeve, kubeta i zgrade.

„Da, da, drago dijete," reče miss Ofelija, „to je sve vrlo lijepo. Ali lađa već pristaje, gdje je tvoj otac?"

Uto nastane običajni metež kod pristajanja lađe — konobari trčahu na sve strane, trhonoše vucijahu kovčege, sanduke i škatulje, a sve poteče preko mosta na kopno.

Miss Ofelija sjedne na velik kovčeg i metne uokolo svu sitniju prtljagu, da je lakše uzmogne nadgledati. Trhonoše i kočijaši salijetavahu je pitanjima, ne će li, da uzmu njenu prtljagu. Ali ona je čekala svog bratučeda. Kad su se putnici razišli, dođe najposlije i St. Clare i reče: „Bratučedo Vermont, sad si zacijelo već spremna?"

„O, ja već dugo čekam," odvrati miss Ofelija. „Već sam se počela i uznemirivati."

„Vrlo si dobrostiva," odvrati Mr. St. Clare. „Mnoštvo se razišlo, pa će nam sad biti tim udobnije. Kola već čekaju. Pruži mi ruku, Ofelijo. Tom i kočijaš odnijet će prtljagu."

„Poći ću s njima," reče Ofelija, „i prigledat ću, hoće li sve u redu opraviti."

„Čemu to?" pitaše St. Clare. „Kod nas je ovdje malo drugačije nego kod vas u zelenim vašim bregovima, draga Miss Vermont. Morat ćeš se i tome priviknuti. Ovdje nije običaj nositi tolike škatulje, ako ne ćeš da te svi drže sobaricom."

Miss Ofelija odijeli se od svoje prtljage, ali se ipak tek onda smiri, kad je sve bilo na kolima.

„Gdje je Tom?" pitaše Eva.

„Sjedi na boku," reče St. Clare. „Odsad bit će on našim kočijašem mjesto one pijanice koji je nedavno prevalio kola."

„O," odvrati djevojka. „Uvjerena sam, da će Tom biti čestit kočijaš. On se ne će nikada opiti!"

TRINAESTO POGLAVLJE

Kod novih gospodara

Kola stanu pred starom nekom kućom, sagrađenom u nekom zastarjelom, napô španjolskom stilu. Na sve četiri strane zgrade bijahu široke galerije. U dvorištu, vrlo slikovito i raskošno uređenu, bijaše vodoskok, koji bacaše uvis svoj srebropjeni vodeni trak. Voda se povraćala u mramorni basin, u kojemu su živahno plivale mnogobrojne zlatne i srebrne ribice. Dvije velike naranče i nekoliko razgranjenih šipaka rasprostirahu ugodnu sjenu. Uokolo raslo je najbujnije i najljepše cvijeće tropske flore.

„Nije li kod nas lijepo?“ upita Eva tetku Ofeliju.

„O, zacijelo,“ odvrati ona, „iako je kuća nešto starinska i kao poganska.“

St. Clare se nasmiješi na ovu primjedbu svoje bratučede i upita Toma, da li mu se ovdje sviđa. Tom potvrdi.

Na galerijama ukažu se doskora sluge u svim bojama, da pozdrave St. Clarea, koga su vrlo volili. Oni unesu prtljagu u kuću, a St. Clare isplati kočijaše.

Mlad mulat u prsluku od atlasa i u finim bijelim hlačama, sa zlatnim lancem za prslukom, potjera služinčad na drugu stranu kuće, nakloni se duboko pred St. Clareom i spremi se, da započne naučen govor, ali St. Clare reče: „Dobro, dobro, samo pripazi, da se prtljaga dobro spremi. Odmah ću doći.“

Eva je međutim bježala iz jedne sobe u drugu. U jednoj odaji kraj verande sjeđaše vitka i blijeda gospođa crnih očiju. Kad je Eva opazi, obujmi je i poljubi, viknuvši: „Majčice! Draga moja majčice!“

„Ne tako žestoko, dijete,“ reče majka, „zaboljet će me opet glava.“

Sada uđe i St. Clare, poljubi svoju ženu i prikaže joj svoju bratučedu. Mary primi Ofeliju hladno i ravnodušno.

Na vratima se ukaže služinčad, među njima i vrlo pristojno odjevena mulatkinja srednje dobi, koja se uvelike, kako se činilo, radovala povratku gospodina i njegove kćerke.

„Ah, i Mammy je ovdje!“ poviče Eva, poteče u njezin naručaj i izljubi je više puta. Crnkinja se nije tužila, da će je zaboljeti glava, već privine dijete na svoje grudi i smijaše se i plakaše kao luda. Eva se od nje odijeli, da pozdravi i ostalu služinčad.

„Tako,“ reče najposlije St. Clare, „sad pođite opet na svoj posao, kao što se dolikuje dobrim momcima i djevojkama.“

Uto ugleda Toma, koji stajaše kao na žeravici, jer ga je elegantno odjeveni Adolf posprdno motrio svojom lorgnetom.

„Fuj, tepče,“ poviče St. Clare i izbije mu lorgnetu iz ruke, „nije li te stid, što puštaš, da tvoj drug ovdje stoji?“ Uto opazi elegantni cvijećem izvezeni atlasni prsluk Adolfov. „Čini mi se ipak,“ doda on, „da je to moj prsluk.“

„O, master,“ odvrati Adolf, „prsluk bijaše sav zamrljan vinskim mrljama, pa sam mislio, da ga mogu uzeti. Gospodin vašeg kova ne može ga nositi.“

„Tako, tako,“ reče St. Clare, „to je nešto drugo. Sad ću Toma prikazati njegovoj gospodarici a onda ćeš ga odvesti u kuhinju. Od tebe pak tražim, da se prema njemu vladaš pristojno, jer je on više vrijedan nego i dva nevaljalca kao što si ti!“

St. Clare pozove Toma, koji se krstio od čuda gledajući baršunaste sagove, velika zrcala, slike, zavjese i dragocjeno pokućstvo.

„He, Mary,“ reče St. Clare, prikazujući Toma svojoj supruzi, „evo kočijaša, kakova si uvijek željela. On je uzor savjesnosti i trijeznosti, i vozit će te kako ti zapovijedaš.

Pogledaj ga, i ne reci opet, da na svojim putovanjima nigda ne mislim na te.“

Mary digne svoj pogled i upravi ga na Toma.

„I on će se opijati, to znam već sada,“ reče ona.

„Ne će,“ odvrati St. Clare, „preporučen mi je kao pobožan i trijezan čovjek.“

„Nadajmo se,“ reče Missis, „da će biti valjan, iako je moja nada neznatna.“

St. Clare preda nato Toma elegantnom Adolfu, koji ga odvede u kuhinju. Onda preda svojoj supruzi dragocjen dar, koji je, kako se činjaše, nije osobito razveselio. Tužila se na glavobolju. koju da je prouzročila buka pri njihovu povratku.

Mammy odvede Miss Ofeliju u njenu sobu, gdje se ona od dugog puta dobro otpočinula.

Nekoliko dana kasnije reče St. Clare kod zajutarka svojoj supruzi: „Sad počinju za te, Mary, zlatni dani. Doveo sam iz Nove Engleske našu vrlo praktičnu i vrijednu bratučedu, da te otereti u tvojim brigama i da se ti uzmogneš onako po miloj volji njegovati. Predaj joj dakle mirne duše ključeve kućanstva.“

„Meni je s pravom,“ reče Mary, „ona će dosta skoro vidjeti, da smo mi gospodarice u ovoj kući zapravo robinje.“

„Zacijelo si opet zlo spavala,“ reče St. Clare, „jer dobro znaš, da nije tomu tako. Pogledaj samo Mammy, koja je zbilja duša od žene, kakovu je ne ćeš tako skoro naći — što bi ti bez nje počela?“

„Mammy je još najbolja u čitavom tom društvu,“ odvrati Mary, „ali ona je samoživa, strašno samoživa. A takovi su svi crnci. Mammy je na primjer strašno pospana. Kad mi noću iznenada pozli, jedva je mogu probuditi. Ti ni ne slutiš, kako sam se noćas morala mučiti, dok sam je probudila. Moje se stanje stoga naravno pogoršalo.“

„Ali, majčice,“ upadne Eva, „nije li Mammy nekoliko noći uza te probdjela?“

„A odakle ti to znaš,“ reče majka odrešito, „zar se ona možda tebi potužila?“

„Nije, majčice,“ reče Eva, „rekla mi je samo to, da si imala opet nekoliko nemirnih noći.“

„Po svoj je prilici klonula od umora,“ reče St. Clare, „daj, da za promjenu Jana ili Ruža kod tebe bdije, da se Mammy otpočine.“

„Ti si doista bezobziran, St. Clare!“ odvrati Mary, „inače mi ne bi zacijelo takova šta predlagao. Kraj mojih živaca ne mogu uza se nikoga drugog trpjeti, inače bih pomahnitala. Da Mammy ima i malo osjećaja za me, zacijelo bi se ona lakše budila. Ali ona je odveć samoživa. Kad bi samo smjela, ona bi se smjesta povratila svome mužu na imanje mog oca. Uvijek se tuži, da je rastavljena od svog muža i od svoje djece. Ta ja ne mogu uza se trpjeti zaprljane stvorove! Osim toga bi se ona odveć brinula za svoju djecu pa bi mene sasvim zapustila. Gle, tako samoživi su pače najbolji među tim crncima!“

Miss Ofelija pogleda svog bratučeda i opazi na njegovu licu rumen srdžbe a usto i oštru crtu oko njegovih usana.

„Mislim,“ nastavi Mary, „da smo i mi mnogo krivi, što su nam robovi tako razmaženi. Često sam o tome govorila sa svojim mužem, ali sve uzalud. Sad mi je najposlije dozlogrdilo!“

„I meni, vjeruj mi,“ reče St. Clare, uzevši u ruke jutarnje novine.

Eva pođe sada k svojoj majci i ovije ruke oko njena vrata.

„Šta želiš?“ reče majka.

„Ah, majčice," odvrati dijete, „ne bih li ja smjela jednu noć kraj tebe probdjeti? Ja te zacijelo ne bih probudila a ne bih ni zaspala."

„Ne govori budalaštine, dijete," reče Mary.

„Ne smijem, majčice?" odvrati Eva. „Mammy se ne osjeća voljko, tuži se, da je od nekoliko dana bode u glavi."

„Evo opet jednog od Mammynih umišljanja! Ona je kao i sve druge što su. Ako je malo zaboli glava ili prst, odmah je teško bolesna i čini, kao da mora umrijeti. A što ja sve trpim — a ja se nigda ne tužim! Nitko ne zna, što ja sve moram pretrpjeti. Ali ja snosim strpljivo sve svoje boli."

Miss Ofelija se od tih riječi tako začudila, da je St. Clare morao prasnuti u smijeh.

„St. Clare se uvijek smije," reče Mary, „ako ja izustim samo riječ o svojim bolovima. Jedino se bojim, da će doskora doći vrijeme, kad će se on radi toga smijeha kajati!" I ona pokrije oči maramom.

St. Clare ustane i reče, da ima posla u gradu. I Eva izađe iz sobe. Tako ostanu Miss Ofelija i Mary same uza stô. Mary je govorila i dalje o svojim bolovima, tužeći se na ravnodušnost i okrutnost muškaraca, koji ovako zlo postupaju s bolesnicima kao što je ona. Onda prijeđe na kućanstvo, a razgovor se kretao oko posuđa, ormara, rubenine, smočnice i oko drugih stvari, kod čega je Mary Ofeliji davala toliko savjeta i uputa, da bi ova bila izgubila glavu, da nije bila iskusna i praktična kućanica.

„I tako mislim, draga bratučedo," svrši Mary, „da sam vam kazala sve nužno i vi ćete, ako se ja razbolim, i bez moje pomoći znati upravljati kućanstvom. Ali još nešto, na Evu treba da budno pazite, ona je čudnovato dijete, u nje su sasvim osobita svojstva, meni nije ni u čem slična."

Miss Ofelija pomisli, kolika je to sreća za Evu, ali reče samo: „Eva je dobro dijete — uvjeravam vas, da nigda nijesam boljeg vidjela."

„Ali upliv, što ga ona izvodi na služinčad, poguban je," odvrati Mary. „Ta sami ste čuli, da je htjela noću kraj mene bdjeti, da Mammy može spavati. Ali ovakim ljudima treba sveudiljno dozivati u svijest njihov podređeni položaj a dijete na to uvijek zaboravlja."

„Ta i vaše je mnijenje," odvrati Ofelija, „da su i robovi ljudi, i da moraju počinuti, kad su umorni."

„Zacijelo, zacijelo," uzvrati Mary, „i ja zahtijevam, da dobe ono što ih ide, ukoliko to nije za me vezano s kakvim neugodnostima. Mammy mi je noću potrebna, i zato treba da ona bdije. Ako joj je potrebno da spava, neka počiva u drugo vrijeme. Ljude ne valja razmaziti. U tom me pogledu moj muž nije nigda shvatao. On ima svoj imetak i svoje sluge, ja imam svoj imetak i svoje sluge. Zakon mi dopušta, da postupam sa svojim slugama onako, kako se meni sviđa. A ipak se on uvijek upliće u moje poslove. On primjerice ne dopušta, da tko u njegovoj kući bude bijen, on jednostavno zabranjuje kažnjavanje robova. Pa ipak ih nije moguće drugačije odgojiti, jer nijesu nego velika djeca."

„O tom ja ništa ne razumijem i hvalim Bogu, da ništa ne razumijem," odvrati Ofelija.

„Vi ćete već i to upoznati, i to na svoju vlastitu štetu," reče Mary. „Vi ni ne slutite, kakovi su crnci, kako su gadni, nerazumni, djetinjski, nezahvalni i zloćudni."

Kad bi se Mary tako ražestila, nije ničim odavala, da je bolesna; sva bi je umornost i potištenost u taki čas ostavljala.

„Vi ni ne slutite," nastavi ona, „kakove budalaštine moj muž kadikad govori. Mi sami, veli on, krivi smo, da

su crnci neposlušni, a okrutno je kažnjavati prestupak što smo ga sami skrivili. On dapače tvrdi, da bi on na njihovu mjestu isto činio."

Ne vjerujete li vi," pitaše Miss Ofelija, „da su oni stvoreni od iste krvi i od istog mesa kao i mi?"

„Zacijelo nijesu," reče Mary, „oni su sasvim druga bića, pripadaju sasvim drugoj, nevrijednoj rasi. Oni su od naravi zločudni, lažljivi i lijeni.

„Imaš sasvim pravo, Mary," reče St. Clare, koji u taj čas uđe u sobu. „Ne mogu sebi ni zamisliti, kako će te grješne kreature na sudnji dan strašno odgovarati, osobito radi svoje lijenosti. Mary i ja zacijelo smo uzori marljivosti, a kraj tako dobrog primjera neoprostivo je, što su oni tako lijeni."

Kani se svog podrugivanja, St. Clare," poviče Mary. „To je ipak već previše."

„No, Mary, bez zamjere," reče St. Clare. „Sasvim sam sustao, jer sam Adolfa uzeo čestito na rovaš. Nije mu nikako htjelo biti jasno, da i ja za svoju vlastitu porabu trebam još nekoliko svojih odijela, i da mi smije uzeti samo tucet mojih finih rubaca od batista i samo određenu količinu kolonjske vode. Ali on se zbilja razljutio, pa sam se morao mučiti, da ga dobrim riječima opet primirim."

„Ah, St. Clare," reče njegova žena, „upravo je sramotno, kako ti ljude maziš! Kad ćeš jednom naučiti, da dolično s njima postupaš?"

„Da, šta ćeš?" pitaše St. Clare. „Možeš li mu za zlo uzeti, ako uznastoji, da postane sličan svome gospodaru? Ako nalazi svoju sreću u rupcima od batista i u kolonjskoj vodi, zašto da mu ja pomutim tu njegovu sreću?"

„A zašto ga nijesi bolje odgojio? uplete se sad iznenada i Ofelija, koja je sve dosada slušala, kako se supruzi obasiplju prekoravanjima.

„To bi me bilo stajalo odveć mnogo muke, draga bratučedo," odvrati St. Clare. „Da nijesam tako lijen, mnogošta bi bilo bolje."

„Bog će te zato pozvati na odgovornost," odvrati Miss Ofelija. „Posjednik robova ima veliku odgovornost."

„Ti si me eto prilično oštro prekorila," reče St. Clare, „ali ja te zato tim više cijenim."

„Kod te bagre ne koristi nikakav odgoj," nastavi sad Mary. „Oni su naskroz zli i nezahvalni. Što sve mi za njih činimo, a ipak sve zajedno ništa ne koristi."

Najednom se začuje sa verande glasan smijeh. St. Clare stupi do prozora i nasmije se sam. Na malenoj ledini sjeđaše čiča Tom, sve njegove zapućke bijaše Eva okitila cvijetovima jasmina, ovjesivši mu oko vrata vijenac od ruža. Najposlije mu je sjela u krilo.

„Kako se tome možeš smijati, Augustine?" reče Miss Ofelija. „To se ne pristoji!"

„Ne vidim u tome nikakve nepristojnosti," odvrati St. Clare. „Ako dijete miluje velika psa, pa bio taj i crn, ne će ga stoga nitko prekoriti, ali ako je to crnac, onda je to već nepristojno! To je vaše kršćansko shvatanje. Vama na sjeveru gade se crnci kao što i zmije i žabe, vi ne volite, da je među vama i njima što zajedničko. Najradije biste ih sve povratili u Afriku, da ih više ne vidite i ne mirišete. Onda biste k njima poslali nekoliko misionara, da ih malo pouče u kršćanstvu, i s time bi po vašem mnijenju bilo udovoljeno vašoj dužnosti čovječnosti. Vjeruj mi, bratučedo, — Eva je kao ruža iz raja, koja je došla na svijet radi tih siromaka i nevoljnika, koji su potrebni ljubavi i priklonosti."

„Dragi Augustine, ti govoriš kao kakav profesor."

*

„Jest, govor je moja jaka strana, draga bratučedo," reče St. Clare smiješeći se, „a kako je tvoja jaka strana čin, onda to dvoje zajedno tvori lijepu diobu rada.

ČETRNAESTO POGLAVLJE.

Lijepo gospodarstvo

Od onoga je dana po želji Evinoj postao Tom sveudiljnim njenim pratiocem. Bio je odjeven čistim suknenim odijelom, imao je crn šešir, svijetle cipele, kao snijeg bijele manšete i ogrlicu, pa je tako činio sašvim ugledan dojam. S konjima nije imao više toliko posla, jer gospođa Mary nije trpjela, da dođe u njenu blizinu, budući joj je zadah staje bio neugodan, uplivišući, kako kazivaše štetno na njezino zdravlje.

Majci nije nikako bila počudna Evina ljubav prema Tomu.

„He dijete moje," reče ona jednog dana kćeri, „vrlo je lijepo, da sa služinčadi dobro postupaš, ali se nikako ne pristoji, da s njima isto tako općiš kao s našim rođacima i uopće s ljudima našeg položaja. Bi li ti primila bolesnu Mammy u svoju postelju?"

„O, zacijelo, majčice," uzvrati mala, „ja bih je tad mogla bolje njegovati; a moja je postelja bolja od njezine."

Majka se sva prestravi od tog odgovora, koji je pokazao podpunu neuviđavnost Evinu.

„Što bi se tu dalo učiniti?" reče ona Miss Ofeliji.

„Ništa," odvrati ova.

Eva se iznajprije snuždi, kad su je radi njenih riječi prekorili. Ali doskora se taj neugodni dojam u njenoj djetinjoj ćudi sasvim rasplinuo, a ona bijaše opet vedra i vesela kao prije. Miss Ofelija uzela je upravu čitavog kućanstva u svoje energične ruke. U čitavom gospodarstvu vladaše velik

nered, koji je po mnijenju gospodaričinu imao svoj izvor jedino u nevrijednosti služinčadi, što je pripadala inferijornoj, crnačkoj rasi. Mnogo koja novotarija, što je uvede Mis Ofelija, bijaše dabome začudna. Ona bi ustajala jutrom u četiri sata, pomela bi na najveće začuđenje sobaričino sama svoju sobu, kako se tome bila u svojoj domaji priviknula, a zatim bi savjesno pregledala sve smočnice i sva spremišta. Dabome da je tu došlo koješta na vidjelo, što je kuhinjskoj družini bilo vrlo neugodno, pa je ova mrmljanjem kazivala svoje nezadovoljstvo s novotarijama „nordičke lady." Najteže se to kosnulo stare Dine, prve kuharice i najvišeg autoriteta u kuhinji, koja je već kod Maryne majke vodila kuhinju. Ona je bila povrijeđena u svome pravu i dostojanstvu, kad je Miss Ofelija otvarala sve ladice na ormarima, pregledavajući njihov sadržaj.

„Čemu služi taj ormar, Dino?" počne Mis Ofelija svoj ispit izvukavši nekoliko ladica.

„Koječemu, Missis," reče Dina, pušeći i dalje svoju lulu.

Ofelija izvuče iz šarenog koječega u ormaru najprije fini damastni stolnjak pun krvavih mrlja, koji se očito upotrebljavao za zamatanje mesa.

„Ali, Dino," reče Miss Ofelija, „ta šta je to? Fini stolnjaci tvoje gospodarice nijesu za to, da ti u njih umataš krvavo meso!"

„O, zacijelo nijesu," reče Dina, „ali jednom nije bilo pri ruci ručnika pa sam uzela stolnjak, koji sam ondje spremila, da ga dadem oprati."

I Miss Ofelija pretraživaše ostali sadržaj ormara. Ona naiđe tu na ribež, na dva do tri zrna muškata, na jedan molitvenik, nekoliko rubaca, pletivo, nekoliko uvojaka kose, svežanj duhana, dvije šalice sa zlatnim rubom, a u njima pomade, na dvije stare cipele, komad flanela, nekoliko ko-

mada bijelog luka, nekoliko ubrusa i razderanih ručnika, konac s iglama, razderane škatulje, iz kojih padahu sušene mirodije — sve ispremiješano. Miss Ofelija je začuđeno stresala glavu.

„Dino gdje spremaš muškat?“ upita ona.

„Svagdje, Missis,“ odvrati Dina, „ondje u razbijenoj šalici ima ga nešto, zatim ovdje, pa i ondje u onom pretincu.“

„I u ovom ga ormaru ima,“ reče Miss Ofelija i digne muškat u vis. „A što je ovo ovdje?“ nastavi ona, kazujući Dini šalice s pomadom.

„Ah,“ odvrati Dina, „to je moja mast za kosu, koju sam tamo metnula, da mi bude pri ruci.“

„I u tu si svrhu uzela najbolje posuđe gospodaričino!“ reče Miss Ofelija. „To je lijepo gospodarstvo! To će odsad drugačije biti!“

Tako je to potrajalo neko vrijeme. Nekom žurbom i spretnošću, kojoj se Dina iskreno divila, uredi Miss Ofelija kuhinju. Kod toga je Dini potanko razložila, kako želi sve da bude; lonci moraju biti uvijek čisto oprani a kositar svijetlo očišćen, na to će ona ubuduće strogo pripaziti.

Ali to bje za staru crnicu ipak previše. Njena srdžba prevrši mjeru a ona bješnjaše: „Zar da ja perem svoje suđe? Što se jedna lady razumije u posao? Kako će gospodar dobiti jelo u pravo vrijeme, ako budem morala uvijek prati suđe? Mrs. Mary me radi toga nije nigda prekoravala. Ako se nordičke ladies brinu za svoju kuhinju, onda one nijesu uopće ladies.“

Miss Ofelija je nekoliko dana ozbiljno nastojala, da dovede sve u red, ali sva se njena nastojanja razbiju o opiranju kuhinjske družine. U svojoj zdvojnosti obrati se ona jednog dana St. Clareu.

„Sasvim je nemoguće uvesti u tu kuću red,“ uzdisaše ona. „Za čitavog svog života nijesam u kojem gospodarstvu naišla na taki nehaj, rastrošnost i nered.“

„Vjerujem ti,“ odvrati St. Clare, „ali, draga bratučedo, ne smiješ zaboraviti, da mi gospodari moramo biti ili sami ugnjetavani ili opet moramo druge ugnjetavati. Tko mrzi strogost a dobroćudan je, mora šutke trpjeti kojekakove neugodnosti. A kako ja ne ću, da se ubogi ljudi biju, a oni to dobro znadu, moram pustiti, da sve prolazi svojim prirodnim putem.“

„Ali ti ogromni izdaci, ta rasipnost! reče Miss Ofelija.

„Koja šteta od toga, draga Ofelijo?“ odvrati St. Clare. „Čemu red, štednja i koješta drugo, kad imam dvostruko toliko imetka, koliko ga uopće mogu potrošiti?“

„Nije pravo što dopuštaš,“ usprotivi se Ofelija, „da sve ide svojim putem. Meni se čini, da ti tvoji ljudi nijesu pošteni.“

„Pošteni?“ upita St. Clare. „Možeš li to od njih zahtijevati? Dakako da nijesu pošteni. Pa što bi ih na tome svijetu moglo sklonuti, da budu pošteni?

„Ali ti bi ih trebao odgajati,“ reče Miss Ofelija. „Onda bi doskora sve drugačije bilo.“

„Nijesam ja za to podoban,“ rugaše se St. Clare, „Mary bi od vremena do vremena htjela da ih prignjavi željeznom rukom i da ih odgoji, ali varanja se oni ne bi nigda odučili.“

„A nema li među njima baš ni jedan poštenjak?“ upita Miss Ofelija.

„O, kadikad se i takav nađe,“ reče St. Clare, „ako ga je naime narav stvorila tako nepraktičnim, ograničenim, vjernim i poštenim, da ga ni najgori utjecaj ne može iskvariti. Poteškoća u odgoju crnaca stoji u tome, da oni uopće ne

shvataju pojam osobnog vlasništva, pa prema tome ni ne znaju, da stvari njihova gospodara nijesu njihove. Ne znam dakle, kako bi oni uopće mogli biti pošteni. Čovjek kao Tom zaista je neko moralno čudovište."

„Ali, ta to je strašno!" uzdahne Miss Ofelija. „Stidite se, što nijeste podobni da učinite štogod za ćudoredno poboljšanje crnaca!"

„Ne znam, imaš li razloga, da se tako osobito zgražaš," reče St. Clare. „Pogledaj po čitavom svijetu na visoke i niske; svagdje se niži slojevi zanemaruju, da za bogatije čim jeftinije rade. Tako je to ovdje, tako je u Engleskoj i po svim drugim zemljama na svijetu. Pa ipak čitav kršćanski svijet gleda samo na nas Američane nekim kreposnim zgražanjem, jer je u nas neka malo drugačija metoda nego u Evropljana. Ovdje podržaje poslušnost bič, a ondje glad."

„Ne, nije tako, ima ipak još neka razlika," reče Miss Ofelija, „u Evropi se barem pripadnici nižih slojeva više ne mogu prodavati, tamo se više ne rastavljaju muž i žena, majka i dijete."

„U tome imaš pravo, bratučedo," odvrati St. Clare, „toga još u Evropi nema. Ali zvonilo je k objedu."

Miss Ofelija spozna doskora, da St. Clare ne dijeli njenih nastojanja i želja u pogledu reformiranja kućanstva. Ali uza sve to nije ona napustila svoju težnju, da u kuhinji načini reda, nadala se, da će svojim dobrim primjerom postići ono, što joj nije uspjelo silom. Ali sve je bilo uzalud, sve ostane pri starom.

Tom se osjećao vrlo voljko u svom novom zvanju. Kad ne bi pratio Eve, pošao bi u svoju komoricu nad stajom, da čita sveto pismo. Ali jednoga ga dana oblada čežnja za svojima u Kentuckyu pa uzme pero u ruku i počne

pismo svojoj Hloji. Najprije pokuša na pločici od škriljevca, šarajući neka nespretna slova, onda se nastojao dosjetiti drugim slovima, koja je tijekom vremena bio zaboravio. U tome teškom poslu zateče ga Eva, koja je bila neopažena ušla u njegovu sobicu.

„Ah, čiča Tom," zapita ga ona, gledajući ga neko vrijeme, „kakove ti to smiješne stvari rišeš?"

„Pišem svojoj ženi," odvrati Tom, „ali mi nikako ne ide za rukom."

„Da ti samo mogu pomoći, čiča Tom," reče Eva. „Učila sam doduše nešto pisati, prošle sam godine poznavala sva pismena; ali bojim se, da sam ih opet sve zaboravila."

Ona prisloni svoju glavu uz njegovu i oboje se počnu zajedničkim silama savjetovati, kako bi mogli napisati to pismo. Oboje je bilo jednako ozbiljno a opet i jednako neuko. O svakoj se riječi naširoko raspravljalo, a Tom risaše slovo po slovo na pločicu.

„Čiča Tom," reče Eva, „uistinu je vrlo lijepo, kako ti to činiš; tvoja žena i tvoja djeca vrlo će se obradovati. Ah, šteta, što si ih morao ostaviti! Molit ću tatu, da te jedamput pusti k njima."

„Missis mi je obećala, da će me prekupiti, čim skupi nužnu svotu novaca," reče Tom, „a ja sam uvjeren, da će održati svoju riječ. Mr. George doći će po me. Ovaj mi je dolar dao za uspomenu."

I on izvadi svoj dragocjeni dolar, što ga je na vrvci nosio oko vrata.

„O," rekne Eva, „onda će zacijelo doći! Kako se radujem, da ću ga vidjeti!"

„Htio sam im tako rado pisati i kazati ubogoj Hloji, da mi je dobro, jer se ona dobra duša tako žalosti!"

„A što ti tu radiš, Tom?“ zamnije iznenada iza njega glas St. Clarea. On stupi bliže i ugleda pločicu.

„To je pismo čiča Toma“ odgovori Eva, „ja mu pomažem.“

„No,“ reče St. Clare, „lijepo baš nije. Mislim, da će bolje biti, ako pustiš, da ja pismo napišem.“

„Tata, ovo je pismo za nj vrlo važno,“ reče Eva. „Njegova gospodarica hoće da pošalje novaca, da ga prekupi.“

St. Clare to nije vjerovao, smatrajući tu izjavu običnom utjehom dobroćudnih ljudi, kojom bi tješili prodane robove. Ali ne reče ništa, nego zapovjedi Tomu, da osedla konje.

Ali još iste večeri bude Tomovo pismo napisano i predano na poštu.

PETNAESTO POGLAVLJE.

Odluka tetke Hloje

Kasnog jednog ljetnog popodneva sjeđaše Mr. Shelby u velikoj dvorani svoje kuće pušeći cigaru. Mrs. Shelby sjeđaše bliže k vratima, zaposlena šijenjem.

„Znaš li,“ počne ona, „da je Hloja dobila od Toma pismo?“

„Nije moguće!“ uzvrati on, „pa šta radi stari?“

„Čini se, da mu je sasvim dobro,“ nastavi Mrs. Shelby, „kupila ga je izvrsna gospoštija. Posao ga odveć ne pritište.“

„To me veseli,“ reče Mr. Shelby. „Tako će se zacijelo priviknuti na jug pa se ne će više htjeti povratiti.“

„Baš protivno,“ odvrati Mrs. Shelby. „On se potanko upitao, kad će biti namaknut novac za njegov iskup.“

„Da, to uistinu ne znam,“ reče Shelby. „Kad poslovi jednom pođu po zlu nema kraja ni konca nevolji. Kod jednog uzajmljuješ, da drugoga platiš, a onda moraš opet u

trećega posuđivati, da zadovoljiš novoga vjerovnika. Vijak bez konca! Kao tjerana divljač.“

„Morat će se,“ reče Mrs. Shelby, „nešto učiniti, da izađemo na kraj. Ne bismo li mogli jedno imanje prodati?“

„Što ti pada na um, Emilijo!“ odvrati Mr. Shelby. „Ti si najbolja žena u Kentuckyu, ali u poslove se ne razumiješ.“

Mrs. Shelby je šutjela i uzdisala. Ali ona je bila tvrdo odlučila, da održa ono, što je obećala Tomu i Hloji.

„Ne misliš li,“ počne ona opet, „da bismo ipak na drugi koji način mogli skucati novac? Uboga Hloja! Jedina joj je želja u njezinu životu, da Toma opet vidi.“

„Vrlo mi je žao,“ odvrati Shelby. „Prenaglio sam se, kad sam to obećao. Ne bi li bilo bolje kazati joj, da je to nemoguće, pa da se smiri?“

„Shelby, reče njegova supruga ozbiljno, „učila sam naše ljude, da su njihovi brakovi jednako sveti kao i naši. Kako da im sad protivno kažem? Ako se novac ni na koji drugi način ne može namaknuti, davat ću ja pouku u glazbi.“

„Ali ženo“ odvrati njen muž, „valjda se ne ćeš tako poniziti!“

„Poniziti? Ne bi li me kud i kamo više ponizilo, kad ne bih održala obećanje, što sam ga zadala tom nevoljnom stvoru?“

Razgovor prekine dolazak tetke Hloje — koja je htjela pokazati Mrs. Shelby zaklanu perad i pitati je kako da je priredi.

Mrs. Shelby pođe s njom na dvorište.

„Htjela bih znati,“ reče, „želi li Missis, da načinim paštetu.“

„To mi je sasvim svejedno, Hlojo,“ odvrati Mrs. Shelby, donesi ih na stol, kako te volja.“

Hloja stane smetena — činilo se, da joj je još nešto na srcu. Najposlije počne: „Dobri Bože, Missis, zašto, da si Master i Missis razbijaju glavu radi novca? Ta stvar je tako laka!“

„Ne razumijem te, Hlojo,“ odvrati Mrs. Shelby.

„Nu, ta druga gospoda iznajmljuju svoje robove i služe tako novaca.“

„Jest Hlojo,“ odvrati Mrs. Shelby, „što dakle predlažeš?“

„Ništa ja ne predlažem,“ reče Hloja, „Ali Sam mi je javio, da slastičar u Louisvilleu traži dobru kuharicu za kolače i paštete i da plaća četiri dolara na nedjelju.“

„Pa, Hlojo?“ pitaše Mrs. Shelby.

„Vrijeme je, Missis,“ reče Hloja, „da Saly, moja najstarija, počne nešto da zarađuje. Poučavala sam je, a ona sad kuha malone tako dobro kao ja. Ako Missis dopusti da odem, pomogla bih, da se novac namakne. Ne bojim se nimalo, da moji kolači i moje paštete ne će biti isto tako dobre kao da su od slastičara.“

„Ti bi dakle ostavila svoju djecu, Hlojo?“ upita Mrs. Shelby.

„Ali Louisville je vrlo daleko odavde,“ reče Missis.

„To me ne plaši,“ odvrati Hloja, „znam, da je niz rijeku, možda blizu onog kraja gdje mi je muž.“

„O, donle ima još mnogo i mnogo milja!“ odgovori Missis, a Hloja se rastuži.

„Dobro, pođi,“ nastavi Mrs. Shelby, a svaki novčić što ga zaradiš, upotrijebit će se za odkup tvog muža.“

Na te se riječi Hlojino lice razvedri a ona reče: „Bože, Missis je uistinu preljubezna! Ne trebam da kupim ni odjeće ni cipela, baš ništa. Moći ću svaki novčić uštedjeti. Koliko nedjelja ima godina, Missis?“

„Pedeset i dvije,“ reče Mrs. Shelby.

„A četiri dolara na nedjelju, koliko je to?“ pitaše Hloja.

„Dvije stotine i osam dolara“ odvrati Mrs. Shelby.

„Ej, zar toliko?“ poviče Hloja. „A kako će dugo potrajati, dok zaradim čitavu svotu, Missis?“

„Četiri do pet godina,“ reče Mrs. Shelby, ali ne će biti nuždno da tako dugo ostaneš, jer ću i ja nešto pridonijeti. Kad polaziš?“

„Na to nijesam još ni mislila,“ odvrati Hloja, „ali Sam reče, da će sa ždrebadi niz rijeku i da mogu s njim. Spremit ću dakle smjesta svoje stvari. Ako Missis dopusti, poći ću sjutra rano, samo molim, da mi Missis napiše moju putnicu i preporuku.“

„Napisat ću ih, ako se Mr. Shelby ne usprotivi,“ reče Mrs. Shelby i pođe uza stube u stan. A tetka Hloja ode u svoju kolibu, da spremi što joj treba za put.

„Mr. George,“ reče ona, kad ovaj dođe u kolibu, zatekavši je pri spremanju, „znate li već, da idem u Louisville i da ću ondje zarađivati četiri dolara na nedjelju? Missis će novce štedjeti, da otkupi mog muža.“

„Uistinu?“ vikne George, „ti ideš u Louisville?“

„Sjutra, sa Samom! A vi, Mr. George, budite tako ljubezni i pišite mome mužu, pripovijedajte mu čitavu stvar, hoćete li?“

„Hoću,“ odvrati George. „Čiča Tom poveselit će se, ako što od nas sazna. Donijet ću odmah papira i tinte, tetko Hlojo, i pisat ću mu o mladoj ždrebadi i o svemu drugome.“

„Molim, Mr. George,“ reče tetka Hloja, „učinite to! Međutim ću vam još ispeći pile. Odsad više ne ćete večerati kod tetke Hloje.“

Još iste večeri napiše Mr. George odgovor na Tomovo pismo. Mr. George mu ispriča uz kojekakove novosti iz

domaje i to, da je tetku Hloju najmio neki slastičar u Louisvilleu, gdje će pečenjem pašteta mnogo novaca zasluživati. Ovaj će se novac upotrijebiti za otkup čiča Toma. Mojsije i Petar su zdravi, najmlađe vrluda pod Sallynom paskom po čitavoj kući. Ostali dio pisma pripovijedao je o Georgeovim naukama, napominjao je imena ždrebadi, koja su za Tomova odsustva došla na svijet, i kazivao je najposlije, da su i otac i majka zdravi.

Kad je Tom primio ovo pismo, promatraše ga sveudiljno i dogovaraše se s Evom, što će s njim učiniti. Najprije ga htjede uokviriti i objesiti o stijenu svoje sobe. Ali kad mu budne jasno, da će se tako vidjeti tek jedna strana njegova, napusti on tu misao i spremi dragocjeno pismo na dno svoga kovčega.

ŠESNAESTO POGLAVLJE.

Vjesnica ljubavi.

Porodica St. Clare imala je na jezeru Pontchartrain, nekoliko milja sjeverno od New Orleansa, prekrasan zaselak, u kojemu je boravila u ljetno doba. Prijateljstvo između Toma i Eve postajalo je sve srdačnije, što je Eva više poodrasla, on ju je susretao nekim poštovanjem i nekom nježnošću, donoseći joj sa tržišta najkrasnije kite cvijeća i najljepše breskve i naranče. Ona mu je na njegovo najveće veselje čitala iz svetoga pisma, poprimivši pomalo i sama vjersko ushićenje svoga prijatelja. Često bi sjedjeli na travi kraj jezera. Bilo je to neke nedjelje navečer; sveto je pismo ležalo otvoreno u Evinom krilu. On je pjevao neku metodističku pjesmu, u kojoj bijaše govora o novom Jerusalimu.

„Šta misliš, čiča Tom," pitaše Eva, „gdje leži novi Jerusalim?"

„Gore u oblacima, Miss Eva," reče Tom.

„Meni je," nastavi Eva, „kao da ga vidim. Gle tamo one oblake, kao da su ogromna mramorna vrata, vidiš kroz njih — daleko, daleko straga je sve od čista zlata. Čiča Tom, ja ću doskora onamo."

„Kuda, Miss Eva?" pitaše Tom.

Dijete pokaže rukom na nebo, na koje bijaše upravljen njegov pogled i reče: „Idem onamo, i to skoro!"

Toma se ove riječi duboko kosnuše. Sjetio se svog opažanja, da se Eva u posljednje vrijeme znatno promijenila. Ruke su joj se posušile, put postala malone prozirnom, njen dah užurban i kratak, a ona sama bi se brzo umorila, kad bi trčala po vrtu.

„Eva, Eva!" začuje se glas Miss Ofelije. „Rosa pada, dijete, dođi u kuću!"

Eva i čiča Tom požure se u kuću.

Miss Ofelija bila je za svoga boravka u Novoj Engleskoj stekla mnogo iskustva u njezi bolesnika. Dobro je poznavala prve znakove sušice, te strašne boljetice, koja tolike ljude u ranoj mladosti uništuje. Opazila je suhi kašalj Evin, njena upala lica i ono sumnjivo rumenilo na njima. Ovi znakovi kazivahu bjelodano, da je Evino zdravlje teško ugroženo. Povjerila je St. Clareu svoja opažanja, ali ovaj ne htjede o tome ni čuti, odgovarajući joj svaki put nestrpljivom naglošću, koja se dobrano razlikovaše od njegove dosadašnje blagosti i vedrine.

„Ne govori mi o tome, bratučedo," kazivao bi on, „to ne ću da čujem. Ta vidiš, da dijete raste. Djeca uvijek omršave, kad rastu."

„Ali kašalj!" odvrati Miss Ofelija.

„Budalaštine," reče on, „taj kašalj ništa ne znači, ona

se malo prehladila. Prestani jednom s tim strašljivim pripovijestima iz bolničke sobe!“

Tim bje stvar svršena. Ipak je i St. Clare bio sam u brizi, promatrajući bojažljivo Evu.

Eva se, na veliku žalost svoje majke, vrlo rado igrala sa crnačkom djecom, osobito s nekom dvanaestgodišnjom djevojčicom, po imenu Topsy, koju je St. Clare bio kupio i poklonio svojoj bratučedi, da na njoj praktično pokaže svoje toliko hvaljene odgojne sposobnosti. St. Clare bijaše onda djevojčicu predveo svojoj bratučedi, zapovjedivši djetetu, da zapjeva neku crnačku pjesmu i da zapleše. Krештavim glasom zapjevâla je Topsky neku sasvim čudnovatu crnačku melodiju, lupajući usto rukama takt i plešući neki divlji ples, koji svrši oporim reskim uzvikom i nekolikim skokovima.

Miss Ofelija se malone prestravila.

„Ali, Augustine,“ rekla je tada, „zbilja nije bilo nužno, da si ovo dijete kupio. Ta u kući ima dosta djece, za koju se ja moram brinuti.

„Jesu li to tvoji toliko hvaljeni nazori, bratučedo?“ odvrati joj St. Clare. „Riječi, ništa nego riječi! Ova je djevojčica dijete pijanih i propalih roditelja, koji imaju neku krčmu. Kad bih onuda prolazio, čuo bih svaki dan, kako roditelji psuju i biju svoje dijete. To mi dozlogrdi i ja kupih dijete — pokušaj i odgoji ga dobrim pravovjernim i novoengleskim načinom! Gledaj, da ga dovedeš na pravi put!“

„Ali djevojčica je strašno zamazana i napo gola,“ odvrati Miss Ofelija.

„Operi je i odjeni,“ odvrati St. Clare.

Miss Ofelija se mučila i brinula za to zapušteno dijete, ali joj nikako ne uspije, da ga odgoji na svoj način. U sa-

obraćaju s Evom promijenila se Topsy začudno. Postane dobrom, pristojnom djevojkom, koja je rado pomagala. Svatko se čudio, kako se Topsy kao nekim čudom promijenila, ali se Evina majka zgražala, kako se njezina kći družila s tom crnačkom djevojkom. Eva joj je sveudiljno davala povoda, da se iznova zgraža.

„Majko,“ reče ona jednog dana, „zašto ne učimo naše sluge pisati?“

„Kakovo je to pitanje, dijete — ta to ne čini nitko!“ odvrati Mrs. St. Clare.

„A zašto ne?“ pitaše Eva.

„Jer njima to ne treba,“ odgovori majka. „Naučivši pisati ne rade oni ništa bolje, a za rad su stvoreni.“

„Ali tad bi barem mogli čitati sveto pismo, majko, pa bi tako spoznali volju božju!“ odvrati Eva.

„Što trebaju,“ reče majka, „mogu im drugi pročitati.“

„Ali sveto pismo mora svaki kršćanin sam čitati,“ odvrati Eva.

„Često se zgodi, da ga ustrebaju baš onda, kad nema koga da im čita.“

„Eva, ti si uistinu čudnovato dijete,“ reče majka.

„Tetka Ofelija naučila je Topsy ipak pisati,“ nastavi Eva.

„Pa vidiš, što to koristi,“ uzvrati Mrs. Clare, „Topsy je najgora djevojka što je poznam.“

„Topsy je dobra,“ reče Eva, „ona nastoji da živi onako, kako to sveto pismo traži.“

Mary St. Clare redila je za ovoga razgovora ormar.

„Doskora ćeš, dijete moje morati pomišljati na druge stvari,“ reče, „nego da robovima čitaš sveto pismo. Prije sam i ja to činila, pa se uistinu ne protivim, da i ti to činiš. Kad budeš jednom polazila u društva, ne će ti za to preo-

stajati vremena. Gle, ovo ćeš biserje nositi, kad pođeš na prvi ples."

Eva uzme kutiju i izvadi iz nje đerdan od dragulja. Njene su ga oči gledale, ali misli kao da su joj sasvim drugdje bile.

„Ovi su dragulji zacijelo vrlo dragocjeni?" pitaše Eva.

„Doista," reče majka, „moj ih je otac naručio iz Francuske. Vrijedni su malen imetak."

„Htjela bih, da su moji," reče Eva, „pa da smijem s njima učiniti što hoću."

„A šta bi učinila?" pitaše majka.

„Prodala bi ih, kupila bih za dobivene novce posjed u slobodnoj zemlji i odvela bih onamo sve naše ljude. Tad bih namjestila učitelje, koji bi ih poučavali u čitanju i pisanju."

Majka se glasno nasmije. Ali Eva nastavi:

„Znam, majko, da ih se bolno dojima, što ne znaju ni čitati ni pisati. To osjeća i Tom, i Mammy i mnogi drugi. Nepravedno je, da ih ne poučavamo.

„Eva," reče Mrs. St. Clare, „ti si još dijete i ne razumiješ još ništa o tim stvarima. Kad o tome govoriš, zaboli me uvijek glava."

Eva ostavi majku i poučavaše od toga vremena Mammy u čitanju.

Eva je rasla, lijepa i vitka, ali čudnovato nježna i lako priklona raznim bolestima. U ono doba dođe u zaselak na nekoliko dana u pohode St. Clareov brat Alfred sa svojim najstarijim sinom Henriqueom. Henrique bijaše lijep dječak, crnook i pun života. Dražest njegove bratučede posve ga očara pa je sveudiljno bio u njenoj blizini. Nekog popodneva dovede Tom Evinog ponnya pred verandu a Dodo, trinaestgodišnji mulat, kojega je St. Clareov brat doveo sa

sobom kao slugu, dovedę za Henriquea malena arapskog vranca.

„Dodo, ljenivče," poviče Henrique, „ta što je to opet? Ti nijesi konja iščesao?"

„Jesam, master," reče Dodo ponizno, ali on se opet zaprašio."

„Jezik za zube, neotesanče," vikne Henrique, dignuvši svoj bič. „Kako smiješ govoriti, a da ti nijesam dopustio?"

„Mr. Henrique," počne opet Dodo, ali dalje nije mogao, jer ga je Henrique udario bičem po licu, i pograbivši ga za ruku bičevao ga tako dugo, dok mu se ruka ne umori.

„Bezobrazni derane," vikaše Henrique bez daha, „naučit ću ja tebe, nepozvan se ispričavati! Odvedi konja u staju i očisti ga! Poučit ću ja tebe, kako se imaš vladati!"

„Mladi gospodine," reče Tom, „htio je reći, da se konj valjao po tlu, kad ga je izveo iz staje. Vidio sam, da ga je česao."

„Šuti, dok ne budeš pitan!" vikne Henrique Tomu, okrene se i pođe uza stube k Evi, koja ga ondje čekaše.

„Draga bratučedo," reče on, „žalim, što moraš čekati radi tog ludog momka. Sjednimo na ovu klupu. Ali zašto si tako snuždena?

„Kako možeš biti tako okrutan i bezbožan prema ubogom Dodu?" reče Eva.

„Okrutan — bezbožan," ponovi dječak, kako to misliš?"

„Ne ću, da me zoveš ‚draga Eva,' ako budeš tako okrutan," odvrati dijete.

„Draga bratučedo, ti ne poznaš Doda," reče Henrique „s njime se mora tako postupati. Pun je laži i isprika."

„Ali, ta čiča Tom reče, da Dodo nije kriv, a čiča Tom nigda ne laže!" odvrati Eva.

*

„Onda je čiča Tom rijedak izuzetak među robovima," odvrati Henrique. „Dodo laže čim otvori usta."

„Ti ga svojim postupkom siliš da laže," reče Eva.

„Nekoliko udaraca," odvrati Henrique, „ne škode Dodu. Ali u tvojoj ga prisutnosti ne ću nigda više biti, jer ti je to neugodno.

Malo zatim dovede Dodo konje.

„Dodo," reče Henrique, „ovaj sam puta s tobom zadovoljan. Dođi, drži konja Miss Eve, ja ću je dići na sedlo.

Henrique digne svoju bratučedu vješto u sedlo i pruži joj uzde, ali ona se nagne na drugu stranu i reče: „Dodo, ti si valjan momak, hvala ti."

Dodo pogleda začuđen lijepo djevojačko lice, a na oči mu navru suze.

„Dođi ovamo Dodo," zovne ga mladi gospodin osorno.

Dodo priteče i pridrži konja, dok se Henrique uspeo i dao mu novac. „Evo ti napojnice," reče, „kupi sebi šećera."

Henrique i Eva odjašu niz aleju, a Dodo gledaše začuđeno za njima. Mladi mu je gospodin dao novac, a mlada mu je gospođica kazala prijaznu riječ — ovo mu je posljednje bilo milije.

Braća Augustin i Alfred St. Clare sjeđahu uz igru na verandi, kad se Henrique i Eva vratiše sa šetnje.

„Evo djece," reče Augustin i ustane. „Gledaj, Alfrede, jesi l' igda što ljepše vidio?"

Henrique, sa smionim svojim čelom tamnim svojim uvojcima i žarkim obrazima naginjao se prema svojoj lijepoj bratučedi, kad su se približavali verandi. Ona je imala modro odijelo i kapu iste boje, a sve to davalo je u zajednici sa rumenim od jahanja licem i sa njenim zlaćanim uvojcima dražesnu sliku. Otac priđe, digne je s konja i zagrli je.

„Draga Eva," reče, „ti si se zacijelo vrlo umorila?"

Eva zanijeka pitanje, ali ga njen kratki dah preplaši.

„Kako si samo mogla tako naglo jahati, Evice," nastavi otac. „Ta znaš da ti to škodi!"

„Toliko mi je veselja činilo," odvrati Eva, „da sam sav oprez smetnula s uma."

St. Clare odnese je na svojim rukama u sobu i položi je na sofu. Ona se brzo opet oporavi; oba brata nastave svoju igru, a djeca ostanu nasamu.

„Znaš, Eva," reče Henrique, „vrlo mi je žao, da otac ostaje samo dva dana i da te ne ću tako dugo vidjeti. Da ostanem, nastojao bih, da s Dodom dobro postupam — ali ja sam od prirode tako nasrtljiv. Uostalom, nadam se, da je Dodu sasvim dobro!"

„Bi li ti rekao, da ti je dobro," pitaše Eva, „da nemaš nikoga, tko da te ljubi?"

„Ne bih, zacijelo ne bih," reče Henrique.

„A ti si ga rastavio od svih njegovih prijatelja," odvrati Eva, „a on nema čovjeka, koji bi ga ljubio."

„Ne znam, kako da to promijenim. Ta ja ga valjada ne mogu ljubiti," reče Henrique.

„A zašto ti to ne bi mogao?" pitaše Eva.

„Da Doda ljubim?" reče Henrique, „Eva, ta to ne može biti tvoja zbilja! Ja ga volim, ali svoga slugu ne mogu da ljubim."

„A ipak kaže sveto pismo," nastavi Eva, „da moramo ljubiti sve ljude."

„Da", odvrati Henrique, „sveto pismo kaže mnogo koješta, ali se za to nitko ne brine."

„Henrique," moljaše Eva, „ljubi ubogog Doda meni za volju i budi s njime dobar."

Zvono, koje pozivaše na objed, prekine taj razgovor.

SEDAMNAESTO POGLAVLJE.

Umiranje male prijateljice.

Iza kako je Alfred St. Clare sa svojim sinom bio otputovao, bivalo je Evi svakim danom gore.

„Nema od toga pomoći," reče Tom Mammy, „ako se mi molimo, da nam Bog očuva Miss Evu: na njezinim se licima kazuju znakovi smrti."

„Da, da," odvrati Mammy, „uvijek sam kazivala, da ona nije kao druga djeca što su, u njenim je očima oduvijek bilo nešto nebesko. Zbilo se, što sam gospođi uvijek kazivala, ali ona mi ne htjede vjerovati. Mila i blaga ovčica!"

Eva je uto polagano uzlazila uza stube na verandu. Otac ju je bio zvao, da joj preda malen dar, što ga je bio za nju donio. On je ganut ogrli i zapita:

„Draga Eva, ti se sad dobro osjećaš, zar ne?"

„Tata," odvrati dijete, „reći ću ti nešto, što sam ti već odavna namjeravala reći —"

Ona sjedne na njegovo krilo i nasloni glavu na njegove grudi. Otac je drhtao.

„Dolazi vrijeme, kad ću te zauvijek ostaviti," nastavi ona bolno.

„O, moja mila mala Eva," reče on, a tijelo mu prožmu ledeni srsi. „Ti si tako bojažljiva i razdražljiva, nemoj se podavati takim tmurnim mislima! Meni se čini, da si se dobrano oporavila!"

„Nisam, oče," odvrati dijete, „varaš se: nisam se oporavila! Znam, da ću se doskora od vas odijeliti. Nijesam ni bojažljiva, a da mi nije žao tebe, oče, i mojih prijatelja, bila bih doista sretna. Htjela bih otići — čeznem odavde!"

„O, milo dijete," reče otac, „što te je tako ražalostilo? Ta imala si sve, što si god zaželjela!"

„Istina je, oče," reče Eva, „ali ja bih ipak radije bila tamo gore na nebesima. Ovdje ima toliko toga, što je za me užasno."

„Pa što je tako užasno, dijete moje?" pitaše St. Clare.

„O," odvrati Eva, „stvari, koje se svaki dan događaju. Naši ubogi ljudi ražalili su mi se, oni me svi ljube, a ja bih željela, oče, da budu slobodni."

„Nije li ljudima kod mene dobro?" pitaše St. Clare.

„Doista," odvrati Eva, „ali pomisli, što bi se dogodilo, da tebe što zadesi! Oče, malo ima ljudi kao ti. Stric Alfred nije kao ti, a ni majka to nije. Znam dobro, kako strašne stvari ljudi smiju činiti, a kako strašne i počinjaju." Djevojka je kod tih riječi zadrhtala i zgrozila se.

„Draga Eva," reče St. Clare, „ti si vrlo razdražljiva. Nijesam nigda smio dopustiti, da slušaš tako grozne stvari."

„Ah," odvrati Eva, „ti bi htio, da sam prolazila svijetom ne znajući ni za što, bez ikakve brige, da nijesam nigda ništa čula o nevolji crnačkoj! Ne, oče, ja za njih osjećam, a njihovi su se jadi duboko kosnuli moga srca. Nema li načina, da se ukine to robijaštvo?"

„To je teško pitanje," reče St. Clare. „Mnogi ljudi, a među njima i ja, drže robijaštvo nečim gadnim. Od srca bih želio, da prestane, ali nažalost ne znam, kako bi se to dalo postići."

„Čuj, oče," nastavi dijete, „ti si tako dobar muž i umiješ tako lijepo zboriti. Ne bi li ti mogao ljude nagovoriti, da sami poklone svojim robovima slobodu? Kad umrem, oče, onda ćeš ti to meni za volju učiniti. Hoćeš li?"

„Kad umreš, Eva!" poviče otac bolno. „Ne govori tako, ta ti si moje sve, moje jedino, što imam na ovome svijetu!"

„Tata," odvrati Eva. „Ubogi robovi ljube svoju djecu jednakom ljubavi kao i ti mene. Pa učini nešto za njih!

Obećaj mi, dragi oče, da ćeš Tomu pokloniti njegovu slobodu, kad budem —" ovdje ona zastane i reče onda krzmajući: „Kad budem umrla."

„Učinit ću sve," reče St. Clare drščući, „sve što god zatražiš od mene, milo moje dijete."

„Ah, dragi oče," reče Eva i približi svoje užareno lice njegovu, „kad bi i ti mogao sa mnom poći?"

„Kuda?" pitaše St. Clare.

„K našem Spasitelju," govoraše dijete, „tamo prestaje svaka nevolja, ondje je sve samo ljubav."

„Doći ću za tobom," odgovori otac. „Ja te ne ću zaboraviti."

Uto je već i suton bio pao. St. Clare privine svoje dijete usrdno k sebi. Onda je uzme u svoj naručaj i odnese je u spavaću sobu i ostane kod nje, dok nije usnula.

* * *

Kao sve odaje u kući imala je i Evina spavaća soba prozore prema verandi. S jedne strane bila je u savezu sa spavaćom sobom njezinih roditelja, a s druge strane sa sobom Miss Ofelije. Bila je uređena sasvim po ukusu Evinom. Na podu je bio prostrt sag, u kojega su sredinu bile utkane rascvale ruže, a kojega je rub pokazivao ružine pupoljke i lišće. Zavjese bijahu od ružičastog i bijelog muselina. Pokućstvo bijaše načinjeno od bambusove trstike, savijene u dražesne i smjelo zavijene oblike. Nad krevetom bijaše anđeo od alabastra spuštenih krila i sa vijencem od mrča. S ove anđeoske figure spuštahu se lake ružičaste zavjese od prozirnog tkanja, koje služahu za obranu od moskita, te nevolje vrućih krajeva. U sredini sobe stajaše malen stolić od bambusa, na njemu mramorna vaza, koja se dnevice napunjala svježim cvijećem. Sofe bijahu pokrivene jastucima

od crvenoga damasta. Nad kaminom stajaše na mramornom stalku statueta Isusa Krista, kako blagosilja malene. Po zidovima visijahu lijepe slike, prikazujući prizore iz dječijeg života.

Neko se vrijeme Eva još smjela kretati po svježem zraku, ali je njena snaga ubrzo sve više i više malaksala pa je morala biti sveudiljno u sobi. Nisu se više čuli njeni koraci, jer je odsad uvijek samo sjedjela na sofi kraj otvorenog prozora, gledajući svijetlu površinu jezera. Ovdje je ležala i nekog podneva, kad začuje psovanje svoje majke.

„Zašto opet trgaš lijepo cvijeće, ti nesretno dijete?" vikaše ona, a Eva začuje glasan udarac.

„Bože, Missis," začuje Eva Topsyn glas, „to je cvijeće za Miss Evu, htjela sam je obradovati!"

„Kakav je to opet izgovor!" poviče Mrs. St. Clare. „Eva ne traži tvoga cvijeća. Gledaj da iznikneš!"

Eva se digne i pođe na verandu.

„Ah, majko," reče ona sumornim glasom, „ja hoću cvijeća, ta daj mi ga!"

„Ah, dijete," odvrati majka, „tvoja je soba već puna cvijeća."

„Nemam ga nigda dosta," reče Eva. „Topsy, donesi mi cvijeća!"

Topsy je sve dosad stajala namrštena lica — sad ona dođe i pruži Evi cvijeće, zastidjevši se.

„Lijepa kita," reče Eva. „Topsy, tu je još jedna vaza, u kojoj nema cvijeća. Ti umiješ tako lijepo namještati cvijeće! Htjela bih, da mi ti svaki dan donosiš svježeg cvijeća!"

„Ti si ipak vrlo čudovita, dijete moje," reče Mrs. St. Clare. „Takova šta zahtijevati!"

„Pusti samo, majko," odvrati Eva. „Topsy to rado čini. Ti se valjada ne ćeš usprotiviti, majko?"

Topsy se učtivo nakloni, a preko njenog crnog lica spusti se suza.

„Topsy," reče Mrs. St. Clare, „čula si, što Miss Eva želi!"

Nato se Topsy udalji a Mrs. St. Clare počne prekoravati to nepopravljivo djevojče, koje tek hini ljubav, da može počinjati kojekake lopovluke.

Majka i kći pođu zatim u sobu. Eva legne opet na sofu, a Mrs. St. Clare sjedne pokraj nje.

„Majko," reče Eva, „htjela bih da odrežem jedan dio svoje kose, da je razdijelim među prijatelje. Molim te, pozovi tetku, da mi je odreže!"

Tetka Ofelija budne pozvana, a Eva joj reče šaleći se: „Dođi, tetice, ostriži janješce!"

Tetka uzme škare i ispuni želju Evinu.

„Što to činite?" upita St. Clare, došavši i donoseći svom mezimčetu zrela voća.

„Tata," reče Eva, doskora ću poći u bolji kraj, pa sam htjela svakom od svojih prijatelja ostaviti po jedan svoj uvojak za spomen."

St. Clare ne reče ništa već promatraše bolno lijepe duge uvojke, koji ležahu u krilu djevojčinu. Zatim sjedne kraj Eve, a ona obavije svoje suhe ručice oko njegova vrata i reče: „Tatice, moje snage sve više nestaje, doskora ću se od vas odijeliti. Dopusti, da još jednom skupim oko sebe sve naše ljude, hoću da im još nešto kažem."

Miss Ofelija izađe a doskora se oko Evina ležaja skupe svi robovi. Eva ležaše na krevetu; njeni su se užareni i crveni obrazi čudovito isticali sa osušenog i obnemoglog njenog tijela. Pune ljubavi gledahu njene oči na sakupljene.

„Pozvala sam vas," počne ona, „jer vas ljubim, prijatelji moji. Ah, ja vas sve tako ljubim, pa bih vam htjela reći, da ću vas doskora ostaviti. Za malo dana me više ne će biti među vama."

Jecaj i naricanje prisutnih prekinu je za čas. Ona malo pričeka, a onda nastavi:

„Poklonit ću svakom od vas po jedan uvojak svoje kose, da me se sjećate i da ostanete dobri i valjani; na nebesima ćemo se opet vidjeti!"

Svaki primi svoj dar, a na Ofelijin znak izađu iz sobe svi osim Toma i Mammy.

„Evo, čiča Tom," reče Eva, „tu je i za tebe lijep uvojak. Pomisao, da ću te na nebu opet vidjeti, čini me tako sretnom, a i tebe, Mammy, draga dobra Mammy." Govoreći tako zagrli ljubezno svoju staru sluškinju. „Znadem dobro, da ćeš i ti doći u nebo."

„O, Miss Eva," poviče stara, „bez vas mi nema života! Meni je, kao da s vama iščezava sa svijeta sve lijepo," i ona udari u žestok plač.

Miss Ofelija izvede nježno i ovo dvoje iz sobe, ali uto opazi iznenada u jednom kutu Topsy.

„Odakle ti?" zapita ona.

„Bila sam sve dosad u sobi!" odvrati Topsy, bolno plačući. „O, Miss Eva, bila sam zla djevojka, ali ne ćete li i meni pokloniti jedan uvojak?"

„Hoću, uboga Topsy," reče bolesnica, „zacijelo ću ti ga dati, a kad ga pogledaš, sjeti se, da sam te voljela i da sam željela, da budneš čestita djevojka."

„O, Miss Eva," reče Topsy, „nastojat ću, da budem dobra."

Miss Ofelija izvede sad iz sobe i Topsy, koja je na grudima sakrila dragocjeni svoj uvojak.

Od toga je dana Evi bivalo sve gore; bilo je bjelodano, da se bliži svršetak. Njena lijepa spavaonica bila je sad tek bolnička soba. Miss Ofelija njegovaše je dan i noć. Čiča Tom dolazio bi često k bolesničkom krevetu. Evu je mučio neki nervozni nemir, a bivalo bi joj lakše, kad bi je tko nosio. Tom bi je stoga uzimao u svoj naručaj, noseći je po vrtu. Često bi je i otac uzimao, ali u njega nije bilo toliko snage pa bi Eva kazivala: „Zar ne, tatice, ja sam ti preteška? Dopusti, da me uzme Tom, on to rado čini."

Približila se i smrtna ura. Oko ponoći začuju se u bolesničkoj sobi užurbani koraci. Bila je to tetka Ofelija, koja je kao iskusna bolničarka opazila, da je djetetu sve gore.

„Pozovi liječnika, Tom," reče ona, „ne časi časa!" Onda pokuca na St. Clareova vrata. „Bratučede," reče, „dođi prijeko." St. Clare ustane sa svog ležaja. Kad stupi do Evine postelje, upozna odmah, da je Eva blizu smrti. Lice joj je bilo sasvim izmijenjeno, oko sasvim klonulo.

Kad dođe liječnik, bila se Mrs. St. Clare probudila. Naglo dotrči ona u Evinu sobu.

„Augustine! — Ofelijo! Što se dogodilo?" poviče glasno.

„Tiho!" reče St. Clare prigušenim glasom, „ona umire!"

Mammy začuje te riječi i potrči, da probudi služinčad. Doskora je sva kuća bila budna. Kroz staklena vrata gledahu bojažljiva, rasplakana lica, ali St. Clare gledaše samo onaj izražaj na licu umiruće.

„O, kad bi se samo još jednom probudila," reče St. Clare. On se nagne nad nju i šapne joj u uho: „Mila moja Eva!"

Umirući otvori Eva velike svoje modre oči i htjede da digne glavu.

„Poznaješ li me, Eva?" pitaše otac.

„Dragi moj tatice!" reče dijete i obavije posljednjom svojom snagom ruke oko njegova vrata. Ali joj one opet začas klonu obnemogle na krevet.

St. Clare i Tom stajahu u mukloj zdvojnosti pred umirućom, koja se borila sa smrću.

„Eva!" reče St. Clare nježno.

Ona ga nije čula.

„Eva," reče on još jednom, „reci nam što vidiš?"

„Ljubav — radost — mir!" reče Eva razblažena lica i ispusti svoju mladu dušu.

OSAMNAESTO POGLAVLJE

Nagao preokret

Nekoliko dana poslije ukopa Evina na onome mjestu u vrtu, gdje je Tom s njome tako često čitao, čavrljao i pjevao, vrati se porodica u grad. St. Clare je čeznuo za tim, da odvrati svoje tužne misli, pa se nadao, da će najbolje biti, ako promijeni svoj okoliš. Bio je dosta razborit, da se nije dao izijedati od grozne boli. Išao je za poslom po ulicama, a njegovi znanci, koji ga sretahu na ulici ili u kavani, saznavali su samo po crnom floru na šeširu, da ga je snašao težak gubitak. Čitaše novine, govoraše o politici i iđaše za svojim poslovima. Ali nitko nije ni slutio, što se događalo u njegovoj duši. Dabome da se i on u mnogo kojem pogledu bio promijenio. Često bi čitao u svetom pismu svoje molitve; sjećao se on i onog obećanja, što ga je Evi bio zadao, pa je ozbiljno razmišljao, da dade slobodu svojim robovima a prije svega dakako Tomu. Ovoga je on doista bio zavolio, a tko je vidio, kojom ljubavi i odanosti Tom susreta svoga gospodara, zacijelo bi razumijevao gospodarevu sklonost.

„Ej, Tom“, počne St. Clare onoga dana, kad bijaše učinio prve zakonske korake, da oslobodi Toma. „učinit ću te slobodnim čovjekom, uredi dakle svoju prtljagu i spremi se na odlazak u Kentucky“

„Bogu budi hvala!“ poviče Tom izvan sebe od radosti i podigne svoje oči prema nebesima.

St. Clare se malo začudio, da se Tom tako lako od njega dijeli.

„Zapravo tebi kod mene i nije bilo tako zlo,“ reče on, „pa nemaš razloga, da se tako veseliš.“

„Nije, zacijelo nije, gospodaru!“ odvrati Tom „ja se i ne veselim, što odlazim odavde, nego zato, što postajem slobodnim čovjekom!“

„A ne misliš li, Tom,“ pitaše St. Clare, „da ti je ovaj čas bolje kao robu nego kao slobodnu čovjeku? Svojim radom ne ćeš toliko zasluživati, da živiš onako kako sad kod mene živiš!“

„Sve to ja dobro znam, gospodaru,“ reče Tom, „master je bio uvijek predobar sa mnom. Ali ja volim slabiju odjeću i lošiju kuću, volim da bude uopće sve gore, samo da to bude moje, to mi je milije nego najbolje što mi netko drugi daje. Nije li to sasvim prirodno, gospodaru?“

„Vjerujem ti,“ odvrati St. Clare. „No, za nekoliko ćeš me mjeseci ostaviti i poći ćeš u Kentucky svojoj ženi i svojoj djeci.“

„Dok se ne utaži gospodareva bol, ne ću ja otići,“ reče Tom.

„To ne će biti tako skoro,“ uzvrati St. Clare. „Idi samo kući, svojoj ženi i djeci, i kaži im, da ih sve pozdravljam.“

Razgovor prekine dolazak posjetnika.

Svi su ukućani dijelili duboku bol gospodarevu oko gubitka Evina. Osobito se rastužila majka uboge male Eve. U nje je bila neka osobita podobnost, da čini druge ljude nesretnima onda, kad je sama bila nesretna, pa tako su sad svi dvostruko trpjeli od njenih hirova. Duboko se smrt Evina kosnula uboge Mammy, kojoj je divno ono dijete naknađavalo njenu vlastitu djecu, od koje je morala živjeti rastavljena. Plakala je dan i noć, pa nije bila više tako radina i čila. Mrs. St. Clare ju je stoga često karala.

I Ofelije se smrt Evina duboko kosnula, pa se činilo, da je odonda nešto blaža i uviđavnija. Kao prije ona je i sada najstrože vršila svoje dužnosti u kućanstvu, ali se usto osobitom brižljivošću starala oko uboge Topsy, koja se nije mogla utješiti rad Evine smrti.

Jednog dana zavadi se Topsy s nekom crnačkom djevojkom po imenu Ružom.

„Ti đavolice,“ poviče Ruža “ „opet si krala!“ I pograbi je čvrsto za ruku.

„Ostavi me s mirom, Ruža,“ reče Topsy, „ne tiče te se što ja radim.“

„Još si i bezobrazna?“ odvrati Ruža, „upravo vidjeh, da si nešto sakrila.“

Kriku začuju St. Clare i Miss Ofelija. Oni dođu, a Ruža pripovijedi što je vidjela.

„Daj ovamo, Topsy, što si sakrila“ zapovjedi Miss Ofelija.

Topsy oklijevaše, ali na ponovljenu zapovijed izvadi malen svežanj, umotan u staru čarapu. Ofelija ga otvori i nađe u njemu malenu knjigu i komad papira, kojim je bio umotan Evin uvojak. Malena knjiga, koju joj je Eva poklonila, bila je omotana crnim velom, otrgnutim sa Evine mrtvačke odjeće. St. Clarea se ovaj prizor duboko kosnuo.

„Zašto si to omotala oko knjige? zapita on, dignuvši velo.

„Jer — jer —“ tepaše Topsy, „jer je to bilo Miss Eve. O, molim, ne uzmite mi te stvari!“

Ona sjedne na tle, pokrije pregačom glavu i zaplače gorko.

St. Clareu navru suze na oči. „Ne plači, Topsy,“ reče, „zadrži te stvari.“ Rekavši to vrati ih djevojci i ode s Miss Ofelijom u kuću.

„Uvjeren sam,“ reče on, „da će ipak biti nešto od nje, u nje ima osjećaja.“

Miss Ofelija potvrdi, da se Topsy uvelike promijenila i popravila. „Ona će me zacijelo još vrlo obradovati“ doda ona, „čija je, Augustine, tvoja ili moja?“

„Ta ja sam je tebi poklonio,“ odvrati St. Clare.

„Ali ne po zakonu; hoću, da i po zakonu bude moja,“ uzvrati Ofelija.

„Tako, tako,“ reče St. Clare, „ali što će reći abolicijoniste, kad čuju, da držiš robove?“

„Varaš se, Augustine,“ odvrati Miss Ofelija. „Ja hoću, da ona bude moja samo stoga, da je mogu uzeti sa sobom u slobodne države i da joj ondje dam slobodu. U tu je svrhu nužno, da mi daš ili darovnicu ili kakvu drugu zakonitu ispravu.“

„Dobro, neka bude po tvojoj volji,“ odvrati St. Clare.

„I to sada, smjesta,“ nastavi Ofelija, „evo pera i tinte.“

St. Clare nije ljubio velike žurbe, pa se malo namrčio radi Ofelijine želje; ali on ipak napiše ispravu. Njegova bratučeda doda nato, da su svi ljudi smrtni i da bi u slučaju njegove nagle smrti darovnica bila bez vrijednosti.

„Sad treba da se još i svjedoci potpišu,“ doda Miss Ofelija.

„Sasvim ispravno,“ odvrati St. Clare. On otvori vrata od sobe svoje supruge i zovne: „Mary, dođi ovamo, Ofelija želi tvoj potpis. Napiši ovdje svoje ime!“

Mrs. St. Clare dođe, pročita ispravu i potpiše, ne mogavši pri tome zatajiti nekoliko ujedljivih primjedbi.

„Tako, sad je tvoja i tijelom i dušom,“ reče St. Clare.

„Ona je u ruci božjoj,“ reče Miss Ofelija, ali ja je mogu barem čuvati. Uostalom, jesi li učinio nužno, da tvoji robovi budu slobodni u slučaju tvoje smrti?“

„Nisam,“ odvrati St. Clare, „ali učinit ću.“

„Kad?“ pitaše Miss Ofelija.

„Za koji dan,“ reče St. Clare.

„Ali ako prije umreš — što tada?“ nastavi Ofelija.

„Ta šta je tebi, bratučedo?“ pitaše St. Clare, „kazuju li se na meni znakovi žute kuge ili kolere!“

„Usrijed života predani smo smrti,“ odvrati Miss Ofelija, a na te se riječi St. Clare ozbiljno zamisli.

Navečer razgovaraše još St. Clare s Tomom o robijaštvu i o svetome pismu. Poslije večere sjeđaše on sa svojom ženom i s Ofelijom u sobi. Mary je već drijemala, Miss Ofelija imala je pred sobom svoje pletivo, a St. Clare izvadi iz ormara stare nekake note.

„Ta je knjiga bila svojina moje majke,“ reče on svojoj bratučedi, „a ovo ovdje — njezin je rukopis — pogledaj ga! Evo, ovdje je prepisala i aranžirala Mozartov Requiem.“

On sjedne uz glasovir i zapjeva staru, uzvišenu pjesmu Dies irae; neko je vrijeme još sjedio, zatim ustane i prošeta se po sobi.

„Ne znam,“ reče on, „što me sili, da večeras sveudiljno mislim na svoju majku — kao da mi je blizu.“

St. Clare šetaše još neko vrijeme po sobi, onda reče: „Poći ću još na čas na ulicu, da čujem, što ima novo.“

Uzme šešir i štap te izađe. Pođe u neku kavanu i pročita večernje novine. U to nastane kavga među dvojicom pijanih ljudi. Prisutni ih nastojahu rastaviti, i St. Clare se umiješa među nje — nastojeći da otme jednome od kavgadžija nož, kojim je mahao na sve strane. U taj se čas pijanac okrene k njemu — i St. Clare zadobi u slabine smrtan ubod. Odnesu ga kući, gdje se svi prestraviše. Mrs. St. Clare uhvatiše grčevi, služinčad čupaše vlasi, samo Tom i Miss Ofelija sačuvaju prisutnost duha.

Ubrzo dođe i liječnik, koji pretraži ranjenika. Izraz njegova lica kazivaše jasno, da nema spasa. St. Clare otvori oči i pogleda zabrinutu služinčad. Onda položi svoju ruku na ruku Tomovu, koji klečaše kraj njega, i reče: „Tom, ubogi Tom!"

„Što, gospodaru?" pitaše Tom.

„Umirem," šanu jedva čujno St. Clare.

„Želite li svećenika?" pitaše liječnik.

„Ne," odvrati St. Clare. „Moli se ti za me, Tom!"

„Hoću, gospodaru, molit ću se," reče Tom i moljaše se za svoga gospodara.

Kad Tom svrši svoju molitvu, pruži mu St. Clare ruku i pogleda ga šutke i ozbiljno; onda sklopi svoje oči, a tek od vremena do vremena pomicahu se njegove usne.

„On nije više pri svijesti!" reče liječnik.

„Jest, on odlazi!" reče St. Clare glasno i čujno.

* * *

St. Clare bijaše zauvijek sklopio svoje oči, a čitavu kuću obuze strah i strava. Služinčad je odveć dobro poznavala svoju gospodaricu i znala je, što je sad čeka. U svim odajama odjekivaše jecaj i kukanje. Ukop sa čitavom svojom raskoši bijaše prošao i svakidašnji život opet počne, a zajedno s njim javljalo se pitanje: „Što sad?"

Služinčad doskora osjeti gospodarstvo Mrs. St. Clareove. Četrnaest dana iza smrti svoga muža pošalje ona ljepušnu kvadronku Ružu radi sitna prestupka uza sve zaklinjanje Ofelijino, da je išibaju.

„Znaš li, Tom," reče Adolf nekoliko dana kasnije, „da će nas sve prodati?"

„Odakle to znaš?" pitaše Tom.

„Sakrivši se iza zavjese čuo sam sve, što je Missis razgovarala s odvjetnikom," odvrati Adolf. „Za nekoliko dana, Tom, poslat će nas sve na dražbu."

„Neka se vrši volja božja!" reče Tom, uzdahnuvši i sklopivši ruke.

„Naravno," nastavi Adolf, „da ne ćemo nigda dobiti takova gospodara, kakova smo dosad imali, ali meni je milije da budem prodan nego da ostanem ovdje."

Tomu budne jasno, da su sad jednim udarcem pokopane sve nade, da će opet vidjeti ženu i djecu. Sličio je mornaru, kojega se lađa razbija na vidiku luci. Prekrsti ruke na grudima i brizne u plač. Nastojao se moliti, da ga Bog spasi: „Neka bude volja tvoja!" govoraše, ali mu budne vrlo teško, da te riječi izgovori. Potraži Miss Ofeliju, koja ga je iza St. Clareove smrti susretala neobičnom dobrotom i poštovanjem.

„Miss Feely," počne on, „gospodar mi je obećao slobodu, rekavši mi, da je učinio sve nužno, da budem slobodan, pa kad bi sad Miss Feely htjela govoriti s gospodaricom, onda bi možda ona bila s tim sporazumna, jer to je bila želja gospodina St. Clarea."

„Govorit ću za te, Tom," reče Miss Ofelija, „iako ima malo nade, da će Mrs. St. Clare biti s tim sporazumna; ali, kako rekoh, pokušat ću."

Mrs. St. Clare se upravo spremala, da ode kući na sjever. Kad uđe Miss Ofelija, ležaše ona na počivaljci, birajući uzorke korotnog tkanja, koje je bila donijela i pred njom rasprostrla njena sobarica Jana. Njeno hladno srce nije osjećalo nikakve boli radi gubitka dvoje njenih najbližih — kad su St. Clarea donijeli umirućeg u kuću, padala je ona iz jednoga grča u drugi, iz jedne nesvjestice u drugu, a muž joj je bio doista i umro, a da ona nije s njim ni riječi progovorila. Ali crno korotno odijelo bilo je za nju važna stvar: sveudiljno je mislila, kako će je ljudi susretati kao udovu.

„Ovo bi nešto bilo," reče ona Jani, izabravši jedan uzorak, „kad bih samo znala, hoće li mi i pristajati!"

„Bože moj, Missis," odvrati Jana, „generalica Darbenon nosila je prošlog ljeta iza smrti svoga muža odjeću od sasvim istog tkanja — a pristajala joj je prekrasno."

„Što mi vi savjetujete?" upita Mary St. Clare Ofeliju, koja je taj čas ulazila.

„To je zapravo stvar ukusa," odvrati ova, „to ćete vi bolje prosuditi nego ja."

„Nemam ni jednog jedinog prikladnog odijela," reče Mrs. St. Clare, „a kako druge nedjelje prodajem kuću i odlazim, morat ću se ubrzo odlučiti."

„Zar već tako skoro?" pitaše Missis Ofelija.

„Jest," odvrati Mrs. St. Clare, „moj šurjak i odvjetnik misle, da je najbolje, ako prodam pokućstvo i služinčad putem javne dražbe. Prodaju same kuće prepuštam odvjetniku."

„Htjela bih," reče Miss Ofelija, „da s vama o nečem razgovaram. Augustin je Tomu obećao slobodu učinivši već nužne korake, da se stvar i po zakonu uredi. Ta vi ste zacijelo s tim sporazumni, da Tom dobije slobodu?

„Ni na koji način!" odrati Mrs. St. Clare sasvim izvan sebe. „Tom je jedan od najvrijednijih među služinčadi i bilo bi nerazborito, da ga oslobodim. Pa što će njemu sloboda? Tako mu je mnogo ljepše."

„Ali on je vruće želi!" reče Miss Ofelija.

„Rado vjerujem, da je želi," odvrati Mrs. St. Clare. „Svi je žele, jer su lijeni lopovi i jer uvijek čeznu za onim, čega nemaju. Da Tom postane slobodan, on bi se tek pokvario, postao bi pijanica. On treba gospodara."

„Nemojte zaboraviti," reče Miss Ofelija, „da bi ga mogao kupiti okrutan gospodar, koji bi ga mučio i zlo s njime postupao."

„Ah, trice!" odvrati Mrs. St. Clare. „Među sto slučajeva događa se možda tek jedamput, da dobar rob dobi okrutna gospodara. Gospoda su gotovo sva dobra, iako se mnogo koješta o njima priča. Odrasla sam ovdje na jugu i nijesam nigda susrela gospodara, koji sa svojim ljudima ne postupa onako, kako oni to zaslužuju."

„Ali," nastavi Miss Ofelija, „bila je želja vašeg supruga, da Tom bude slobodan. On je to Evi obećao na samrtnoj njenoj postelji, a ja ne bih bila nigda ni pomislila, da ćete vi tako slabo cijeniti zadanu riječ dvoje milih pokojnika."

Mrs. St. Clare čuvši te riječi pokrije lice maramom, zajeca i posegne za bočicom miomirisa, da je ne snađe i opet nesvjestica.

„Sav se svijet protiv mene urotio!" jadikovaše ona. „Ljudi nemaju nikakva obzira! Kako mi možete svu moju nesreću opet nanovo dozivati u svijest? To je okrutno od vas. Imala sam jedino slatko dijete — i ono mi bude uzeto; imala sam ljubljena muža — i njega pokosi smrt. A vi ste tako bešćutni, pa me uvijek opet na to potsjećate. Ta dobro

vam je poznato, kako su slabi moji živci! Kako ste okrutni sa mnom!“

Mrs. St. Clare stenjaše sva bez daha. Ona pozove Mammy, da otvori prozor i da joj donese bocu sa kamforom. Miss Ofelija izađe iz sobe, jer joj se zgadilo toliko hinjenje i tolika sebičnost. Učini još posljednju ljubav Tomu i napiše pismo Mrs. Shelbyevoj, opisavši joj njegovu nevolju i moleći je, da se za nj zauzme. Ali prije nego je mogao stići odgovor, odvedu Toma i Adolfa i još šestoricu druge služinčadi na javnu dražbu u dražbovaonicu.

DEVETNAESTO POGLAVLJE

Novi gospodar

Dražbovaonica bijaše sasvim lijepa kuća kao mnoge druge što su u New Orleansu. Pod nekakvom strehom stajahu na prednjoj strani kuće dnevice redovi muškaraca i žena, koji služahu kao cimer za robu, što se unutra u kući prodavala. Prolaznici bivahu učtivo pozivani da uđu, a ušavši viđali bi mnoštvo šarenih ljudi, muževa i žena, majka i djece, braće i sestara, koji se prodavahu bilo u skupinama bilo pojedince, sve prema želji kupca. Da nesretnici ostanu dobre volje, gudio je netko sveudiljno na guslama, a robovi morahu plesati, da protjeraju sumorne misli. Tko bi od njih, utonuo u misli na svoju ženu, djecu, turobno čučao, toga smatrahu podmuklim i zlostavljahu ga na sve moguće načine. Veselost, živahnost, bezbrižnost, osobito ako ih tko promatraše — to bijahu pohvalna svojstva, koja su njihovi prodavači udiljno tražili da ih ističu, govoreći im, da će tad dobiti dobra mastera. Da svoju „robu“ čim doličnije prikažu, davahu im jesti izobilja. Muškarci i žene bijahu u odijeljenim prostorijama.

„Samo veselo, djeco! začuje se glas, „samo veselo!“

Bijaše to master Skeggs, posjednik dražbovaonice, koji je ljude ovim riječima bodrio. Da ih razveseli, držaše on nekog crnca neobične veličine, po imenu Samba, koji je bio vješt brbljavac i pun šala i dosjetaka.

„Što radi crnac ovdje?“ obrati se on k Tomu.

„Sjutra će me prodati na dražbi,“ odvrati Tom.

„Nije li to veselo?“ pitaše Sambo. „I ja bih htio s tobom, sve bih vas tjerao u smijeh. Ali što je to? Odlazi li čitavo društvo? Usto udari Adolfa po ramenu.

„Pusti me s mirom!“ reče ovaj.

„Aha, djeco, to je jedan od bijelih crnaca,“ šalio se Sambo, „neka vrst skorupa, i parfimiran je. Pristajao bi u trgovinu duhanom.“

„Već sam ti jednom rekao, da me ostaviš s mirom,“ vikaše Adolf bijesan.

„Kaki je to fini gospodin!“ rugaše se Sambo. „Dat ću se objesiti, ako se tvoj gospodar ne veseli, da te se riješio.“ Adolf pobjesni i udari oko sebe.

„Djeco, što se tu zbiva?“ začuje se glas mastera Skeggsa, koji uđe mašući bičem.

„Ah,“ reče Sambo, nismo to mi, ovi novaci dižu takvu buku!“

Mister Skeggs udari nekoliko puta nogom u najbliže mu crnce i zapovjedi, da legnu spavati.

U ženskom odijeljenju bijaše žena prerazličnih masti, od najboljeg crnila poput ebanovine pa sve do svijetle boje poput viljevine, a usto prerazne dobe, od djeteta do starice. Tu je lijepa desetgodišnja djevojčica, koje su majku jučer prodali, pa je sirotica svu noć proplakala, dok nije od umornosti usnula. Tamo je izmoždena stara crnica, od tvrdog posla su joj ruke pune žuljeva. Prodat će je za koru kruha,

ako je bude uopće tko htio kupiti. Uokolo leži ih na tlu još četrdeset do pedeset, ogrnutih pokrivačima i odijelom.

Među njima nalazi se i pristala te dobro odjevena mulatkinja od neko četrdeset do pedeset godina, blagih očiju i prijazna simpatična lica. Njena je odjeća čista i načinjena od dobre tkanine. Na glavi joj visok crven turban od finog istočno-indijskog tkanja. Uz nju sjedi ljepušna petnaestgodišnja djevojčica, koja joj u velike sliči — zacijelo majka i kći. Obje imadu isto blago, tamno oko, ali kosa kćerkina nije crna kao majčina nego svetlosmeđa. I kći je dobro odjevena, a po njenim nježnim bijelim rukama raspoznaje se, da nije bila zaposlena grubim poslovima. Obje će sutra prodati zajedno sa služinčadi St. Clarevom.

Suzana — tako je bilo ime starijoj — i njena kći Emelina bijahu služavke u jedne ljubezne i pobožne gospođe u New Orleansu, a obje bijahu brižno odgojene. Znale su čitati i pisati a njihov udes bijaše sve doslije onako sretan koliko je to njihov položaj dopuštao. Ali rasipnošću i lakoumljem svoga jedinca izgubi njihova gospodarica sav svoj imetak. Njen glavni vjerovnik bijaše pobožan trgovac u New Yorku, protivnik trgovaca robljem. Ali kako se radilo o svoti od trideset tisuća dolara i kako su obje ove robinje uz nekoliko običnih crnaca sačinjavale najvrijedniji dio imetka, zaboravi pobožni trgovac svoja načela i naloži svom odvjetniku u New Orleansu, da proda sve ono što bje još preostalo od imetka. Tako su Suzana i Emelina dospjele u dražbovaonicu.

Bila je noć a obje žene sjeđahu tiho u jednom kutu i plakahu.

„Majko," reče Emelina, „položi svoju glavu na moje rame i pokušaj spavati!"

„Ne mogu spavati, dijete moje," reče Suzana. „To je posljednja noć, što smo zajedno!"

„Majko," reče opet mlada djevojka, „ne zbori tako, možda će nas ipak zajedno prodati."

Ali majka je bolje znala i ne nadaše se ničemu. „Počešljaj sjutra svoju kosu glatko natrag," reče Emelini.

„Zašto?" pitaše kći; „to mi nikako ne pristaje."

„Znam, ali tad će te radije kupiti dobra obitelj, ;,reče majka. „Kad tko vidi, da si jednostavna i pristojna, više će te cijeniti nego kad vidi, da se nastojiš kititi."

„Dobro, majko, učinit ću što mi savjetujete," reče Emelina.

„A ako me sjutra prodaju na kaku plantažu a tebe opet drugom kojem vlasniku," nastavi majka, „ne zaboravi nigda, kako si odgojena i što ti je Missis kazivala. Ostani poštena i čestita! Bog će te čuvati!"

Jutro svane a master Skeggs uđe imajući slamnat šešir na glavi i smotku u ustima.

„Što je to?" izdere se na Emelinu — „Hoćeš li ti smjesta urediti svoje uvojke?"

Emelina odvrati, da tako pristojnije izgleda; ali Skeggs je prisili, da razbaruši svoju kosu i da si uvije uvojke.

„Uvojci," reče on, „mogu kod prodaje uvjetovati razliku od sto dolara u cijeni."

Doskora uđu kupci u dražbovaonicu, motreći pozorno izložene crnce i pretražujući ih kao što se pretražuju pogriješke i vrline konja ili drugih domaćih životinja.

Tom pogleda bojazljivo kupce. Među njima je bilo velikih i plećatih, malenih i debelih, suhih i vitkih, ali nijedan koji bi bio sličio St. Clareu. Malo pred dražbu protisne se kroz mnoštvo kupaca plećat, žilav čovjek. Nosio je prilično zaprljanu i iznošenu odjeću i kockastu, na prsima razgaljenu košulju. Usne su mu bile smeđe od žvatanja duvana, kojega bi sok od vremena do vremena mlazom ispljuvao.

Glava mu je bila poput kugle okrugla, velike njegove oči svjetlosive i pronicave, kosa i obrve riđe boje. Ruke njegove bijahu strašno velike, kosmate, pune pjega, zaprljane, a dugi nokti na njima puni nečisti. Tom se zgrozi, kad mu se ta neman približi pretražujući ga prilično bezobzirno, otvarajući mu usta, da vidi zube, i pipajući njegove ručne mišice.

„Gdje si odrasao?“ zapita stranac.

„U Kentuckyu, master,“ odvrati Tom.

„Što si tamo radio?“ pitaše stranac dalje.

„Upravljao sam imanjem svoga gospodara,“ bijaše Tomov odgovor.

„Tko će ti to vjerovati!“ naruga mu se onaj i pođe dalje.

Stane zatim pred Adolfa, pljune priličan mlaz duhanskog soka na njegove svijetlo očišćene čizme, promrmlja: „Hm!“ i pođe dalje. Pred Suzanom i Emelinom opet stane i pretraži Emelinu na isti način kao Toma. Ona se prestravi i zaplače.

„Jezik za zube, curo,“ izdere se auktionator, „odmah će početi.“

Dražba počne. Adolfa kupi neki mladi čovjek iz New Orleansa, koji se bio već prije izjavio, da ga želi kupiti. Dobio je dobra gospodara. Toma kupi ona riđokosa neman, Suzanu neki čovjek srednje dobi i prijazna izgleda.

„O, master, budite tako dobri pa kupite i moju kćer!“ moljaše ova novog svog gospodara, gledajući ga umilnim pogledom.

„Vrlo rado,“ odvrati ovaj, „ali se bojim, da nemam za to dosta novaca.“

I zbilja je bilo tako. On se doduše cijenkao, ali ponude domala narastu tako visoko, da je morao zašutjeti.

Ponude budnu sve rjeđe a i Emelinu kupi isti onaj čovjek, koji je već prije bio kupio Toma i šest drugih robova. Bio je to neki Mr. Legree, bogat posjednik plantaža sa Red Rivera. Emelina i njena majka prolijevahu gorke suze, ali im najposlije ne preosta ništa drugo nego da se oproste, našto svaka od njih pođe sa svojim gospodarom u novu svoju domaju.

Simon Legree bijaše čovjek orijaške snage; njegove su se pesti, kako se sâm hvalisao, očeličile bijenjem po robovima. On dovede svojih osam robova, svezavši ih po dvojicu lancima, na parobrod „Gusar“ i odveze se s njima uz rijeku Red River. U močvarnim nizinama te rijeke imao je on veliku plantažu pamuka. Imanju ovome bijaše prije vlasnikom čovjek bogat i dobra ukusa, ali ovo posljednje svojstvo budne njegovom propašću, jer je trošio odveć mnogo novaca za poljepšavanje svog imanja. Kad umre, bijahu posjedi prezaduženi, a Legree ih kupi za jeftin novac. Ovaj nije mario za ljepotu imanja, nego je tu kupnju smatrao sasvim sa stanovišta sticanja novaca. Tako postane gospodska kuća doskora pustom osamljenom ruševinom. Ondje, gdje je prije pred vratima bila grmljem urešena ledina, bijaše sad stjecište i igralište konjâ. Trava je bila zgažena, a po tlu ležahu razbijeni kablovi, lupine kukuruza i kojekake podrtine. Prekrasni park bijaše pun drača i korova, a staklenik, negda pun rijetka cvijeća, prazan i polupanih prozora.

Čim se Mr. Legree ukrcao na parobrod, pregleda prije svega svoje robove. Najprije pođe do Toma, koji je za dražbu bio obukao svoje najbolje odijelo, i izdere se na nj: „Ustani!“

Tom posluša.

„Skini ovratnik,“ nastavi on.

Kako su Tomu bile svezane ruke, mogao je zapovijed

tek polagano izvršiti. Legree mu pomogne, odere mu nemilo ovratnik i turi ga u svoj džep. Onda pođe prema Tomovu kovčegu, kojega je bio već prije oplijenio, izvadi iz njega staro radno odijelo, što ga je Tom nosio pri poslu u staji, i zapovjedi Tomu, da se preodjene. Tom učini, što mu Legree zapovjedi.

„Svuci svoje cipele," glasila je slijedeća zapovijed.

Tom učini i to.

„Evo ti para cipela, koje su za crnca dosta dobre," reče Legree i dobaci mu par prostih drvenih cipela.

Preodjenuvši se metne Tom svoje sveto pismo u odijelo, što ga je sad oblačio. Sve druge stvari oduzme mu Legree turivši ih u svoje vlastite džepove. Nato pođe na drugi kraj lađe i proda svu imovinu Tomovu, na posljetku i njegov kovčeg. Kod toga naiđe i na Tomovu metodističku pjesmaricu, koju je ovaj u žurbi bio zaboravio.

„Hm!" reče, „dakako pobožan! Ti dakle polaziš crkvu — he?"

„Jest, master," odvrati Tom.

„Tog ću te doskora odučiti!" reče Legree, „ne trpim, da robovi plaču i da se mole. Sad sam ja tvoja crkva — — razumiješ li?"

Onda pođe k Emelini.

„Dijete moje," reče, budi samo prijazna i hrabra, pa će ti dobro biti. A ti, stara nakazo," obrati se k mulatkinji, o koju je Emelina bila sputana, „i ti da budeš vedrija i prijazna, razumiješ li?"

Stupi nekoliko koraka natrag i poviče: „Pogledajte me, gledajte mi u oči — ravno u oči, velim! Gledajte tu pest, te kosti! Nisam još vidio crnca, kojega ne bih bio jednim udarcem svalio na tle. Nema u mene ni jednog od onih kukavnih nadglednika, ja sâm sve nadgledam, i kažem vam,

da ćete kod mene i te kako raditi! Čuvajte se, jer ne poznam milosti."

Žene ustave dah, a i muškarcima sustane srčanost. Ali Legree se okrene i ode, da popije rakije. Iza duge vožnje pristane parobrod uz malen gradić; tu se Legree iskrca sa svojim robovima.

Tom i njegovi plačidruzi vukli su se teškom mukom po neravnoj kaldrmi, idući za grubo skalupljenim kolima. Legree sjeđaše na kolima, prtljaga i obje sputane žene bijahu na stražnjem dijelu kola. Pustom cestom prolazili su oni samotnim šumama i užasnim nasipima kroz prostrane močvare, iz kojih se dizalo kržljavo drveće sa dugim girlandama tamne mahovine. Među otkinutim granjem i trulim panjevima puznula bi gdjekad koja ogavna mokasin-zmija.

Tužni izražaj tamnih lica kazivaše jasno, kako je teško bilo ubogim crncima odijeliti se od svega onoga, što im je vremenom bilo omiljelo. Ali Legree je pomalo postajao sve bolje volje i to samo stoga, jer je od vremena do vremena čestito gucao iz debele staklenke, koju je uvijek uza se nosio.

„Čujte, momci," poviče, okrenuvši se crncima, „zapjevajte! Pjevajte!" Usto pucne žestoko bičem. Tom zapjeva himnu nebeskom Jerusalimu.

„Drži gubicu, crno pseto!" vikne Legree. „Zadrži to za se. Veseliju pjesmu hoću!"

I sad zapjeva družba jednu od onih besmislenih crnačkih melodija. Ali ni ova ih ne mogaše razveseliti.

DVADESETO POGLAVLJE

Plantaža pamuka

Najposlije dođu na Legreeovu plantažu. Kad uđu u dvorište, sunu na njih bijesnim lavežom i režući zubima tri

do četiri velika psa. Za njima je trčalo nekoliko odrpanih robova, koji su teškom mukom odvraćali pse, da ne rastrgaju nove pridošlice.

„Gledajte“, reče Legree, „što će biti s vama, ako pokušate pobjeći. — Što je novo, Sambo?“ zapita on nato ogromna sasvim tamna crnca, „što se međutim tu dogodilo.“

„Ništa osobito, master,“ reče crnac.

„Jesi li pripazio, Quimbo, na ono, što sam ti kazivao?“ upita nato jednog drugog.

„Jesam, master,“ odvrati zapitani.

Tom pođe za Sambom u stan robova. Ovaj je bio nešto udaljen od plantaže i sastojao se od nekolikih grubih koliba — u njima ne bijaše nikakva pokućstva. Na tlu je ležala tek rpa zamazane slame.

„Koja je koliba moja?“ upita Tom velikog tamnog crnca.

„Ne znam,“ odvrati ovaj. „Možeš u ovu ovdje uljesti, bit će u njoj još i za tebe mjesta. U svima ima već toliko crnaca, da zbilja ne znam, gdje ću ove nove smjestiti.“

Rekavši to, ostavi Toma nasamu.

Sambo i Quimbo bijahu prvaci među robovima plantaže; njihova je zadaća bila, da druge promatraju i nadgledaju. Legree ih je odgojio isto tako prosto i okrutno kao što je i sam bio. Bili su jedan drugome ljuti protivnici, a svaki od njih nadgledao bi u isto vrijeme i drugoga. Tako je Legree bio uvijek izvrsno obaviješten o svemu, što se na plantaži zbivalo. Ako bi koji od njih htio što da zašuti u korist kojega roba, poveselio bi se drugi, da to smjesta kaže masteru. Jednodušnost među robovima bijaše dakle sasvim isključena.

Kasno navečer povrate se stanovnici koliba — muškarci i žene u zaprljanim i odrpanim haljinama — u svoje prosto

kućište. Bili su zlovoljni i neprijazni prema „novima.“ Prepirali su se među sobom radi ručnih mlinova, kojima su morali samljeti ono malo kukuruznih zrnaca, prije nego što su mogli za večeru speći kukuružnjak.

„Eto,“ reče Sambo i dobaci Tomu grubu vreću, u kojoj je bilo neko četvrt vagana kukuruza. „Uzmi svoj dio, crnče, i štedi, jer ovog tjedna ne ćeš više ništa dobiti.“

Tom čekaše dugo, dok dođe na nj red kod mlinova. On samljeve još kukuruz za dvije žene, koje od umora nijesu više mogle vrtjeti kolo na mlinu. Kao naplatu ispeku mu one njegov kolač.

Uza svijetlo vatre na ognjištu sjede Tom i uzme sveto pismo u ruke.

„Što je to?“ zapita jedna od žena.

„Sveto pismo,“ odvrati Tom.

„Dragi Bože,“ reče druga žena, „otkako sam ostavila Kentucky, nijesam vidjela svetog pisma.“

„Jesi li ti iz Kentuckya?“ zapita Tom radoznalo.

„Jesam,“ reče žena, „dobro sam odgojena i nijesam ni u snu pomišljala na to, da će mi jednom tako zlo biti kao sad. U Kentuckyu čitaše nam Missis katkada sveto pismo. Ali ovdje čujemo uvijek samo pucketanje biča i kletve.“

„Čitaj nam iz svetoga pisma!“ reče prva radoznalo.

Tom čitaše: „Dođite k meni svi, koji ste umorni i nevoljni, ja ću vas okrijepiti.“

„Tko to kaže?“ pitaše žena. „Lijepe su to riječi.“

„Gospodin to kaže,“ odvrati Tom.

„O“ reče ona, „da samo znam, gdje on stanuje, pošla bih odmah k njemu!“

„On je ovdje i svagdje,“ reče Tom.

„Ah,“ nastavi žena, „to ne vjerujem. Uostalom, koja mi

je pomoć od toga, ako mi on ne pomogne? Leći ću i spavat ću, dok još ima kada.“

Ujutro pozove trublja ljude na posao. Svi se stave u red i budu pregledani. Legree spozna doskora Tomovu uporabljivost; on ga držaše „prvorazrednim“ radnikom i odluči, da ga postavi za vrhovnog nadglednika. Ali Tom mu nije bio dosta okrutan; on se nadao, da će ga i u ovom pogledu za nekoliko nedjelja po svom ukusu odgojiti.

Bilo je baš u vrijeme žetve. Jednog jutra, kad su ljudi prije polaska na polje bili pregledavani, opazi Tom neku tuđinku, koju dosad još ne bijaše vidio. Bila je vitka, visoka kvadronka neobično nježnih ruku. Sudeći po njenom licu moglo joj je biti trideset i pet godina, iako je zapravo bila deset godina starija. Njeno je čelo bilo visoko, crne obrve lijepo svedene, nos ravan, usta pravilna a vrat dražesno uvijen. Sve to odavaše, da je jednoć morala biti lijepa; ali sad je bila suha, boja njena lica bijaše nezdrava a obrazi upali. Osobito se isticahu njene velike crne oči sa dugim tamnim trepavicama. Izražaj njena lica bijaše turoban, da, zdvojan. Odakle je dolazila, tko je bila, ne znaše Tom, — a ipak je on morao već jednom vidjeti taj glas i to lice. Ali gdje?

U jutarnjoj magli stupaše ona kraj njih. Na polju radila je nedaleko njega, a on se začudio živo, vidjevši kojom je ustrajnošću i brzinom obavljala svoj posao; kao u igri čupala je pamuk, brzo i čisto. Tko je ona bila? Tom je to brzo doznao; bila je to Legreeova kućanica, s kojom se skorih dana bio zavadio pa ju je za kaznu bio poslao na poljski rad. Ime joj je bilo Kasandra, a zvali su je Cassy.

Prava njena protivština bijaše stara mulatkinja, koju je Legree kupio u New Orleansu, sputavši je na putu s Emelinom. Ona se osjećala vrlo nesretnom i stenjaše sveudiljno.

Kad Tom dođe u njezinu blizinu, metne nekoliko šaka pamuka u njenu košaru.

„O, ne čini toga,“ reče sva zastrašena, „imat ćeš radi toga neprilika.“

U isti čas dođe već Sambo i zamahne bičem. „Što ima to da znači, Lucy?“ poviče on bijesno i udari je nogom obuvenom teškom kožnatom cipelom, dok Toma ošine bičem.

Žena padne na tle onesviještena.

„Ja ću ti pomoći,“ vikne Sambo, „čekaj, evo ti, kamfora!“ I on uzme gumbašnicu i zabode je do puceta u njeno meso.

„Ustaj pseto,“ vikaše on, „jer ćeš inače još koješta okusiti.“

Nevoljnica se digne i počne iznova raditi zdvojnom revnošću.

„Radi samo tako dalje,“ govoraše joj Sambo, „jer ćeš inače večeras proklinjati svoju majku, koja te je rodila!“

„O Bože i gospodine,“ poviče nesretnica, „zašto nam ne pomažeš?“

Čim je Sambo bio otišao, metaše Tom i opet pamuka u ženinu vreću.

„Nemoj toga činiti!“ reče ona, „ti ne znaš, što ti se može dogoditi!“

„O,“ odvrati Tom, „ja ću to lakše podnijeti nego ti!“

Ovo posljednje začuje Cassy. Ona digne svoje velike crne oči i upilji ih u Toma. Onda uzme iz svoje košare nekoliko šaka pamuka i metne ih u njegovu.

„Tebi ovaj kraj nije znan,“ reče ona, „kad budeš mjesec dana ovdje, čuvat ćeš se, da drugima pomažeš. Bit ćeš veseo, ako sam ne prođeš po zlu.“

„Neka me Bog očuva, da postanem takav!“ odvrati Tom.

„Gospodin se nikada ne svraća u ovu kuću," reče Cassy.

Sambo ugleda izdaleka kretnju ženinu i dotrči brzo mašući bičem.

„Što? što?" vikaše on slavodobitno, ti zbijaš ovdje šale? Gledaj, da iščezneš odavde! Sad treba da mene slušaš! Čuvaj se, čuvaj se!"

Iz crnih očiju ženinih sjevne kao munja a drščućim usnama i široko rastvorenim nosnicama obrati se ona sad prema Sambu.

„Ti pseto!" reče ona puna prezira. „Usudi me se samo dotaknuti! Treba da rečem samo riječ pa ćete izjesti psi ili ćeš živ biti spaljen!

„Ali što ti tu radiš?" pitaše Sambo malodušno. „Nijesam ja ništa zlo mislio, Miss Cassy."

„Gledaj da odeš odavde," reče Cassy a Sambo se udalji.

Bila je već noć, kad se umorna četa crnaca vraćala kući noseći u košarama na glavi ili u vrećama na plećima pamuk, koji se u kući vagao. Legree upita nadglednike, je li sve u redu i kako su se „novi" ponijeli.

„Tom," reče Sambo, „zadavat će nam još mnogo briga. Sveudiljno su on i Miss Cassy metali pamuka u Lucynu košaru. Tom poučava crnce, da bivaju zlostavljani.

„Crni đavo!" poviče Legree, „ja ću ga već ukrotiti."

On vagne Lucyn pamuk, nu iako je vreća imala punu težinu, reče on ipak: „Što, i opet premalo? Ukraj! Ti ćeš to osjetiti!"

Uboga žena zastenje zdvojno i sjedne na klupu.

„Dođi ovamo, Tom," zapovjedi Legree. „Znaš, rekao sam ti, da ću te učiniti nadglednikom, a večeras se počni

uvježbavati dužnosti svog novog zvanja. Uzmi Lucy i podaj joj čestitih batina. Dosta si često već vidio, kako se to čini."

„Molim, da mi master oprosti," reče Tom, „ali ja se nadam, da će master drugoga za taj posao odrediti. Ja toga ne mogu a i ne ću učiniti!"

„Što?" reče Legree, „ti toga ne ćeš učiniti? Ti ćeš još koješta morati naučiti!"

I on uzme volujsku žilu i udari njome Toma po licu, udarajući ga iza toga još neko dvanaest puta.

„Hoćeš li još jednom reći, da ne možeš?" pitaše Legree.

„Jest, master," odvrati Tom. „Radit ću dan i noć, dok god budem živ, ali osjećam, da je nepravedno nekoga bičevati, stoga ja ne ću nigda to učiniti."

U Toma je bio blag glas a Legree mišljaše, da je to znak kukavosti. Nadao se dakle, da će Tom lako popustiti. Ali kad Tom izgovori posljednje svoje odvažne riječi, obuze sve prisutne strah. Uboga mulatkinja skrsti ruke i uzdahne bolno i pobožno. Legree bijaše sasvim zatečen i ne mogaše naći riječi.

„Što, ti prokleta crna živino," plane najposlije, „ti mi veliš, da činim nepravdu, ako ti štogod zapovjedim? Kako se ovako pseto usuđuje prosuđivati, da li je što pravedno ili nije? Učinit ću tome kraj, master Tom! Tvoje je dakle mnijenje, da je nepravda bičevati ženu?"

„Tako je, master," odvrati Tom mirnim glasom. „Ubogo je stvorenje bolesno i slabo; bilo bi okrutno, a ja toga ne ću nigda učiniti. Ako me hoćete ubiti, master, ubijte me, ali svoje ruke ne ću ni na koga dići. Radije ću umrijeti."

Tom govoraše blagim ali odlučnim glasom.

Legree se pjenio od bijesa. Njegove su se sive oči bijesno žarile, pače, činilo se kao da mu se je i brada nakostriješila, tako te je sličio divljoj zvijeri.

*

„Gledajte, momci," poviče, „među nama grješnicima stoji pobožno pseto, svetac, koji nas hoće obratiti. Ti hiniš pobožnost, lopove — ali ne znaš li, da stoji pisano: ‚Sluge, budite poslušne svojim zemaljskim gospodarima sa strahom i drhtanjem.' Kako se to slaže s tvojom pobožnosti, ako sâm ne ćeš da budeš pokoran? Ili nijesam li ja možda tvoj gospodar? Nisam li za te platio dvanaest stotina dolara? Nijesi li moj dušom i tijelom?" I Legree ga udari svojom čizmom.

Tom pogleda na nebo, a niz lica mu poteku suze i krv.

„Ne, ne, ne!" poviče tad. „Moja duša nije vaša, master. Ubijte moje tijelo, ali moja duša pripada Bogu."

Na Legreeov mig uhvate Sambo i Quimbo Toma i odvuku ga napolje, da ga bičevaju. Svi se drugi udaljiše.

DVADESET I PRVO POGLAVLJE

Plačidrûga

Stenjući i krvareći ležaše Tom sasvim osamljen u jednome kutu stare strojarnice, u kojoj bijahu spremljeni dijelovi strojeva, rpe pamuka i kojekaka ropotarija. Noć bijaše vlažna, a zrak je vrvio moskitima, koji još povećavahu njegovu muku. Ali najgore ga je mučila grozna žeđa.

„Oče na nebesima, pogledaj dolje i daj da pobjedim!" moljaše se on u svojoj muci.

Uto, kasno u noći, začuje, da se bliže koraci, a plamen svjetiljke udari mu u oči.

„Bio tko mu drago," govoraše Tom jedva čujnim glasom, „za ime božje — dajte mi vode!"

Svjetiljka budne stavljena na tle a kraj njega klekne Cassy, natoči iz jedne boce u čašu vode, digne njegovu

glavu i dade mu piti. Požudno ispije on još drugu i treću čašu.

„Pij, koliko te volja," reče ona. „Znala sam, da će tako biti, a nijesam danas prvi puta noću ustala, da donesem vode nevoljnicima, koje je zadesila ista sudbina kao tebe."

„Hvala, Missis," reče Tom, kad se napije.

„Ne zovi me Missis," reče mu Cassy, „jer i ja nijesam nego robinja."

Nato položi kraj njega malu slamnjaču, pokrivenu hladnim, vlažnim ponjavama.

„Pokušaj, da se svališ na ovu slamnjaču, Tom," nastavi ona.

Dugo je potrajalo, dok se on, pun rana i nateklina, namjestio na slamnjaču. Budne mu mnogo lakše, kad su mu se rane malo ohladile. Cassy je bila nešto vješta u njegovanju ranâ, a nekom masti, koju je sama pripravljala, ublažila je već rane mnogo kojoj od Legreea zlostavljanoj žrtvi. I Tomove rane namaže ona tom masti, tako da su mu bolovi gotovo sasvim prestali. Onda mu još metne pod uzglavlje zamotak vune.

„To je sve, što mogu za te učiniti," reče ona. „Ono što si učinio, ubogi Tom, nije ni od kake koristi. Ti si odvažan momak, ali sav je tvoj trud uzaludan. On je jači, a onaj tko je jači ima uvijek i pravo."

„O Bože! o Bože!" stenjaše Tom.

„Ne koristi ništa," reče opet Cassy, „da dozivaš Boga. Ne vjerujem, da ima Bog, jer se inače ne bi mogle događati take strahote!"

Tom zaklopi oči a čuvši te riječi prođe ga jeza.

„Ti ne znaš," nastavi Cassy, „što se sve kod nas događa — ali ja sam već pet godina u vlasti toga đavola i

mrzim ga kao kugu. Ti si ovdje usrijed močvarne pustinje, na plantaži, koja je deset milja udaljena od svake ljudske naseobine. Tu nema ni jednoga bijelca, koji bi bio svjedokom njegovih opačina, on čini, što hoće. Može te živa sažgati, može te baciti u vrelo ulje, može te rasjeći, psi te mogu raznijeti, može te objesiti i bičevati do smrti — a sve sam to već gledala na svoje oči — a da nitko ne će za to ni pisnuti. Svaki je otpor uzaludan."

„O Isuse, gospodine Isuse," poviče Tom, „zar si na nas uboge stvorove zaboravio? Pomozi mi, gospodine, pogibam!"

„A što su zapravo," nastavi Cassy, „ovi jadni, prosti stvorovi, s kojima radiš i za koje hoćeš trpjeti? Svaki bi od njih nemilosrdno na te navalio i raskomadao bi te, da mu to ko zapovijedi. Svi su jedan prema drugome ogavni i okrutni."

„Ne," odvrati Tom opirući se, „sve sam izgubio, što sam imao, ženu i djecu, dobra gospodara, koji bi mi bio dao slobodu, da je tjedan dana dulje živio — ali nebo ne ću da izgubim! Ne mogu postati bezbožnim!"

A poslije kratke stanke nastavi slabim glasom: „O, Missis, slušajte me! Vidio sam, kako su moj kaput bacili tamo u kut; u jednome je džepu moje sveto pismo. Hoće li Missis biti tako dobra, da mi iz njega nešto pročita?"

Cassy donese knjigu, a Tom otvori jedno mjesto, koje je bilo olovkom debelo označeno; bila je to povijest smrti Kristove.

„Missis," govoraše Tom, „to je bolje nego voda; dajte mi to pročitajte!"

Cassy čitaše blagim glasom. Dospije do mjesta: „Oče, oprosti im, jer ne znadu, što čine!" — Pročitavši to zastre lice rukama i zaplače gorko. A i Tom je tiho plakao i uzdisao: „O, Gospodine, pomozi, Isuse Kriste, pomozi!"

O, Missis," reče Tom, „rekoste, da nas je Gospodin zaboravio. Ali on je rekao: Tko hoće za njim, neka uzme svoj križ na se i neka pođe za njim; ali tko ga zataji, toga će i on na sudnji dan zatajiti. Mi treba da slijedimo onaj primjer, koji nam je on dao," govoraše on.

„Ali što tad," odvrati Cassy, „ako te sutra počnu iznova mučiti? A oni će to zacijelo i činiti, dobro ih ja znam. Ne ćeš li tad popustiti?"

„O Isuse," uzvrati Tom, „ti ćeš spasti moju dušu. Gospodine, ne dopusti, da ja popustim! Znam, da će me Gospodin ohrabriti, ako budem blizu smrti."

„Možda," mrmljaše Cassy, „je to pravi put, ali nama, koji smo već popustili, nema spasa. Mi živimo u glibu i prokleti smo, mi čeznemo za smrću a nemamo odvažnosti, da se sami lišimo života. Bez nade, bez nade!"

Poslije nekog vremena počne opet: „Gle, Tom, odrasla sam u izobilju, kao dijete igrala sam se u otmjenim odajama i šetala sam sa braćom i sestrama po lijepom vrtu u hladu krasnih naranča. Onda me dali u samostan, gdje sam učila glazbu, francuski, vezenje i mnogo drugo koješta. Kad mi je bilo četrnaest godina, umre moj otac iznenada i ostavi velike dugove. Moja je majka bila robinja, a otac nam htjede dati slobodu, ali je to propustio učiniti. Četiri ure pred svoju smrt bijaše još svjež i zdrav; on umre u New Orleansu od kolere."

„Dan iza ukopa ode supruga moga oca sa svojom djecom na plantažu svoga oca. Tada mi je bilo nejasno, zašto su sa mnom drugačije postupali nego sa mojom polubraćom — tek kasnije mi budne sve jasno. Uz mene ostane mlad odvjetnik i izvede „stvar" sa mnom na čistac; jednoga dana dovede sa sobom mlada čovjeka, koji bijaše sa mnom vrlo

prijazan. Najposlije me odvedu na plantažu toga mladog čovjeka. On bijaše lijep, plemenit i usrdan, držao mi sluge, kočije i konje, kupovao mi haljine i sve, što sam si samo mogla zaželjeti. Mislila sam, da sam njegova zakonita žena — a nijesam znala, da me kupio za dvije tisuće dolara. Imali smo dvoje lijepe djece, dječaka, Henrya po imenu, i djevojčicu Elizu. Tako živjesmo u sreći sedam godina — ali iza toga počnu za me jadi i nevolje.

„Moj je gospodar imao bratučeda, koji je često dolazio u New Orleans i vodio moga gospodara u igračnice, gdje je doskora izgubio sav svoj imetak. Da plati svoje dugove pristane on na prijedlog svoga bratučeda i proda mu mene i moju djecu. Spasila sam svoga gospodara od smrti, vjerno sam ga njegovala, kad je ležao bolestan od žute vrućice, bdijući dan i noć uza nj — a sad me on prodade zajedno s mojom djecom! Jednoga mi dana reče, da će po poslu nekoliko nedjelja na put; poljubi mene i djecu nebrojeno puta, uzjaši na konja i odjaši. Ali drugoga dana dođe naš novi vlasnik, pokaže mi prodajni ugovor i htjede nas primiti u svoje vlasništvo. Rekoh mu, da ću radije umrijeti nego s njime poći, ali on mi se zagrozi, da će prodati moju djecu, ako mu se ne pokorim. Od straha za svoju djecu popustih, ali je on ipak proda svome susjedu.

„Jednoga dana prođoh kraj zgrade, u kojoj se bičevahu robovi, i začuh poznat dječji glas. Prepoznah svoga Henrya. Uđoh i vidjeh, kako su ga upravo htjeli bičevati, jer da je podmukao i neposlušan. Molih se, zaklinjući ih, ali mi se oni samo smijahu. Ubogog dječaka, koji je obujmio moja koljena, otrgnu od mene i odvuku ga. Potrčah kući, moleći svoga gospodara, da pođe onamo i da se zauzme za dječaka. Ali on mi odvrati, da dječaka moraju ukrotiti, i to čim prije, tim bolje. Čuvši to oblada me divlji bijes — uzeh

sa stola velik nož i bacih se na svoga gospodara, ali se u isti čas sruših bez svijesti na tle.

„Kad opet dođoh k sebi, bila sam u posve nepoznatoj mi sobi. Stara neka crnica njegovala me, a oko mene se brinuo pomljivo liječnik sve dok ne ozdravih. Moj me gospodar poslao u ovu kuću, da me prodadu. Morala sam se svaki dan rediti i čistiti, dolazila bi gospoda s cigarom u ustima, da me gledaju. Trebalo je, da budem za što veću svotu prodana — ali ja sam tako mrko gledala, bila sam tako šutljiva, da me nitko ne htjede kupiti. Grozili su mi se bičevanjem, ako se doskora ne razveselim. Najposlije me kupi neki čovjek, imenom Stuart, kojemu se ražalih, kad opazi, da me tišti duboka neka bol. Htio je da prekupi i moju djecu, ali su ona bila već prodana na udaljenu neku plantažu pa je nijesu mogli naći. Kapetan Stuart bijaše dobrostiv gospodin, ali za dvije godine zadade mi nesretna kolera drugi sudbonosni udarac u mome životu, moj gospodar oboli i umre uza svu moju brižljivu njegu. I ja obolih ali ostadoh na životu. Odonda sam prolazila iz ruke u ruku dok najposlije ne ostarih i ne ocvah. Tako me prije pet godina kupi ovaj zlotvor i dovede me ovamo."

Cassy zašuti. Ispripovijedala je svoju povijest takom strastvenošću, da je Tom slušajući zaboravio svoje boli. „Ti si rekao," nastavi ona, „da ima Bog, koji je svima nama dobar otac na nebesima. Već sam u samostanu o njem čula — ako je to istina, onda on nas robove ne ljubi!"

Tom ne kaza ništa na te riječi — jer nije u taj čas znao, koju bi joj utješljivu riječ rekao.

„Mogu li još štogod za te učiniti, ubogi moj prijatelju?" reče nato Cassy. „Hoćeš li još vode?"

„O Missis," odvrati on, „htio bih, da ipak pođete onome, koji vam može dati vode života."

„Gdje je?“ pitaše kvadronka.

„On je onaj Gospodin,“ odvrati on, „o kojemu ste prije čitali one uzvišene riječi.“

„Kao djevojka vidjeh njegovu sliku nad oltarom,“ odgovori Cassy, „ali njega nema ovdje u ovoj kući. Ovdje je samo grijeh i vječna zdvojnost. Ali ne zbori više, moj ubogi prijatelju — spavaj malo, ako možeš.“

Ona mu metne vodu nadomak, uredi još malo njegov ležaj i ostavi ga zatim nasamu.

DVADESET I DRUGO POGLAVLJE

Nečista savjest

Odaje u Legreevoj kući bijahu u vrijeme prijašnjeg vlasnika pokrivene skupocjenim tapetama. Sad su one visjele na vlažnim zidovima trule, razderane i poblijedjele. U sobama vladaše ogavan, nezdrav zadah, kakova nahodimo u nezračenim prostorijama. Po zidovima opažahu se mnogobrojne mrlje od vina i piva a pogdjegdje kredom napisane bilješke i računi. U kaminu stajaše tava s usijanim ugljevljem, kojom bi se za vlažnih, hladnih večeri soba grijala. Legree trebaše vatre da pripali cigaru i da ugrije vodu za svoj punš. Sedla, uzde, remenje, bičevi, kaputi i druga odjeća ležaše uokolo po sobi. Žar ugljevlja, obasjavajući taj nered, činjaše tu sobu još neprijaznijom no što je uistinu bila. Legree upravo pripravljaše čašu punša i mrmljaše preda se: „Neka vrag odnese Samba! Zašto me upravo sad nahuckao na nove radnike? Momak ne će moći tjedan dana da radi, a meni su u ovaj čas tako potrebne sve radne sile!“

„Tako je pravo,“ začuje se Cassyn glas iza njegova stolca, „ti valjda misliš na svoju okladu?“

Legree se naime bio okladio sa svojim susjedima, da će ove godine u njega biti najbolja žetva pamuka.

„Ti đavolice,“ vikne Legree, „zar si opet ovdje?“

„Jest,“ reče ona, „ja sam opet ovdje, a došla sam, da provedem svoju nakanu.“

„Šta ti sebi ne utvaraš!“ odvrati Legree. „Ako se ne budeš vladala, kako ti dolikuje, otjerat ću te u crnačke kolibe, pa ćeš tamo opet raditi kao oni.“

„Raditi? Ta to ja rado činim! Ali prije hoću da ti kažem svoje mnijenje! Što si učinio s tim Tomom? Kako si sad, u najbolje doba žetveno, učinio neuporabivim najboljeg svog radnika?“

„Doista, to bijaše ludo,“ reče Legree. „Ali nijesam mogao trpjeti, da momak bude prkosan, morao sam ga upokoriti i poniziti.“

„To ti ne će nigda uspjeti,“ odvrati Cassy.

„Pričekajmo,“ govoraše Legree. „Bio bi to uistinu prvi crnac, kojega nijesam upokorio. Prisilit ću ga da popusti pa ako ustreba, prebit ću mu sve kosti!“

U taj čas uđe Sambo. Duboko se naklanjajući preda masteru malen papirnati zamotak.

„Što je opet, lopove?“ pitaše Legree.

„Čarolija, master,“ reče crnac.

„Što?“ pitaše njegov gospodar dalje.

„Nešto, što crncima daju vještice, da ne trpe boli, ako budu bijeni. Nosio je to o crnoj uzici oko vrata,“ pripovijedaše Sambo.

Legree, nekadanji gusar, bijaše sujevjeran kao malone svi pomorci. Uzme zamotak i otvori ga oprezno. Iz zamotka ispane srebren dolar a dug plav uvojak — bijaše to uvojak uboge male Eve — obavije se oko njegova prsta.

„Grom i pakao!“ vikne on bijesan, lupnuvši nogom i čupajući svoje vlasi, kao da se opekao. Usto baci uvojak u žeravicu.

„Da mi nikad više nijesi donosio u kuću takih đavolija!“ izdere se na Samba, koji sav osupnut gledaše kako pucketajući dogorijeva uvojak. Usto uzme master dolar i baci ga kroz prozor.

Sambo poteče brzo iz sobe, ali Legree se ubrzo opet snađe i zastidi se radi svoje slaboće. Onda ispije polagano svoj punš mrmljajući nešto preda se. Ali Cassy, koja je čitavom tom prizoru pribivala i vidjela sujevjerni strah svoga mastera, odšulja se napolje, da pomogne ubogom Tomu.

Uvojak sjeti Legreea njegove mladosti — takav plavi uvojak igrao je jedamput u njegovu životu veliku ulogu. On se sjeti svoga djetinjstva, kad ga je pobožna njegova majka vodila u crkvu. Još je i sad čuo njene riječi, kad je nastojala, da u njegovo mlado srce usadi dobre nauke. Njegov je otac bio okrutan čovjek, od kojega je majka mnogo trpjela, a i on sam pođe stopama očevim. Zarana ostavi on svoju majku, kad ova obudovi, da na moru pokuša svoju sreću. Jedan se jedini put vratio kući, a tad ga majka opominjaše i zaklinjaše, da se ostavi tog lošeg načina života, komu se već onda bio predao. On je kolebao i borio se — ali sve njene opomene nijesu ništa koristile. Na koljenima ga ona moljaše, da se okani svojih opačina — ali on je gurne od sebe i kunući pobrza opet na svoju lađu. Kleo je i pio opet dalje, živući jednako divlje i bezbožno kao i dosada. Sjedeći on tako nekog večera uza sto sa svojim drugovima, pijući i kunući, donesu mu pismo, a kad ga on otvori ispane iz njega dug uvojak plave kose i omota mu se sam od sebe oko njegova prsta. Pismo mu javljaše, da mu je mati umrla i da ga je još umirući blagosiljala. Uvojak svoje kose šiljala mu je ona kao spomen na nju — ali on baci u gadnom svom jogunluku i pismo i uvojak u vatru.

Svega se toga on sada živo sjeti. Već dugo nije na to ni mislio, a sad eto podsjeti ga tako čudnovat događaj na majčin uvojak. Kadikad mu se doduše majka u snu javljala, a uvojak mu se tada ovijao oko prsta. Kad bi se tad probudio bio je sav okupan znojem, ali se on tada krepko stresao i sve bi te misli najednom iščeznule.

„Dobijesa!“ reče Legree, pijući svoj punš, „odakle samo Tomu taj uvojak? Naličio je, duše mi, sasvim — hm! nadao sam se, da sam sve to već odavna zaboravio! Ali dovraga, to se ne da zaboraviti!“

Legree ustane i izađe u predvorje, odakle su zavojite stube vodile u gornji sprat. Tu je bilo mnogo sanduka i druge ropotarije, a sve je to od godina amo bilo pokriveno gustom prašinom. Htio je uzaći uza stube, ali tad ipak zastane. Od straha mu je srce glasno kucalo, i bilo mu je, kao da pred njim stoji nešto bijelo: možda duh njegove mrtve majke! Spotičući se vrati se u sobu i sjedne uza sto, sjedeći utonuo i ukočen, dok mu je niz čelo kapao od straha znoj. Onda fićukne svojim psima, jer ga je ta samoća tištila. Psi se probude, ali odmah opet legnu spavajući dalje.

On izađe na verandu i dade rogom znak. Sambo i Quimbo dotrče.

„Čujte, momci,“ poviče on, „zapjevajte i zaplešite jedan od svojih paklenih plesova!“

Dade im rakije, a oni plesahu, prebacujući stolce i stolove.

Oko druge ure poslije ponoći vrati se Cassy od Toma. Ušavši na pokrajna vratašca uspne se uza stube i pokuca na Emelinina vrata. Uđe i opazi Emelinu gdje sva protrnuta

i blijeda čuči u jednome kutu. Kad Cassy uđe, skoči djevojka na noge.

„Dobro je," reče joj šapćući, „da si se vratila, Cassy. Čitavu me večer straši ta užasna buka."

„Poznam ja to," odvrati Cassy, „nije to prvi puta. On hoće da ušutka svoju savjest."

„O, Cassy," reče Emelina, „ne bismo li mogli odavde uteći? Ne bismo li mogli pobjeći — pa makar i u močvare, među zmije, bilo kuda?"

„Ne," odvrati Cassy, „psi bi nas nanjušili, ulovili bi nas a onda — a onda — — "

„Što bi onda bilo?" pitaše Emelina.

„Ne pitaj, dijete," odvrati Cassy. „Vidjela sam ovdje prizore, kojih ne bih mogla opisati. Ondje dolje stoji jedno napô izgorjelo deblo, pogledaj ga i pomisli što se tamo zbilo. Bilo je užasno — vikanje nesretnikovo još mi je mnogo nedjelja poslije ozvanjalo u ušima."

„Užasno!" reče Emelina. „Reci mi, Cassy, što da činim? Zahtijevao je, da pijem od njegove gadne rakije, ali meni je to tako odvratno! Pomozi mi, Cassy, da pobjegnem odavde!"

„Vidjet ću, što se može učiniti," reče Cassy, pomišljajući sada i sama na bijeg.

Legree je bio u svome stolcu zaspao, iza kako je odpustio oba crnca. Usni mu se, da uza nj stoji koprenom zastrta prikaza i da ga dira njena studena ruka. A tad mu se opet ovije uvojak oko prsta. Odmotavši se sa prsta ovije mu se oko vrata tako čvrsto, da nije mogao disati. Neki glas mu nešto šaputaše, što ga ispunjaše grozom. I najednom stajaše on nad dubokim ponorom, pun smrtnog straha, a dvije su ga crne ruke vukle dolje, dok ga je Cassy odostraga gurala. Tad napokon dođe opet zastrta prikaza i

digne koprenu — bila je to njegova majka, a on jurne u užasan ponor i padaše, padaše — dok se ne probudi.

Jest, on se probudi i počne kleti. Zora je svitala, a njen žar prodirao je kroz stakla na prozoru u sobu — ali on nije vidio zlato i grimiz te divne nebeske pojave. Natoči čašu rakije i ispije ju do polovice. U taj čas uđe u sobu Cassy.

„Današnja je noć bila za me pravi pakao," reče joj Legree.

„Imat ćeš doskora češće takovih noći," odgovori Cassy, „sam si sve to skrivio. Lijepo te savjetujem, Šimune: ostavi Toma na miru!"

„To se tebe ništa ne tiče," krikne Legree.

„Doista, to me se ništa ne tiče," odvrati Cassy porugljivo. „Ali reci, je li razborito, da si za valjana roba platio dvanaest stotina dolara pa ga onda daješ isprebijati na mrtvo ime, tako da upravo sad, gdje ga najviše trebaš, nije sposoban ni za kakav rad? Već sam ti više tisuća dolara spasila, ozdravivši svojom njegom ljude, koje si do mrtva dao isprebijati. Sjeti se svoje oklade: susjed Tomkins smijat će se od srca, kad budeš morao platiti."

Ovim je riječima Cassy dirnula Legreeovu najosjetljiviju žicu.

„Bilo je ludo, da me je tada bijes tako obladao," reče on. „Neka bude dosta to, što je dosad pretrpio. Ali on me mora zamoliti za oproštenje."

„Slabo ga poznaš," odvrati Cassy, „ako misliš, da će on to učiniti. Toga on ne će nigda učiniti!"

„Pa ipak će on to učiniti!" poviče Legree. „Poznam ja te crnce: moljakat će kao pseto, da mu se smilujem!"

„On toga ne će učiniti, Šimune," reče Cassy. „Možeš ga lagano ubijati, ali nigda ne će on priznati, da je pogriješio."

„Vidjet ćemo," odvrati Legree. „Gdje je?"

„U suši strojarnice," reče Cassy."

Legree izađe i pođe do Toma.

„Ej, momče," počne on, „kako ti je? Nijesam li ti rekao, da ćeš još štošta u životu naučiti? Kako su ti prijale batine?"

Tom ne odgovaraše.

„Ustaj, živino!" poviče Legree i udari ga nogom. Tomu je bilo teško ustajati, jer mu je čitavo tijelo bilo izranjeno.

„Ta ti si danas tako blag!" rugaše se Legree.

Tom se velikom mukom bio uspravio i gledaše svome gospodaru u oči.

„Dobijesa," reče Legree, „čini se, da ti još nije dosta! Na koljena, moli me za oproštenje radi svojih gluposti."

Tom stajaše mirno pred njim.

„Master Legree," reče Tom, „ne mogu, ne ću nigda počiniti kakvu okrutnost, nego ću svagda činiti ono što je pravedno; neka se dogodi što mu drago."

„Ali znaš li ti, što bi se moglo dogoditi? izdere se Legree pun bijesa. „Kako bi ti se svidjelo, da te dadem svezati za drvo i da te živa dadem sažgati? He?"

„Master," reče Tom, „dobro znam, da ste podobni učiniti još i većih strahota; ali, ako i ubijete tijelo —" on sklopi svoje ruke i podigne oči prema nebu — „doći će vječnost."

Legree je jedan čas bio sav zatečen i ukočen, ali ga domala iznova oblada bijes.

„Master Legree," nastavi Tom, bit ću vam vjeran sluga, radit ću za vas dan i noć, žrtvovat ću za vas svu svoju snagu. Dajte me bičevati, dajte da gladujem, da izgorim, ali vam nigda ne će uspjeti, da vaše naloge više cijenim nego zapovijedi Božje!"

„Ja ću te već ukrotiti," poviče master.

„Dobit ću pomoći," odvrati Tom.

Tko će ti, dobijesa, pomoći?" pitaše Legree.

„Svemogući Bog," odgovori Tom.

„Neka te đavo nosi!" poviče Legree i udari ga šakom. Tom se sruši natle.

Uto se jedna hladna, meka ruka dotakne njegove. Bila je to Cassy.

„Ti si lud, Šimune," reče mu ona francuski. „Pusti ga u miru, ja ću ga već učiniti spos obnim za rad. Nije li tako kako sam ti kazala?"

Legree se odvrati od Toma. „Čini što te volja!" reče on Cassy. Onda se još jednom okrene prema Tomu. „Spominjat ćeš me se," reče i udalji se.

„I tebe će stići zaslužena kazna!" promrmlja Cassy, gledajući za njim. Ali Tomu reče: „Sad si mu se omrznuo, ispijat će ti krv kap po kap. Poznam ga!"

DVADESET I TREĆE POGLAVLJE

Sablasti

Tom se uz Cassynu njegu ubrzo oporavi. Marljivo je radio na polju, ali su ga uza sve to Legreeova surova zlostavljanja dobrano oslabila. Nije više bio onaj stari Tom, a sa posla vraćao se sav skršen kući. Uza svu svoju nepokolebivu vjeru postane vremenom očajan i bezutješan. Nedjelje i mjesece bijaše sav zdvojan, nadajući se sveudiljno, da će tko iz Kentuckya doći, da ga otkupi. Jedne je večeri sjedio uz oganj; izvadi iz džepa sveto pismo i počne čitati Ali ubrzo zatvori knjigu i turi je opet u džep. Najednom kao da je sve oko njega poblijedilo, a pred njim se ukaže prebijena krvava prikaza sa trnovom krunom na glavi licem razblaženim od beskrajne strpljivosti. Tom padne na koljena i ispruži ruke prema prikazi. I iznenada se sve promijeni:

trnovi postanu zrakama svijetla, lice zasja divnim razblaženim sjajem a jedan glas prozbori: „Budi vjeran do smrti i dat ću ti krunu života!“

Od toga je časa Tomova duša bila spokojna; napusti svaku zemaljsku nadu i postane vedar i veseo. Legree opazi tu promjenu i reče Sambu: „Što se to s Tomom dogodilo? Još pred malo vremena bijaše satrven, a sad je veseo i vedar.“

„Ne znam master,“ reče Sambo, „možda namjerava uteć. To bi bila šala, da on to pokuša pa da poteče u močvaru a psi za njim!“

„Pripazi na nj!“ opomene ga Legree.

„Master neka bude bez brige,“ odvrati crnac cereći se.

Uto začuje Legree Tomov glas: pjevao je neku metodističku pjesmu. Legree se razljuti i odjaše — bio se upravo spremao u grad — k Tomu, psujući ga, što pravi buku. Zamahne bičem i ošine ga po glavi i plećima. Ali su ovi udarci ranjavali tek spoljašnjeg čovjeka a nijesu više — kao prije — dirali njegovo srce. Sad ga nije više ništa moglo uznemiriti, ni prijetnje, ni udarci ni okrutnosti. Ali one nevoljnike, koji su imali snositi istu sudbinu kao on, ne imajući one duševne snage koju je on imao, tješio je kako je najbolje znao.

Jedne noći, kad su u Tomovoj kolibi svi crnci spavali, pogleda Cassy kroz onu škulju na zidu, što je služila kao prozor, unutra. Tom bijaše budan i opazi je. Ona ga zovne a on izađe pred vrata. Mogla je biti druga ura poslije ponoći.

„Dođi ovamo, oče Tom,“ reče Cassy, „imam ti nešto reći.“

„Što je, Miss Cassy?“ pitaše Tom.

„Bi li ti htio svoju slobodu, Tom?“ reče Cassy.

„Dobit ću je, kad Gospodin ushtjedne,“ odvrati Tom.

„Naš zlotvor leži u duboku snu,“ reče Cassy. „Stavila sam nešto u njegovu rakiju, pa se ne će tako brzo probuditi; htjela bih, da sam više od toga imala, pa ne bih trebala tvoje pomoći. Dođi, stražnja su vrata otvorena, ondje je sjekira: pođi u njegovu sobu i obračunaj s njim.“

„Ni za sav svijet!“ reče Tom i suzdrži Cassy. „Zlo ne rađa nigda dobro. Prije bih odsjekao svoju desnu ruku. U ime Kristovo vas molim, Missis, ne mrčite svoje ruke krvlju!“

Teškom se mukom dala Cassy odvratiti od svoga nauma, da Legreea vlastitom rukom ubije. Onda mu reče: „Oče Tom, Emelina i ja odlučismo pobjeći. Ne bi li i ti s nama pošao?“

„Ne ću,“ odvrati Tom, „prije su me često obilazile take misli. Ali Gospodin mi je odredio drugo djelo. Ostat ću ovdje i nosit ću svoj križ do konca. Kod vas i Emeline sasvim je druga stvar: Molit ću se za vas. Neka Bog blagoslovi vaš podhvat!“

Veliki tavan Legreeove kuće bijaše pust, prašan pun paučina i kojekake ropotarije, kao što je to uvijek i na drugim tavanima. Bilo je tu sanduka i ormara, starog pokućstva i koječega drugog, a kroz izblijedjele, zamrljane prozore padaše sivo danje svijetlo. Prije nekoliko godina bijaše ovdje zatvorena i od gladi umrla stara neka crnica, koju je Legree dao bičevati. Lješina njena osta ovdje tako dugo, dok nije truli zadah i smrad zahtijevao, da je skinu i pokopaju. Od onoga su vremena crnci pripovijedali, da njezin duh o ponoći obilazi i buči. Odonda nije nijedan crnac polazio na tavan. Kad Legree za to sazna, razbjesni se, grozeći se, pa će svakog onog, tko se drzne progovoriti o tavanu i njegovim tajnama, osam dana ondje držati prikovana. Ova je prijetnja dostajala: nitko nije više o tom govorio. Ovo suje-

vjerje upotrijebi sada Cassy, da za se i za Emelinu izvojšti slobodu.

Cassyna je spavaća soba bila baš pod tavanom. Legree bijaše nekog dana izjahao a kad se vrati, opazi, da je Cassy pokućstvo dala prenijeti u neku udaljeniju odaju u kući, — služinčad je bila upravo zaposlena, da odnese onamo posljednji komad pokućstva.

„Ej, Cassy“ poviče master, „što se to opet zbiva?“

„Ah, ništa,“ odvrati Cassy, „dala sam prenijeti postelje, da noću mogu mirno spavati.“

„A što te smeta u snu?“ pitaše Legree.

„Teško mi je, da ti kažem, Šimune,“ reče Cassy.

„Govori, govori smjesta!“ poviče Legree.

„Ta nije ništa,“ reče Cassy. Ali iza ponoći, kad ura izbije dvanaestu, čujem nad sobom buku, uzdisanje i jaukanje, da me Bog očuva. A to traje, dok ne svane dan, i to me smeta u snu.“

„Što?“ vikaše Legree, zar je tko na tavanu? Tko bi to mogao biti, Cassy?“

„Kako da ja to znam, Šimune?“ odvrati ona. Najbolje bi bilo, da ti jednom spavaš u toj sobi, da se sam o tome uvjeriš.“

Legree izusti kletvu i udari Cassy bičem. Ali ona skoči ukraj, poteče na vrata, zalupa njima i zaključa ih. Legree je bijesnio i kleo, ali se najposlije umiri i pođe u svoju sobu.

Štropot, o kojemu je Cassy govorila prouzrokovao je vjetar — bivao je jači, kad bi se prozor otvarao, a da strahotu tog hujanja još poveća, metnula je Cassy u jednu škulju tavanskih vratiju grlo razbijene boce, koja je vjetrom tresana proizvodila užasno jaukanje. Cassy se na sve moguće načine naprezala, da Legreevo sujevjerje još uveća —

jer se na njemu osnivala čitava osnova njezina i Emilinina bijega.

Neke večeri sjeđaše Legree u svojoj sobi; napolju bješnjaše užasna bura. U kaminu plamsaše vatra, koja je sobu tek napô rasvijetljivala. Legree čitaše novine, Cassy sjeđaše u jednom kutu gledajući u vatru. Master odloži novine i uzme staru neku knjigu, koja je ležala na stolu i koju je Cassy čitave večeri čitala. Bila je to zbirka kojekakih krvavih umorstva, grabeža, sablasnih priča i nadnaravnih pojava, koje su na sujevjerne ljude morale osobito snažno djelovati.

„Gluposti, ludorije!“ reče Legree, čitajući ipak jednu stranu za drugom, dok najposlije razljućen baci knjigu u kut.

„Vjeruješ li ti u sablasti, Cassy?“ pitaše Legree. „Sve doslije sam mislio, da u tebe ima više pameti.“

„Tebi, Šimune, mora da je sasvim ravnodušno, što ja mislim.“

„Mornari,“ nastavi Legree, „pripovijedahu mi, dok plovismo, razne sablasne priče; ali ja nigda nisam u to vjerovao. Štropot, što si ga ti čula, prouzročili su bez sumnje parcov ili vjetar.“

Cassy ga pogleda svojim žarkim očima, kojih se on uvijek potajno bojao.

„Mogu li parcovi silaziti i ulaziti stubama?“ pitaše Cassy. „Mogu li oni otvarati zatvorena vrata? Mogu li oni doći do kreveta i stavljati na ljude svoje ruke?“

Legree zuraše u nju, a grudi mu pritisne neka mora.

„Je li to tko činio?“ pitaše.

„Toga nijesam kazala,“ odvrati Cassy.

„Dobro,“ reče Legree, „ja ću još večeras tu stvar ispitati i ponijet ću sa sobom svoje pištolje.“

„Učini to, Šimune,“ reče Cassy, „odapni svoje pištolje.“

Stara švarcvaldska ura odbije u taj čas dvanaestu uru“.

„Sad je vrijeme, Simune," reče Cassy, „uzmi svoje pištolje," i dođi! Čuj, što je to?"

„To je samo vjetar; kako zavija!" reče Legree.

„Ali što je o v o? Slušaj! Dođi ovamo, Šimune!" šaptaše ona.

Nad njima zamnije divlji krik — dolazio je sa tavana. Legreeu klecahu koljena, bio je sav protrnuo.

„Uzmi svoje pištolje," reče Cassy, „i pođi gore, da ispitaš stvar. Opet su počeli. Ta dođi, Šimune! Ta nema sablasti!"

I ona potrči uza stube.

„Cassy," poviče Legree u smrtnome strahu. „vrati se! Pomislio bih, da si ti sam đavo! Vrati se i ne idi!"

Cassy se smijala idući dalje. Čuo je, kako je otvorila vrata tavana. Žestok zamah vjetra ugasi svijetlo, što je držao u svojoj ruci; u taj čas zamnije opet ono sablasno zavijanje. Legree pobjegne u svoju sobu. Doskora vrati se i Cassy. Bila je blijeda, ali u njenim očima drhtaše još uvijek onaj prijašnji žar.

„Sad si zadovoljan, Šimune?" počne Cassy. Što misliš, ima li doista sablasti?"

„Odnio te đavo, Cassy," vikne Legree.

„Ne bi li bilo dobro, da spavaš u onoj sobi ispod tavana, Šimune? Meni je milo, da ne spavaš više ovdje.

Odsad se nitko nije više usudio poći na tavan. Cassy odnese slijedećih noći na tavan zalihu jestvina, nekoliko pokrivača pa svoju i Emelininu garderobu. Ulagivanjem i hinjenim tješenjem znala je Cassy udobrovoljiti Legreea, nagovorivši ga, da ju je više puta poveo sa sobom u susjedni grad. Kod te prilike upamtila je ona sve zavoje na putu, proračunavši, kako dugo treba pješak, da dođe u grad.

Kad su sve priprave za bijeg bile udešene, reče Cassy jedne večeri, kad se Legree spremao da odjaši na susjedno neko imanje, Emelini: „Stavi šešir na glavu, mala, pođimo! Vrijeme je došlo!"

„Ali još nas mogu vidjeti," odvrati Emelina.

„Baš to i želim," odvrati Cassy. Poći će za nama u potjeru. Izaći ćemo na stražnja vrata i proći ćemo kraj crnačkih stanova. Sambo i Quimbo vidjet će nas, poći će za nama a mi ćemo poći u močvare. Oni će nato okrenuti dignut će graju i pustit će pse. Međutim ćemo mi biti kod vodene močvare nasuprot stražnjim vratima. Tu će psi izgubiti naš trag, ne nalazeći ga u vodi, a mi ćemo međutim kroz stražnja vrata u naše skrovište. Tu ćemo ostati nekoliko dana, dok Legree napusti svoju potjeru. Mi ćemo tad jedne noći lijepo polagano otići."

„Tvoj je plan vrlo umno smišljen," reče Emelina „nadajmo se, da će uspjeti."

Bjegunci izađu, kad se smrknulo, iz kuće i pođu kra crnačkih stanova. Došavši do močvare, začuju — kako je Cassy to očekivala — glas, koji im je zapovijedao da stanu. Bio je to sam Legree, koji ih je, grozno kunući, dozivao. Gonio ih je neko vrijeme, ali bez druge pomoći nije mogao dalje. Stoga okrene i pođe do crnačkih koliba.

„Hej, Sambo, Quimbo!" vikaše. „U močvari su dva bjegunca! Tko ih povrati, dobit će pet dolara!"

Sad poteku crnci i psi u močvare, da ulove bjegunce. Posvuda je zamnijevao divlji krič. Posvud su ih tražili. Ali već odavna bile su obje žene stigle u posve osamljenu kuću, ušavši u nju na stražnja vrata, dok su ih posvud po močvari tražili.

Čim su ušle u kuću, uzme Cassy iz Legreeova džepa ključ, otvori ormar i izvadi svežanj banknota.

„Ali mi ne ćemo valjda krasti?“ reče Emelina.

„Krasti?“ odvrati Cassy. „Na svakoj od tih banknota lijepi znoj i krv ubogih crnaca. Legree je dakle sâm tat. To će nam na bijegu dobro doći, bez novaca ne bismo daleko došli.“

Na tavanu stajaše ogroman sanduk, koji ženama posluži kao noćište. U njemu bijaše strunjača, jastuka i pokrivača. U drugom je sanduku Cassy sakrila jestvina i haljina. Kroz jednu škulju mogle su obje promatrati sve ono, što se događalo na dvorištu.

„Tako, Emelino,“ reče Cassy, „to je sad naš stan!“

Ona zapali malu svjetiljku i objesi je na jedan čavao.

„Jesi li sigurna,“ pitaše Emelina, „da ne će pretražiti tavan?“

„Sasvim sam sigurna,“ odvrati Cassy. „Crnci će se prije dati postrijeljati nego da pođu na tavan, a i Legree nema za to odvažnosti.“

Iza bezuspješne potrage vratiše se goniči u kuću, a doskora sve utihne. Legree proklinjaše svoju nedaću i pođe na počinak, kunući bezbožno.

DVADESET I ČETVRTO POGLAVLJE

Čiča Tomina smrt

Drugoga jutra nastavljena potjera osta jednako neuspješna. Legree bio je razočaran i bijesan. U svojoj mržnji na Toma dosjeti se on, da možda Tom znade za bijeg obiju žena i da bi mu mogao koješta kazati. Bio je naime opazio, da Tom nije pošao u potjeru, već je s nekim ženama ostao kod kuće. To mu se pričini sumnjivo.

„Quimbo,“ reče on, „dovedi mi Toma ovamo! Ovaj će momak zacijelo nešto znati, a ja ću ga već prisiliti, da otvori usta!“

Sambo i Quimbo, iako su jedan na drugoga mrzili, bijahu u tome složni, da Toma valja maknuti, — jer su se bojali, da bi ga Legree mogao vremenom ipak učiniti vrhovnim nadglednikom. Oni dakle pođu po Toma i odvedu ga pred Legreea. Tom nije slutio dobro, ali je bio odlučio, da ne izda obje žene, za kojih je bijeg i zaklonište znao.

„Znaš li, Tom,“ reče Legree, stupivši preda nj i primivši ga surovo za ovratnik, „da sam te odlučio ukloniti?“

„To je moguće, master,“ odvrati Tom mirno.

„Ja — ja — ja ću to učiniti!“ poviče Legree iznenada, „ako mi smjesta ne kažeš, gdje su žene. Govori!“

„Nemam ništa da kažem,“ govoraše Tom polagano.

„Tvrdiš li ti, pseto, da to tebi nije poznato?“ pitaše Legree.

Tom je šutio.

„Znaš li štogod? pitaše Legree.

„Znadem, master,“ odvrati Tom, „ali ne ću da kažem — rado ću i umrijeti.“

„Čuj, Tom,“ zaurla Legree lavljim glasom, „posljednji put sam te štedio, iako si mi se opirao. Ali kažem ti: sad ću te ili ukrotiti ili ubiti.“

„O, master,“ reče Tom, „ne teretite se tako strašnim grijehom! Da ste u nuždi i da bih vas ja mogao spasti, rado bih za vas i umro. Ne zaboravite, da ćete za svoja djela biti pozvani jednoga dana na odgovornost!“

Legreea kao da je munja ošinula i on stajaše neodlučno — ali tad ga oblada užasna srdžba. Tresne Tomom o zemlju i predade ga Sambu i Quimbu, da ga bičuju.

Oba krvnika izvrše ono, što im budne zapovjeđeno. Obliven krvlju ležaše Tom poslije nekoliko časova na zemlji.

„Domala će i njemu kucnuti posljednji čas,“ reče Sambo, kojega je nehotice dirnula strpljivost njegove žrtve.

„Udaraj, dok ne popusti!“ vikaše Legree, „hoću da mu ispijem posljednju kap krvi, ako ne prizna.“

Tom otvori oči.

„Ubogo, jadno biće,“ reče, „ta ti i ne znaš drugačije! Od svega ti srca opraštam.“ Nato se onesvijesti.

„Čini mi se,“ reče Legree, „da je sad s njime svršeno. Sad su mu najposlije začepljena usta!“

Ali Tom još nije bio mrtav, iako je bio blizu svojoj smrti. Njegova molitva za okrutnog gospodara dirne srca obiju crnaca i oni gledahu začuđeni svoju žrtvu.

„Ipak smo gadno s njim postupali,“ reče Sambo. „Nadam se, da će master ovaj čin opravdati, a da ne ćemo mi biti krivi.“

Oni spreme Tomu ležište od bambusovih odpadaka i isperu njegove rane. Jedan od njih zatraži od Legreea čašu rakije i sasu je u njegova usta. Tom otvori oči.

„Bili smo vrlo okrutni s tobom, Tom,“ reče Quimbo.

„Od sveg vam srca praštam,“ odvrati Tom slabim glasom.

* * *

Dva dana kasnije stanu pred Legreevom kućom kola, iz kojih izađe elegantno odjeven mlad čovjek. Bacivši uzde konjima preko vrata zapita, gdje je gospodar. Stranac ne bijaše nitko drugi nego George Shelby.

Pismo Miss Ofelije upravljeno Mrs. Shelbyjevoj, u kome se ocrtavala Tomova bijeda, ležalo je nepažnjom nekog činovnika nekoliko mjeseci na udaljenom nekom poštanskom uredu, tako te je tek vrlo kasno stiglo na mjesto svoga određenja. Upravo u ono vrijeme umre Mr. Shelby. Uređenje ostavštine iziskivalo je opet duže vremena. Mr. Shelby bio je predao upravu svojih imanja svojoj ženi. Kad je Mr.

George bio jednom po poslu u New Orleansu, raspita se on za Toma, namjeravajući ga, ako budne ikako moguće, otkupiti. Poslije duga propitkivanja u velikom ovom gradu, naiđe najposlije ipak na nekoga, koji mu je mogao nešto pouzdano o Tomu reći. Parobrodom odveze se on uz Red River i nađe najposlije Legreeovu plantažu.

Odvedu ga odmah u kuću, gdje ga Legree vrlo mrzovoljasto primi.

„Kako čujem,“ reče George Shelby, „kupili ste vi u New Orleansu roba po imenu Toma. Bio je prije na imanju moga oca, a ja dolazim, da ga od vas otkupim.“

„Jest, kupio sam toga roba,“ odvrati Legree iza kratke, neugodne šutnje. „Ali ja sam s njim učinio vrlo loš posao: bio je najokorjeliji, najbrbljaviji i najbezobrazniji momak, što sam ga igda vidio. Moje je crnce nagovarao na bijeg. — Dvjema ženama, od kojih je svaka vrijedila osam stotina do tisuću dolara, pomagao je po svom vlastitom priznanju kod njihova bijega. Dao sam ga stoga tako ljuto bičevati, kao što doslije još nikoga nijesam. Hoće li ostati na životu — ne bih vam znao reći.“

„Gdje je? pitaše Mr. George, „dajte da ga vidim.“

Bio je sav crven od uzbuđenja, a oči su mu se krijesile; ipak se susprezao.

„Ondje u suši,“ reče malen mulat, koji je slučajno bio u sobi. Legree ga udari nogom radi te neumjesne primjedbe. Mr. George pođe brzo na označeno mjesto.

Tom je već dva dana ležao u nesvjestici, svaki mu je živac bio već otupio, gotovo i omrtvio. U mrkoj noći došlo je k njemu nekoliko plačidrugova, da mu po mogućnosti utišaju njegove boli. Dabome da su mu tek slabo mogli pomoći — pehar vode i ništa više.

Kad George Shelby uđe u sušu, uhvati ga omaglica i sav kao da je protrnuo.

„Je li moguće?“ govoraše on, kleknuvši uz Toma. „Čiča Tom, moj ubogi, stari prijatelju!“

I on zaplače, nagnuvši se nad njega. „Dragi čiča Tom, ta probudi se! Molim te, prozbori još koju riječ! Ta ovdje je tvoj George, tvoj mali Mr. George. Ne poznaš li me više?“

„Mr. George!“ reče Tom slabim glasom i otvori oči. „Mr. George?“ I on gledaše kao u snu oko sebe. Pomalo mu budne jasno, da ga u Kentuckyu nijesu zaboravili. Njegovo se lice razvedri, posljednje suze poteku niz njegovo lice, suze radosnice, i on sklopi svoje ruke.

„Blagoslovljen budi gospodin!“ reče umirući. „Oni me nijesu zaboravili — tad mogu mirno umrijeti! Hvaljen Isus!“

„Ti ne smiješ umrijeti, čiča Tom!“ poviče George Shelby. „Došao sam, da te otkupim i odvedem kući!“

„O, Mr. George,“ uzdahne Tom, „prekasno dolazite! Već me je Bog kupio. U nebu je bolje nego u Kentuckyu. Kad dođete kući, ne odajte ubogoj Hloji, kakova ste me našli. Recito joj samo to, da sam ušao u nebesku slavu. Recite djeci, Mr. George, da i ona budu vjerna Bogu kao ja što sam bio. Pozdravite mastera i dragu missis i sve ostale na imanju.“

Uto ga ostavi snaga, koja se tek na kratak čas bila skupila od radosti Georgeova dolaska. Počne teško disati, grudi mu se teško nadimahu a na licu mu se ukažu znakovi smrti.

„Tko — tko — tko nas može odijeliti od ljubavi Kristove?“ reče on još zamirućim glasom. Onda sklopi oči zauvijek.

George Shelby bijaše duboko ganut. Digne se i okrene. Iza njega stajaše Legree mrka lica.

„Koliko da vam platim za lješinu?“ pitaše George. „Želio bih ga čestito pokopati.“

„Mrtvih crnaca ne prodajem,“ odvrati Legree. „Uzmite ga i pokopajte ga, kad i gdje vas je volja.“

„Momci,“ reče George nekolikim crncima, koji stajahu uokolo, „dođite, pomozite, da ga dignemo u moja kola! Ponesite i lopate.“

Odnesu mrtvo tijelo do kola, a jedan od njih uzme lopatu. George prostre u kolima svoj plašt a oni polegnu oprezno Toma na nj. Onda se George okrene Legreeu i reče: „Nijesam vam još rekao, što ja o toj gadnoj stvari mislim. Ali ovdje nije za to ni mjesto ni vrijeme — pred sucem ćemo se opet vidjeti.“

„Molim, molim,“ reče Legree porugljivo, pucketajući prstima. „Mnogo sreće vašem plemenitom podhvatu. Ali recite mi samo to, imate li svjedoka i dokaza za vaše tvrdnje?“,

Mr. George spozna odmah ispravnost Legreeove primjedbe. Na imanju Legreeovu nije bilo ni jednog jedinog bijelca, a iskaz crnaca nije pred sudom vrijedio.

„Koliko buke rad jednog mrtvog crnca!“ rugaše se Legree.

Ove riječi iscrpe svu strpljivost Georgeovu. On se okrene i udari Legreea tako snažno, da se master srušio na zemlju. Ovaj mladićev čin uplaši tako surovog čovjeka, da — iako jači — nije ni pomišljao za odmazdu. Kola s mrtvim tijelom Tomovim odvezu se. Legree se lagano digne, strese prašinu sa svoga odijela i pogleda za kolima.

S onu stranu granice Legreeove plantaže dade Mr. George iskopati na maloj uzvisini pod sjenatim drvećem Tomov grob. Kad su ga crnci iskopali, zapitaju Georgea: „Hoćemo li skinuti ogrtač, master?“

„Ne, ne,“ odvrati George, „neka na njemu počiva. To je i onako sve, što mu mogu dati.“

Polože tijelo u grob, saspu šuteći na nj zemlju i pokriju grob zelenim granjem.

„Sad možete poći, momci," reče George Shelby i dade svakome po četvrt dolara. Ali crnci su oklijevali. Najposlije progovori jedan od njih i reče: „Ovdje nam je vrlo zlo, master; molim, kupite nas!"

„Ne mogu, ne mogu," reče George, „sasvim je nemoguće!" Ubogi se crnci udalje sagnutih glava.

George klekne kraj groba svog starog prijatelja i zavjeri se, da će učiniti sve što mu bude moguće, da se robijaštvo ukine.

„Budi mi svjedokom, vječni Bože," govoraše on, „da ću od ovoga časa činiti sve, što čovjek može, da se ta kletva sa ljudstva skine!"

DVADESET I PETO POGLAVLJE

Nova vremena

George Shelby odveze se sa groba čiča Toma u susjedni gradić i čekaše tu u nekoj krčmi na dolazak parobroda, kojim se htio odvesti niz Red River.

Na Legreevoj plantaži pripovijedahu robovi iza kako su Cassy i Emelina bile iščezle kojekakve sablasne pripovijetke. Neki kazivahu, da su za tihe noći čuli korake na stubama tavanskim i vidjeli kako silazi niz stube bijela prikaza. Nije ništa koristilo, da su gornja vrata bila zaključana Sablast je morala imati drugi ključ ili se provlačila kroz ključanicu. Sablast su na razne načine opisivali. Oni, koji su bili očevidci, sakrivali bi, kad bi se ona pojavila, glave jastucima, pokrivačima ili čimgod drugim, što je bilo na dohvatu. U jednome su bili svi složni, da je sablast ogrnuta bijelim plaštem. Legree se, saznavši za to, plašio i zgražao. Da zatomi svoj strah, pio je sve više rakije i punša. Na-

večer onoga dana, kad su Toma zakopali, odjaše on u susjedni grad na pijaču. Kasno unoć se vrati, zaključa pomno vrata, izvadi ključ i legne na počinak. Kraj vratiju stavi stolac a kraj sebe svoje pištolje i upaljenu svjetiljku. Doskora usne, pijan i umoran.

Usni mu se nešto grozno. Bilo mu je, kao da pred njim stoji Cassy s mrtvačkim velom njegove majke, držeći ga uvis i pokazujući mu ga. Čuo je neki žamor, neko kreštanje i jaukanje. Usto je dobro znao, da spava. Vidio je, kako se otvaraju vrata i kako je nešto stupilo u sobu; ali bio je sav ukočen, ne mogući micati ni rukama ni nogama. Najposlije se okrene i opazi, kako je neka ruka utrnula svijetlo. U mjesečevu svijetlu opazi on, kako mu se približavalo nešto bijelo, čujući jasno, kako šuštaju haljine. Ono bijelo stane kraj njegovog kreveta; hladna neka ruka dotakne se njegove, a neki glas šane: „Dođi, dođi, dođi!" U smrtnome strahu probudi se on. Prikaza je bila iščezla. Gdje je bila? Legree skoči iz kreveta i potrči k vratima; bila su čvrsto zaključana. Bez svijesti sruši se on natle.

Od toga se doba podao sasvim piću. Nije više poznavao mjere, i doskora pane u mahnitanje. Tako je užasno bijesnio, da nitko od njegovih ljudi ne izdrži u bolesničkoj sobi. Vidio je sveudiljno sablasti i divlje životinje. A kad je poslije nekoliko mjeseci umirao, bile su mu posljednje riječi, da uz njegov krevet stoji strašna neka prikaza zovući ga riječima: „Dođi, dođi, dođi!"

Ujutro iza one noći, kad se Legreeu bila javila ona prikaza, opaze neki crnci, kako su dvije bijele prikaze ostavile kuću, bježeći niz aleju, koja je vodila na cestu. Bile su to Cassy i Emelina. Nedaleko grada stanu pod sjenom drveća. Cassy obuče crnu haljinu i stavi na glavu šešir sa velom, kojim prikrije lice. Izgledala je kao prava španjolska

kreolka. Emelina preuze ulogu dvorkinje. U svojoj mladosti prisvojila je Cassy sebi govor, ponašanje i držanje otmjenog svijeta, a njena odjeća i njeni dragulji, koje je bila sačuvala iz sretnijih dana svoga života, odavali su je otmjenom gospođom. U predgrađu kupi kovčeg i unajmi jednog momka, da ga na tačkama odveze, dok je Emelina nosila njenu putnu torbu i nekoliko svežanja. Uputi se u neku gostionicu, da pričeka na parobrod — bila je to ona ista gostionica, u koju se svratio George Shelby.

Cassy je mladog čovjeka bila vidjela, gledajući kroz škulju na tavanu, kako je odvezao mrtvo tijelo Tomovo. Puna je radosti promatrala, kako je Legreea bio udario. Iz razgovora crnaca, kojemu je za svojih noćnih šetnja prisluškivala, bijaše doznala, u kojemu je odnosu on stajao prema Tomu. Vrlo se dakle obradovala, kad je saznala, da će i on putovati prvom lađom niz rijeku. Kad navečer parobrod pristane, odvede George žene na brod i priskrbi im dobru kajitu. Cassy je, pod izlikom da je bolesna, sve vrijeme ležala u krevetu, a Emelina ju je njegovala. Ali se njezino stanje svakim danom poboljšavalo. George ju je često promatrao — u njemu su se budile nejasne uspomene, kao da ju je već negdje bio vidio. Cassy posumnja, da on možda zna za njezin bijeg, pa stoga odluči, da mu sve prizna i da mu ispripovijedi svoju povijest.

Kraj Cassyne kajite bijaše kajita neke Madame de Thoux, rođene francuskinje. Iz razgovora njihova sazna ona, da je George iz Kentuckya, a George otkrije na veliko svoje začuđenje, da je ona morala prije živjeti u neposrednoj blizini Shelbyjeva imanja. Bilo mu je ugodno, kad začuje, da ona dobro pozna ljude u blizini njegove domaje.

„Poznate li u blizini svoga obitavališta nekog čovjeka po imenu Harrysa?“ zapita ona jednoga dana.

„Star čovjek toga imena,“ odvrati George, živi nedaleko od nas.“

„On ima, koliko mi je poznato, mnoštvo robova“, reče Madame de Thoux.

„Doista,“ odvrati George, radoznao, što će sada slijediti.

„Je li vam možda poznato, da on ima nekog mulata po imenu Georgea?“ nastavi Madame de Thoux.

„Uistinu, poznam lično toga Georgea Harrysa,“ odgovori Mr. Shelby, „oženjen je dvorkinjom moje majke, ali je pobjegao u Kanadu.“

„Hvala Bogu!“ poviče Madame de Thoux i počne plakati. On je naime moj brat,“ doda ona malo poslije.

„Što?“ poviče George začuđeno — „vaš brat?“

„Jest,“ ponovi Madame de Thoux, „jest, Mr. Shelby, George Harrys je moj brat. Mene su prodali na jug, kad je on još bio malen dječak. Mene kupi plemenit, dobar muž, uzme me sa sobom u Zapadnu Indiju, pokloni mi slobodu i oženi me. Prije malo vremena umre on, a ja eto upravo namjeravam poći u Kentucky, da potražim i otkupim svoga brata.“

„On je jednom govorio,“ reče George, „o svojoj sestri Emiliji, koju su prodali na jug.“

„Ja sam ova Emilija,“ odvrati Madame de Thoux. Recite mi, Mr. Shelby, kakav je čovjek bio taj George Harrys?“

„Bio je vrlo čestit,“ odvrati George; svi su cijenili njegove duševne sposobnosti, njegov značaj i njegova načela. Sve mi je to dobro poznato, jer se priženio u našu kuću.“

„Kakvu je djevojku uzeo za ženu?“ pitaše Madame de Thoux.

„Pravi biser,“ odvrati George, „bila je lijepa, vrlo nadarena i vrlo pobožna djevojka. Moja ju je majka odgojila vrlo brižljivo kao da joj je bila rođena kći. Znala je čitati i pisati, vesti i šiti, a i pjevala je vrlo lijepo.“

„Je li u vašoj kući rođena?“ pitaše madame de Thoux dalje.

„Nije“ reče George, „moj ju je otac donio jednom iz New Orleansa kao dar mojoj majci. Platio je za nju visoku cijenu. Nedavno smo, iza njegove smrti, našli kupoprodajni ugovor. Djetetu je onda bilo devet godina.

Cassy je za vrijeme čitavog ovog razgovora stajala iza leđa Georgeovih. U taj čas primi ga ona za ruku.

„Je li vam poznato ime onih ljudi,“ pitaše Cassy, „od kojih ju je vaš otac kupio?“

„Koliko se sjećam, napisano je u ispravi ime nekog Simmonsa.“

„Bože, moja Eliza!“ poviče Cassy i onesvijesti se.

George i Madame de Thoux zauzmu se za nju, a kad se ona opet probudi, zajeca i zaplače kao malo dijete.

Kad se George povrati u svoj zavičaj, pošalje on smjesta Cassy kupoprodajni ugovor. Datum i potpis nijesu dopuštali nikakve sumnje, da se tu doista radilo o Cassynoj kćeri. Cassy i Madame de Thoux pođu najbližim putem u Kanadu. Iz Sandusky-a odvezu se u Amherstberg. Ovdje se upute onome misijonaru, koji je Georgea Harrysa i Elizu bio kod sebe primio. On im reče, da je George sa svojom porodicom u Montrealu.

Pet je već godina George boravio u Kanadi. Bio je u Montrealu zaposlen u nekoj tvornici strojeva i zasluživao je toliko, da je svoju porodicu mogao dobro prehranjivati. Ova se međutim bila za jednu kćerku povećala, koja se kao njena majka zvala Eliza. Jedne večeri stignu Cassy i Madame de Thoux pred Georgeovu kuću. Eliza je upravo donijela večeru, kad netko pokuca na vrata. Eliza otvori i zamoli obje gospođe da uđu i da sjednu. Ali Madame de Thoux se nije mogla savladati, već odmah zagrli Georgea povikavši: „O,

George, ne poznaš li me? Ne poznaš li više svoju sestru, Emiliju?“ A kad Cassy ugleda malu Elizu, budne joj, kao da je ova izgubljeno njeno čedo. Ona ogrli malu djevojčicu, koja je na vlas sličila svojoj majci, pritisne je na svoje grudi i reče: „Dušice ta ja sam tvoja majka!“

Prolijevalo se izobilje suza, a pripovijedanju nije bilo kraja ni konca. Kasnije pođe čitava porodica zajedno s Emelinom u Francusku, gdje je George Harrys na tamošnjem sveučilištu nekoliko godina študirao. Onda pođe on u afričku crnačku republiku Liberiju, da podigne kulturu svoga plemena. Emelina se pak uda za kapetana onoga broda, na kojemu se prevezla u Evropu.

* * *

George Shelby javi svojoj majci kratkim pisamcem dan svoga dolaska; o smrti Tomovoj ne spomene ni jedne riječi.

Onoga dana, kad su ga kod kuće iščekivali, bilo je u kući sve zaposleno i užurbano. Mrs. Shelby sjeđaše u svojoj udobnoj sobi, u kojoj se nije osjećala hladna jesenska večer, jer je u kaminu plamsala živahna vatra. Hloja, odjevena novom haljinom od katuna i bijelom pregačom, pripremala je sve za večeru, čavrljajući usto sa svojom gospodaricom.

„Tako će mu se sviđati,“ reče Hloja, „Mr. George sjedi najradije u toplom, pa sam njegov tanjur stavila sasvim blizu peći.“

„Je li štogod spomenuo o mojem starom?“

„Nije,“ odvrati Mrs. Shelby, „nije ništa spomenuo. Piše, da će sve pripovijedati, kad dođe kući.“

„Čini mi se,“ nastavi Hloja, „da moj stari uopće ne će više prepoznati ni dječake ni Polly. Ta pet je već godina, što je otišao. Još onoga jutra, kad su ga odvukli, ispekla sam mu kukuruzne kolače. Tako ih je volio. Sam Bog znade, kako mi je tada pri duši bilo.“

Njenu gospodaricu prođe od tih riječi jeza. Primivši pismo počela se pobojavati, da nešto nije u redu.

Sad se začuje štropot kola.

„Mr. George!“ poviče tetka Hloja, potrčavši k prozoru.

Mrs. Shelby pođe pred vrata, da zagrli svoga sina. Tetka je Hloja bojažljivo zurila u tamu.

„Ah, uboga tetka Hloja!“ reče George, stišćući njenu crnu ruku, „dao bih čitav svoj imetak, da sam ga mogao sa sobom dovesti; ali on se prestavio u bolju vječnost.“

Mrs. Shelby poviče iz svega glasa; tetka Hloja ne izusti ni jedne riječi.

„Dogodilo se upravo onako,“ reče ona bolno poslije dulje stanke, „kako sam rekla. Prodali su ga u stare plantaže i mučili su ga ondje, dok nije umro.“

Ona se okrene i htjedne izaći iz sobe. Mrs. Shelby pođe tiho za njom, primi njenu crnu ruku i sjedne uz nju.

„Uboga moja, dobra Hloja!“ reče.

„Hloja nasloni glavu na njeno rame i zaplače gorko.

„O, Missis, oprostite,“ reče Hloja, „moje je srce svisnulo od bola.“

„Znam,“ odvrati Mrs. Shelby, „tvoje srce nijesam podobna izliječiti. Ali gospodin to može, on cijeli rane.“

Neko je vrijeme vladala duboka šutnja i svi su plakali. Najposlije sjedne i George uz njih, tješeći je i kazujući još posljednje pozdrave njenog muža.

Poslije neko četiri nedjelje sazva George Shelby sve sluge i radnike svoga imanja, da im dojavi važnu vijest. Svi su se čudili, videći u njegovoj ruci svežanj papira — bile su to odpusnice za sve njegove robove. On ih porazdijeli među nje, koji su svi jecali i plakali. Ipak ih je dosta bilo, koji mu htjedoše papire vratiti, moleći ga, da ih ne tjera od sebe.

„Ne ćemo da budemo slobodniji no što jesmo,“ rekoše oni. „Naša je želja, da ostanemo uz Mastera i Missis. Imamo sve što nam treba,“ govorahu.

„Dragi moji prijatelji,“ odvrati George, ta vi me ne trebate ostavljati. Na imanju mi treba mnogo ljudi, isto toliko koliko sam ih dosad imao. I u kući treba slugu. Sve dakle može ostati pri starom. Ali vi ste od sada slobodni ljudi i ne trebate više zabadava raditi. Platit ću vas za vaš rad. Usto vam kažem i to, da vas odsad ne može nitko više prodati, ako ja padnem u dugove ili umrem. Nadam se, da ćete mi kao dosad vjerno služiti i da ćete se onim pravima, koja sam vam sad podijelio, služiti kao slobodni ljudi, i da ćete slušati one nauke, koje vam budem davao.

Stari neki crnački patrijarha, osijedio i oslijepio na imanju, ustane i reče: „Dajte, da se Gospodinu zahvalimo!“ Svi padnu na koljena i moljahu se.

„Još jedno,“ reče George, „svi se sjećate dobrog našeg čiča Toma. Na njegovu sam se grobu zavjerio, da ne ću nigda više držati robova, ne izlažući tijem nikoga pogibli, da bude odijeljen od domovine i prijatelja i da osamljen poput Toma umre na tuđoj plantaži. Kad se budete radovali svojoj slobodi, pomišljajte nato, da vi sve to njemu zahvaljujete, pa nagrađujte to tijem, da budete dobri prema njegovoj ženi i njegovoj djeci. Kao spomen na vaše oslobođenje neka bude unapredak čiča Tomina koliba. Budite isto tako čestiti i vjerni kao on i isto tako dobri kršćani!“